

Osuuskauppafunkis

Jussi Telaranta
Pro gradu-tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma
Maisemantutkimus
Maaliskuu 2014

Turun yliopiston laatujohtajien mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

TELARANTA, JUSSI: Osuuskauppafunkis

Pro gradu-tutkielma, 97 s., 1 liites.

Maisemantutkimus

Maaliskuu 2014

Osuuskauppafunkis on pohjoismainen arkkitehtuurin ilmiö, jolla tarkoitetaan osuuskauppojen rakennuttamia funktionalistisen tyyli-suunnan mukaisia myymälä-, varasto- ja tuotantorakennuksia, jotka on rakennettu enimmäkseen 1930-luvulla.

Funktionalistisia osuuskauppojen rakennuksia ja niiden suunnittelijoita on tutkittu aikaisemmin suunnittelija- ja rakennuskohtaisesti. Esimerkiksi Erkki Huttusesta ja Väinö Vähäkalliosta on tehty väitöskirjat, mutta itse osuuskauppafunkis on ollut yllättävän vähäisessä määrin tutkimuksen kohteena.

Tässä tutkimuksessa arkkitehtuuria lähestytään retorisisestä näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miksi ja millä tavalla Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan (SOK) sisäisiin sidosryhmiin vaikutettiin arkkitehtuurin kysymyksissä lehdistön avulla. Tutkimusaineisto koostuu suurelta osin 1930-luvun aikakauslehtien – kuten Osuuskauppalehden – artikkeleista, joista oli luettavissa selkeitä vaikuttamisen pyrkimyksiä. Pääasiallisena vaikuttamisen kohteena olivat SOK:n jäsenosuuskauppojen hallinto henkilöstö sekä jäsenistö. Vaikuttamisen tavoitteena oli saada osuuskauppojen jäsenistö ja päättäjät myöntyväisiksi modernille rakennustyyliille sekä saada osuuskaupat käyttämään yksinomaan SOK:n rakennusosastoa rakennussuunnittelussa. Täten kyse oli myös SOK:n rakennusosaston institutionalisoitumisesta.

Itse funktionalistisen tyyli-suunnan edistämisen taustalla oli ns. ajan henki, joka korosti taloudellista ja teknistä rationaalisuutta. Ominaista osuuskauppafunkikselle oli myymäläkulttuurin kehittäminen, joka loi osaltaan modernia yrityskuvaa.

ASIASANAT: arkkitehtuuri, funktionalismi, maaseutu, myymälät, osuusliikkeet, retoriikka, sidosryhmät

Funkisarkkitehtuuri on kiinnostanut minua pidemmän aikaa. Vanhat, useimmiten valkoisiksi rapatut myymälät, huoltoasemat ja monet muut eri puolilla Suomea sijainneet funkisrakennukset ovat kiinnittäneet huomioni. Ennen kuin tutustuin arkkitehtuuriin syvemmin, kuvittelin näiden rakennusten olevan jotenkin erityisen suomalaisia. Näinhän ei tietenkään ole. Funktionalismi oli kansainvälinen arkkitehtuurin ilmiö, joka levittäytyi eri puolille maailmaa. Suomalaiset arkkitehdit seurasivat kansainvälisiä virtauksia ja sovelsivat niitä kotimaahansa. Toki jotain leimallisen suomalaista näissä rakennuksissa kuitenkin on. 1930-luvulla rakennustekniikka ei ollut kehittynyt niin pitkälle kuin arkkitehdit olivat toivoneet. Rakennukset muurattiin paikan päällä tiilestä ja oikean tasakaton sijaan jouduttiin usein käyttämään valetasakattoa¹. Kansainvälinen funktionalismi ei siis aina ollutkaan niin rationaalista ja tarkoituksenmukaista kuin annettiin ymmärtää.

Modernismi assosioituu usein kaupunkeihin, mutta Suomessa funktionalistista muotokieltä noudattavia osuuskauppojen myymälärakennuksia rakennettiin lähes joka pitäjään. Monen suomalaisen ensikosketus funktionalismiin tapahtui juuri osuuskaupan uudessa myymälärakennuksessa asioidessa.

Kiitän graduohjaajiani kärsivällisyydestä tutkielmaani ohjatessanne ja kiitän Suomen Kulttuurirahastoa sekä Suomen Osuuskauppojen Keskuskuntaa myöntämästänne apurahasta. Apuraha on mahdollistanut tutkimukselle arvokkaat arkistokäynnit.

Tämä tutkielma on kirjoitettu Century Gothic- ja Bauhaus 93-kirjasimilla, sillä olen halunnut tuoda tekstin ulkoasuun ripauksen "ajan henkeä". Typografia on hakenut inspiraationsa 1930-luvulla käytössä olleista kirjasimista.

Minna Canthin päivänä 19.3.2014 Porissa.

¹ Rakennus saatiin näyttämään edestä ja päädyistä tasakattoiselta käyttämällä päätyseinissä horisontaalista, kulissimaista korotusta vaikka käytössä olikin loiva, taakse viettävä pulpettikatto.

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVALUETTELO

JOHDATUS OSUUSKAUPPOJEN ARKKITEHTUURIN TUTKIMUKSEEN	1
Osuuskauppaliikkeen historiaa	2
Tutkimuksen tehtävä ja rakenne	4
Käsitteistö	5
Tutkimusaineisto	6
Retorinen näkökulma metodologisena viitekehyksenä	8
<i>Aristoteleen retoriikka</i>	9
<i>"Uusi" retoriikka</i>	11
<i>Kuvien retoriikka</i>	14
<i>Metodien soveltaminen</i>	16
FUNKTIONALISMI – KANSAINVÄLINEN TYILI JA SUUNNITELUMETODI	17
Ruotsalaiset esikuvat	21
Funktionalismi rantautuu Suomeen	23
Ideologia funktionalismin takana	27
OSUUSKAUPPALIIKKEIDEN RAKENNUSOSASTOT SUUNNITELUKOLLEKTIIVEINA	30
Kooperativa Förbundetin arkkitehtitoimisto	31
Kulutusosuuskuntien Keskusliiton rakennusosasto	33
Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan rakennusosasto	34
Rakentamisen standardisointi osuuskauppaliikkeissä	38
Myymääläkultuurin kohottaminen osuuskaupoissa	39
SOK:n rakennusosaston erityispiirteet	41
<i>Myymäälärakennusten suunnitteluprosessi</i>	41
<i>Rakennusosaston ja alihankkijan välinen tiivis yhteistyö</i>	43
<i>Tieteellinen liikkeenjohto-oppi SOK:ssa</i>	44
<i>Erkki Huttusen tyyllinen kehittyminen</i>	47
OSUUSKAUPPAFUNKIS – UUDEN ARKKITEHTUURIN RETORIikka	49
Erkki Huttusen retoriikka	50
<i>Myymäälärakennusten tyyleistä</i>	50
<i>Myymäälärakennusten kehityksestä</i>	54
<i>Funktionalismi – rakennustaiteen "tarvetyyli"</i>	59
Valde Aulangon retoriikka	64
<i>Osuuskauppojen rakennustoiminnasta</i>	64
<i>Osuuskauppoja</i>	66
Osuuskauppa myymälän käyntikorttina	69
Pekka Jukurinen suhtautuu funkistyyliin	71
Kuvien retoriikka	76
<i>Maksuton retkeilymatka</i>	82
<i>Osuuskauppojen kuvakirjat</i>	83
UUDEN ARKKITEHTUURIN REETTORIT	86
JÄLKIKIRJOITUS: OSUUSKAUPPAFUNKIKSEN NOUSU JA TUHO	91
LÄHDELUETTELO	92
LIITTEET	98

KUVALUETTELO

Kuva	Sivu
Kuva 1. Keski-Pohjanmaan Osuuskaupan myymälä Kaustisilla	1
Kuva 2. Villa Savoye	19
Kuva 3. Konsumverein–Dessaun osuuskauppa	20
Kuva 4. Tukholman näyttelyn juliste	21
Kuva 5. Konsum-myymäälä Tukholman näyttelyn messualueella	22
Kuva 6. Sisäkuva Kauhajoen myymälästä	24
Kuva 7. "Lamellikasarmi" Kankaanpään Niinialossa	26
Kuva 8. Konsum-myymäälä Tukholman Svedmyrassa	31
Kuva 9. Borlängen Konsum-tavaratalo	33
Kuva 10. SOK:n Rauman konttori- ja varastorakennus	36
Kuva 11. Osuuskunta Aitan myymälän luonnospöirros 15.5.1929	48
Kuva 12. Osuuskunta Aitan myymälän luonnospöirros 17.12.1931	48
Kuva 13. Paimion parantola	61
Kuva 14. Moskovalainen klubitalo	61
Kuva 15. Casa del Fascio	62
Kuva 16. Pekka Jukurinen	72
Kuva 17. "Arabikylä"	73
Kuva 18. Mynämäen Osuusliikkeen myymälä	76
Kuva 19. Paimion Kauppaosuuskunnan myymälä	77
Kuva 20. Osuuskunta Aitan myymälä Sauvossa	78
Kuva 21. Ruokolahden osuuskaupan uusi myymälä	79
Kuva 22. Ruokolahden osuuskaupan vanha myymälä	80
Kuva 23. Osuusliike Liiton keskustoimipaikka Kotkassa	81

JOHDATUS OSUUSKAUPPOJEN ARKKITEHTUURIN TUTKIMUKSEEN

Vaikka osuuskaupat ovatkin yhä suuremmassa määrässä käyttäneet rakennusasioissaan hyväkseen S.O.K:n rakennusosaston asiantuntemusta, on silti syytä toivoa, että tämä yhteys ja vuorovaikutus muodostuisi vieläkin läheisemmäksi. (Osuuskauppalehti 26/1936: 589.)

Osuuskauppojen funktionalistista arkkitehtuuria on tutkittu Suomessa jonkin verran. Aikaisempi tutkimus ei ole kuitenkaan keskittynyt pelkästään osuuskauppojen arkkitehtuuriin vaan laajemmin suomalaiseen funktionalismiin. Poikkeuksen tässä muodostaa Aino Niskasen teos *Osuusliike rakentaa* (1987), jossa käsitellään pääasiassa Osuustukkukaupan (OTK) ja Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) rakennuksia. Niskanen on kirjoittanut myös väitöskirjan Väinö Vähäkalliosta (2005), joka toimi mm. KK:n arkkitehtina vuosina 1928–1934. Laajimmin Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan (SOK) arkkitehtuuria on tutkinut Teppo Jokinen, väitöskirjassaan *Erkki Huttusesta* (1992). Huttusen kausi SOK:lla muodostaa väitöskirjassa yhden luvun. Ruotsissa huomattavan laajaa tutkimusta osuuskauppojen arkkitehtuurista on tehnyt Lisa Brunnström. Hänen teoksensa *Det svenska folkhemsbygget* (2004) keskittyy Kooperativa Förbundetin arkkitehtitoimiston toimintaan 1930–1950-luvuilla. Liikerakentamisen lisäksi teoksessa on esillä asuntorakentaminen.

Kuva 1. Keski-Pohjanmaan Osuuskaupan myymälä Kaustisilla (SOK 1937: 11).

Osuuskauppaliikkeen historiaa

Osuuskauppojen perustaminen juontaa juurensa 1800-luvulle, jolloin kaupan käynnissä ilmeni monia ongelmia. Yksityiskaupoissa oli hyvin yleistä, että tuotteiden laatu oli kehoa, esimerkiksi hygieniasta ei piitattu ja asiakkaille myytiin velaksi korkealla korolla, jonka myötä monet joutuivat velkavankeuteen. (SOK 2013a.)

Suomeen osuustoiminnallisia yrityksiä syntyi 1800-luvun lopulla. *Osuustoiminnalla* tarkoitetaan kaikkea taloudellista toimintaa, joka noudattaa osuustoiminnan periaatteita. Kansainvälisen Osuustoimintaliiton (ICA) laatimat ns. Rochdalen periaatteet² vuodelta 1937 olivat avoin jäsenyys, demokraattinen hallinto, ylijäämän palautus ostosten mukaan, rajoitettu pääoman korko, poliittinen ja uskonnollinen puolueettomuus, käteismaksu ja valistustyön tekeminen (Inkinen 2005.) Osuustoiminnallisiksi yrityksiksi luetaan osuuskauppojen lisäksi mm. osuuspankit (osuuskassat), osuusmeijerit, keskinäiset vakuutusyhtiöt sekä työosuuskunnat. Vuonna 1901 säädettiin osuustoimintalaki, jonka myötä osuustoiminnallisten yritysten määrä kasvoi huimasti. Turkuun perustettiin samana vuonna ensimmäinen osuustoimintalain mukainen osuuskauppa Vähäväkisten osuusliike, josta on monien fuusioiden myötä muodostunut nykyinen Turun Osuuskauppa (SOK 2013a).

Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta (SOK) perustettiin 1904 hoitamaan osuuskauppojen yhteisostoja, neuvontaa ja ohjausta. SOK:n toiminta laajeni nopeasti välitysliikkeestä täysimittaiseksi tukkukaupaksi. (SOK 2013a.) SOK:n jäsenyrityksinä ovat paikalliset ja alueelliset osuuskaupat, jotka ovat juridisesti itsenäisiä osuuskuntia. Vuonna 1916 SOK:sta erosi edustajakokouksessa vähemmistöön jääneet osuuskaupat ja samana vuonna eronneet osuuskaupat perustivat omaksi neuvontajärjestökseen *Kulutussosuuskuntien Keskusliiton* (KK) sekä seuraavana vuonna oman tukkuliikkeen *Osuustukkukaupan*³ (OTK).⁴ Kulutusosuuskuntien Keskusliiton jäsenosuuskauppoja kutsuttiin *edistysmielisiksi* ja ne

² Rochdalen periaatteet olivat vähitellen muototuneet vuonna 1844 perustetun *Rochdale Society of Equitable Pioneers*-kaupan käytännön toiminnassa. Osuuskauppa sijaitsi Isossa-Britanniassa, lähellä Manchesteria. (Inkinen 2005.)

³ Vuoteen 1920 asti nimi oli *Suomen Osuustukkukauppa*

⁴ Myöhempiä aikakausina edistysmieliset osuusliikkeet tunnettiin E-liikkeinä. Vuonna 1983 edistysmieliset osuuskaupat fuusioituivat Elantoa lukuun ottamatta E-osuuskunta Ekaksi (myöh. nimenä Eka-yhtymä ja Tradeka).

olivat työväen ja heitä edustaneiden puolueiden hallinnassa. SOK:n jäsenosuuskauppoja kutsuttiin *puolueettomiksi*, mutta käytännöllisesti katsoen ne olivat porvarillisten puolueiden hallinnassa. Useimmiten SOK:n jäsenyritykset olivat nimeltään *osuuskauppoja* ja KK:n jäsenyritykset *osuusliikkeitä*. SOK:aan verrattuna KK:n jäsenyrityksiä toimi suhteellisesti enemmän kaupungeissa kuin maaseudulla. Vuoden 1918 sisällissodan päätyttyä suuri osa edistysmielisten osuusliikkeiden jäsenistöstä virui vankileireillä ja keskeisiä jäseniä teloitettiin (Huttunen, K. 2005: 50). Edistysmieliset osuusliikkeet edustivat sodan hävinneen osapuolen eli punaisten liikkeitä. (Emt.)

Osuustoiminnalle on ominaista jäsenuskollisuus. Osuuskauppojen kohdalla jäsenuskollisuuteen vaikutti etenkin ostohyvitys⁵, jota sai tehtyjen ostosten suhteessa takaisin. Myös aatteella –osuustoiminta- sekä puolueideologioilla– on ollut merkitystä. Sosialidemokraattisen puolueen (SDP) sosialisimishjelmassa vuodelta 1930 todetaan, että *”osuuskauppaliikkeellä on huomattava merkitys ei ainoastaan nykyisen tuotantojärjestelmän erinäisten epäkohtien lieventämisessä, vaan myöskin itse sosialisimisen valmistelussa.”* (Suomen sosialidemokraattinen puolue 1930). Työväenpuolueille ja niiden kannattajille oli itsestään selvää, että *”heidän”* kaupansa oli edistysmielinen osuusliike. Koostuihan suuri osa edustajistojen jäsenistöstä työväenpuolueiden edustajista.

SOK:lla ja sen jäsenosuuskaupoilla oli muodollisesta puolueettomuudesta huolimatta läheiset suhteet porvarillisiin puolueisiin, etenkin Maalaisliittoon, joiden jäseniä istui osuuskauppojen edustajistoissa merkittävässä määrin. Maalaisliiton puolueohjelmassa osuustoiminnan rooli nähtiin maltillisemmin kuin SDP:ssä. Maalaisliitto halusi kehittää *”osuustoimintaa ja muita keskinäiseen vastuuseen nojavia liikemuotoja, jotta [kapitalismin ja sosialismin] etuvastakohtia voidaan lieventää ja tarpeellisen kilpailun kautta pakoittaa yksiin käsiin kerääntyneet pääomat palvelemaan yhteistä hyvää”* (Maalaisliitto 1921). Osuustoiminnassa ei ollut siis kyse pelkästä liiketoiminnasta vaan yhteisen hyvän tavoittelemisen oli keskeisessä osassa ideologiaa.

Maaseudulla liikerakennukset noudattivat pitkään neliömäisen pirtin muotoa. Ns. pohjoismaisen klassismin aikoihin, 1920-luvulla maaseudulle alkoi tulla uu-

⁵ Ostohyvitys-järjestelmä toimi pohjana nykyisille kauppojen kanta-asiakasjärjestelmille.

denaikaisempia varsinaisia liikerakennuksia. Kuitenkin vasta funktionalismin saatua jalansijaa saivat maaseudun pitäjät yleensä ensimmäiset varsinaiset liikerakennukset isoine näyteikkunoineen. Useimmiten nämä uudenaikaiset liikerakennukset olivat osuuskauppojen rakennuttamia. Suhtautuminen funktionalismiin oli kuitenkin ristiriitaista. Tämän vuoksi erityisesti SOK:n arkkitehdit halusivat valistaa osuuskauppojen luottamushenkilöitä ja jäseniä uuden arkkitehtuurin tarkoituksesta.

Tutkimuksen tehtävä ja rakenne

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, miksi ja millä tavalla SOK:n sisäisiin sidosryhmiin vaikutettiin arkkitehtuurin kysymyksissä lehdistön avulla? Tutkimuksessa yhdistyy arkkitehtuurin historian, retoriikan sekä organisaatioiden tutkimuksen näkökulmat. Ideana on paljastaa erilaiset argumentointitekniikat sekä argumenttien takana piilevät päämäärät. Pääpaino on SOK:n rakennusosaston toiminnan tarkastelussa, mutta SOK:n toimintaa tarkastellaan myös suhteessa Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon sekä ruotsalaiseen Kooperativa Förbundetiin (KF).

Luvussa *Funktionalismi* käsitellään funktionalistisen arkkitehtuurin historiaa ja ideologiaa sekä tämän tyylisuunnan ja metodin rantautumista Suomeen. Luvussa tutustutaan myös tieteelliseen liikkeenjohto-oppiin ja tämän vaikutukseen rakennussuunnittelussa. *Osuuskauppojen rakennusosastot suunnittelukollektiiveina* -luvussa perehdytään SOK:n rakennusosaston ja sen rinnakkaisilmioiden, KF:n ja KK:n historiaan, henkilöihin ja toimintatapoihin. *Osuuskaupparunkis*-luvussa tarkastellaan retorisesta näkökulmasta erityisesti SOK:n arkkitehtien ja johtohenkilöiden kirjoituksia, jotka käsittelivät funktionalistista arkkitehtuuria sekä rakennusosaston roolia jäsenosuuskauppojen rakennusten suunnittelijana. Luvussa analysoidaan lisäksi SOK:n julkaisuissa esitettyjä valokuvia osuuskauppojen rakennuksista. *Uuden arkkitehtuurin reitorit* -luvussa tehdään lopulta yhteenveot tämän tutkimuksen tuloksista. ⁶

⁶ Lukujen ja otsikoiden numeroimattomuus on allekirjoittaneen tietoinen valinta, sillä haluan madaltaa tutkielman hierarkkisuurta.

Yritysten *sidosryhmiä* ovat kaikki ne tahot, joihin yrityksen toiminta vaikuttaa. Sidosryhmät voidaan jakaa *sisäisiin* ja *ulkoisiin* sidosryhmiin. Sisäisiä sidosryhmiä ovat mm. johtajat, omistajat ja työntekijät. Ulkopuolisia sidosryhmiä ovat mm. asiakkaat, tavarantoimittajat, kilpailijat, rahoittajat ja viranomaiset. Osuuskaupoissa sidosryhmiin sisältyy erityinen piirre; asiakkaat ovat usein myös omistajia. Samanlainen kaksoisjäsenyys toteutuu osuuskauppojen ja SOK:n välillä. Osuuskaupat ovat SOK:n ja sen rakennusosaston asiakkaita, mutta myös omistajia. Tutkimuskysymyksen pääpaino on SOK:n sisäisissä sidosryhmissä: jäsenosuuskaupoissa sekä niiden johtajissa ja omistajissa.

*Osuuskaupalla*⁷ tai *osuusliikkeellä* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa itsenäistä yritystä joka on keskusliikkeen, esimerkiksi SOK:n, jäsenyritys. *Myymälät* tai *liikerkennukset* ovat konkreettisia, yleensä osuuskauppojen omistamia kiinteistöjä, joissa harjoitetaan liiketoimintaa. *Liikkeenhoitaja* (myös *myymälänhoitaja*) vastasi yksittäisen myymälän operatiivisesta toiminnasta. *Osuuskauppaliike* viittaa osuuskaupparyhmittymiin eli osuuskauppoihin ja niiden muodostamiin keskusliikkeisiin. *Keskusliikkeitä* ovat Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Kulutusosuuskuntien Keskusliitto sekä Kooperativa Förbundet. *Yleinen Osuuskauppojen Liitto* (1917–1984) oli SOK:n aatteellinen neuvontajärjestö, jonka jäsenet muodostuivat *osuuskauppapiireistä*. Piirit olivat itsenäisiä järjestöjä, joihin osuuskaupat valitsivat piiritoimikunnan.

Tieteellinen liikkeenjohto-oppi (myös *taylorismi*) on käytännön kokemuksiin havaittu tapa tehostaa sekä organisoida teollisuustyötä.

Arkkitehtuuri on rakennustaidetta ja tekniikkaa. Arkkitehtuurin peruskäsitteisiin kuuluvat *interiööri* eli sisätilat ja *eksteriööri* eli ulkopuoli. *Fasadi* on rakennuksen julkisivu. *Pilari* on poikkileikkaukseltaan nelikulmainen tai monisärmäinen massiivinen pystytuki, joka seisoo vapaasti. *Pilasteri* on seinässä kiinni oleva ja siitä hieman ulkoneva, poikkileikkaukseltaan suorakaiteinen pilari, jolla on kapiteeli ja jalusta. *Kapiteeli* on pylvään, pilarin tai pilasterin vartta leveämpi ja tavallisesti plastisesti muotoiltu pää. (Valkeapää, Salmela, Bonelius 1997: 16,17, 26, 28, 47.)

⁷ Kansanomaisesti *osuuskauppa* tarkoittaa myös yksittäistä myymälää.

Arkkitehtuurin *tyylejä* tai suuntauksia määrittävät usein laajemmat taiteen suuntauokset. *Klassismi* on taiteen suunta, jonka ihanteena ovat klassisen taiteen periaatteet ja joka käyttää antiikin taiteesta peräisin olevia muotoaiheita (emt. 32). Esimerkiksi *pohjoismainen / 1920-luvun klassismi* on arkkitehtuurin tyyli. *Funktionalismi* (myös *funkis*) on 1900-luvun rakennustaiteen ja taideteollisuuden suunta, jonka yksinkertaisten ja asymmetristen muotojen periaatteena sanottiin olevan riippuvuus tarkoituksesta eli funktiosta. (Emt. 19.) Yleensä funktionalismilla tarkoitetaan 1930-luvulla vallinnutta, uutta modernistista arkkitehtuurin suuntausta. *Signeeraus* tarkoittaa taiteilijan eli tässä tutkimuksessa arkkitehdin nimimerkkejä piirustusarkeissa.

Osuuskaupafunkis on pohjoismainen arkkitehtuurin ilmiö, jolla tarkoitetaan osuuskauppojen rakennuttamia funktionalistisen tyyli-suunnan mukaisia myymälä-, varasto- ja tuotantorakennuksia, jotka on rakennettu enimmäkseen 1930-luvulla.

Retoriikka on sekä argumentaation että poetiikan⁸ tutkimusta. Argumentaatiossa tutkitaan tekstissä käytettyjä strategioita, joilla yleisöön yritetään vaikuttaa. Ideana on paljastaa erilaiset argumentointitekniikat. Poetiikassa tutkitaan tekstissä käytettyjä käsitteitä, erotteluja ja edellä mainittujen taustalla olevia kielikuvia eli trooppeja. (Mickelsson 2007.) *Reettori* tarkoittaa perinteisesti puhujaa, tässä tutkimuksessa viestijää, myös kirjoittajaa.

Tutkimusaineisto

Tutkimuksessa on käytetty primääriaineistona aikakauslehtiä sekä osuuskauppa-liikkeiden kirjamuotoisia julkaisuja. Tutkimuksessa esiintyvät aikakauslehdet voidaan luokitella karkeasti seuraaviin luokkiin: ammattilehdet, kuluttajalehdet ja kulttuurilehdet. Tärkeimpänä ammattilehdistä ja koko aineistosta on SOK:n julkaisema *Osuuskauppalehti*. Aineistoa tutkittaessa ei ole tehty tiukkaa aikarajausta vaan aineistoa on käyty läpi 1920-luvun lopulta 1940-luvun puoliväliin asti. Tutkimusongelman kannalta tärkein aineisto sijoittuu kuitenkin vuosille 1932–1936. *Myymäälä-lehden*, *Osuuskauppalehden*, *Työtoverin* ja *Arkkitehdin* osalta aineis-

⁸ Aristoteleen teos *Poetiikka* on käännetty suomeksi nimekkeellä *Runousoppi*. Poetiikan käsite on kuitenkin monitahoisempi. Kts. esim. Oksala 1998.

ton läpikäyminen tapahtui lukemalla lehtien sisällysluettelot, jonka perusteella on etsitty tutkimusaiheen kannalta relevantit artikkelit. Yhteishyvästä puuttui sisällysluettelo ja lehden käyttämä kirjasin oli hyvin raskaslukuinen fraktuura, joten kyseistä lehteä ei ole tutkittu yhtä tarkalla otteella kuin edellä mainittuja julkaisuja. Yhteishyvän käytetyt artikkelit valikoituivat käytännössä aikaisemmassa tutkimuksessa (Jokinen 1992) mainituista lähteistä. Myös Nuori Voima- lehden artikkeli valikoitui Jokisen aikaisemman tutkimuksen perusteella. Tutkimuksessa lopullisesti käytettäväksi aineistoiksi valikoituivat artikkelit, joissa arkkitehtuurista kirjoittaminen oli merkittävässä roolissa. Tutkimuksessa on käytetty paljon aika-laisten suoria lainauksia em. julkaisuista. Nämä lainaukset on jatkossa merkitty *kursiivilla*.

Arkkitehti on vuodesta 1903 lähtien julkaistu arkkitehtien ammattilehti. Lehden on perustanut Arkkitehtklubben ja vuodesta 1921 alkaen sitä on julkaissut vuonna 1919 perustettu Suomen Arkkitehtiliitto SAFA. (Suomen Arkkitehtiliitto 2013.) Lehdessä on julkaistu kuvia sekä SOK:n että KK:n osuuskaupparakennuksista sekä SOK:n arkkitehtien kirjoituksia. Lehti ilmestyi 1930-luvulla kerran kuukaudessa.

Nuori Voima on perustettu Suomen Koulunuorisoliiton äänenkannattajaksi vuonna 1908 ja pitkäaikaisen päätoimittajan Ilmari Jäämaan johdolla lehdestä kehittyi 1920-luvun kirjailijapolven äänitorvi (Nuoren Voiman Liitto 2013). Lehti lukeutuu kulttuurilehtien luokkaan. Lehdestä on poimittu tutkimukseen vain yksi artikkeli, mutta painoarvoltaan sitäkin merkittävämpi, nimittäin Erkki Huttusen esitelmä funktionalismista. Lehti ilmestyi 1930-luvulla kerran kuukaudessa.

Myymälä – ikkuna- ja myymälämainoslehti oli SOK:n mainososaston kustantama ammattilehti, joka ilmestyi kerran kuussa vuosina 1937–1957 (Kansalliskirjasto 2013a). Tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimmat artikkelit on julkaistu sotien aikaan, jolloin lehdessä esiteltiin osuuskauppojen myymälärakennuksia. Muutoin lehdessä käsiteltiin enimmäkseen myymälän somistamiseen liittyviä asioita.

Osuuskauppalehti oli vuodesta 1915 alkaen pienin katkoksien vuoteen 1984 asti ilmestynyt SOK:n ammattilehti, jota julkaistiin pääosin joka toinen viikko (Kansalliskirjasto 2013b). Se oli suunnattu osuuskauppojen luottamustehtävissä toimiville – erityisesti hallintoneuvosten jäsenille – sekä toimihenkilöille. Lehdessä esiteltiin

aktiivisesti osuuskauppojen rakentamistoimintaa ja se sisälsi tekstien lisäksi runsaasti kuvitusta.

Uudisrakennuskuvia 1929—1936 on SOK:n julkaisema kirja vuodelta 1937, jossa esiteltiin SOK:n ja sen jäsenosuuskauppojen rakennuksia valokuvoin ja pohjapiirroksin.

Yhteishyvä on SOK:n osuuskauppojen jäsenistölle suunnattu valtakunnallinen aikakauslehti. Lehti on perustettu 1905 ja tuolloin sen tavoite oli tukea osuuskauppojen toimintaa, toteuttaa kuluttajavalistusta ja tarjota apua arkeen (SOK 2013b). 1930-luvulla SOK:n jäsenosuuskaupat saivat itse päättää tilaavatko he lehden omille jäsenilleen vai maksavatko jäsenet itse kyseisen lehden. Tuolloin lehti ilmestyi kerran viikossa. Lehti kuuluu kuluttajalehtien luokkaan.

Swedish Cooperative Wholesale Society's Architect's Office 1925–1935 on Kooperativa Förbundetin 1935 julkaisema englanninkielinen kuvateos, joka antaa mahdollisuuden vertailla SOK:n ja ruotsalaisen vastaavan organisaation rakennustoimintaa ja julkaisuja.

Työtoveri oli KK:n ammattilehti, jota voi verrata Osuuskauppalehteen. Työtoveri käsitteli kuitenkin hyvin vähän itse arkkitehtuurin kysymyksiä ja lehden päähuomio oli myymäkultuurin uudistamisessa. Lehti keskittyi myymälän sisutukseen, näyteikkunoihin, myymälöiden pihoihin sekä myyjien käyttäytymiseen. Milloin käsiteltiin rakennuksen julkisivua, huomio oli lähinnä rakennuksen siisteydessä. Työtoveri-lehdessä kiinnitettiin 1930-luvun puolivälistä alkaen paljon huomiota myymälöiden pihoihin ja esimerkiksi Kulutusosuuskuntien Keskusliiton toimitusjohtaja Jalo Aura (1936: 246) kehotti *mitä pikimmin kaunistamaan myös rakennusten ympäristöjä*. Työtoveri-lehden pihasuunnittelua käsittelevät kirjoitukset antavatkin aineksia erilliseen tutkimukseen.

Retorinen näkökulma metodologisena viitekehyksenä

Tutkimusaineiston lukemisen jälkeen aineisto rajattiin uudestaan. Tutkimukseen lopullisesti valikoitunut aineisto muodostui laadullisen tutkimuksen perusmetodia, teemoittelua, hyödyntäen. Teemoittelussa laadullinen aineisto pilkotaan ja

ryhmittelyä erilaisten aihepiirien mukaan. Tämä muistuttaa luokittelua, mutta lukumäärien sijasta siinä korostuu teemojen sisältö. (Kajaanin Ammattikorkeakoulu 2013.)

Lopullinen, analysoitava aineisto koostuu arkkitehtien ja osuustoimintayritysten johtohenkilöiden kirjoituksista, jotka käsittelevät osuuskauppojen rakentamistointia sekä funktionalistista arkkitehtuuria. Artikkelit ovat tyyliään asiapitoisia ja valistuksenomaisia sekä lukijoiden vakuuttamiseen pyrkivää. Tutkimuksen näkökulmaksi muodostui vaikuttamisen ja vakuuttamisen keinojen analysointi. Arja Jokisen (1999: 126) mukaan "retorisessä analyysissä ollaan kiinnostuneita kielellisistä prosesseista analysoimalla, miten todellisuuden versioita pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kuinka lukijoita tai kuulijoita koetetaan saada sitoutumaan niihin."

Kun retoriikka ymmärretään merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta luovana tekijänä, ollaan lähellä (sosiaalista) konstruktionismia. Konstruktionistisen käsityksen mukaan ihmiset pitävät jokapäiväistä elämismaailmaa itsestään selvänä todellisuutena ja ihmiset myös tuottavat todellisuuden ajattelullaan ja toiminnallaan (Häkli 2004: 133). Todellisuuden rakentuminen tapahtuu ihmisten välisissä sosiaalisissa prosesseissa erilaisten merkitysten avulla. Keskeisessä asemassa on kieli. Se luo määritelmiä ja määrittelee toimintaa, joka saa tekoina aikaan vaikutuksia. Ihmisten välisen yhteisymmärryksen lisäksi todellisuus on neuvottelujen ja kamppailujen tulos, joissa tietyt todellisuuden kuvaukset saavat joskus vahvemman sijan. (Löytönen 2007.) Myös tiede on aina osallisena todellisuuden sosiaalisessa rakentamisessa sekä yhteiskunnallisissa valtarakenteissa. (Häkli 2004: 139).

Aristoteleen retoriikka

Yksi varhaisimmista ja kenties parhaimmista retoriikan määritelmistä löytyy Aristoteleelta (384–322 eaa.). Hänen mukaansa "retoriikka on kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava" (Retoriikka: 1355b). Aristoteles oli tunnetuimpia Antiikin kreikan filosofi ja hänen kiinnostuksen kohteena oli mm. retoriikka. Aristoteleen aikana retoriikka liittyi ennen kaikkea puhuttuun viestintään eli toisin sanoen retoriikka merkitsi puhetaitoa. Tämä ei kuitenkaan estä soveltamasta Aristoteleen aikaisia retoriikan oppeja kirjoitetun tekstin analysoimisessa. Aristo-

teleen *Retoriikka* on hämmästyttävän ajankohtainen teos edelleen ja hänen huomionsa vakuuttavasta puheesta soveltuu monelta osin nykypäivään. Aristoteleen (*Retoriikka*: 1356a) mukaan "puheella voidaan saada aikaan kolmenlaisia vakuuttumisen syitä:

1. puhujan luonteeseen perustuvia,
2. kuulijan mielentilaan perustuvia tai
3. itse puheeseen perustuvia joko osoittamisen tai näennäisen osoittamisen kautta." ⁹

Puhujan luonteesta Aristoteles totesi, että "uskomme [...] mieluummin ja nopeammin kunnollisia ihmisiä yleensä kaikissa asioissa, mutta erityisesti silloin, kun asiat eivät ole varmoja, vaan voidaan olla eri mieltä. Kuitenkin "tämän luottamuksen täytyy syntyä puheen takia, ei puhujaan kohdistuvasta ennakkoodotuksesta [johtuen]." "Vakuuttuminen perustuu kuulijoihin, kun he puheen johdosta joutuvat tunnetilaan." Tällä Aristoteles tarkoitti, että "emme tee päätöksiä samalla tavalla ollessamme surullisia tai iloisia tai rakastaessamme tai vihatessamme." Aristoteles kritisoi aikalaisiaan, jotka kirjoittivat retoriikasta vain tunteita silmällä pitäen. (Emt.)

Itse puhe perustuu kolmeen tekijään, jotka muodostuvat 1. puhujasta, 2. siitä mistä puhutaan ja 3. kenelle puhutaan. Puheen päämäärä määrittyy suhteessa kuulijaan, joka on joko seuraaja tai päättäjä. Puheenlajeja on kolmenlaisia: poliittisia, oikeudellisia ja epideiktisiä¹⁰ puheita. Poliittisen puheen lajeja ovat kehottaminen ja varoittaminen, oikeuspuheen lajeja syyttäminen ja puolustus sekä epideiktisen puheen lajeja ovat ylistys ja moite. (*Retoriikka*: 1358b.)

Lauseiden rakenteesta Aristoteles toteaa, että "osiin jaettuina asiat näyttävät suuremmilta, sillä silloin näyttää vallitsevan monien yksityiskohtien runsaus. Kun lauseita liitetään yhteen ja niistä rakennetaan kokonaisuuksia [...], saadaan aikaan sama vaikutus kuin jaotteluilla [...], sillä liittäminen osoittaa suuruutta ja kysymyksessä näyttää olevan suurten asioiden alku ja syy." Esimerkki kokonaisuuden rakentamisesta löytyy runoilija Meleagrokselta: "*kaikki niiden ihmisten onnettomuudet, joiden kaupunki on vallattu: kansa tuhoutuu, tuli polttaa kaupungin*

⁹ Näihin kolmenlaisiin vakuuttumisen keinoihin viitataan usein käsitteillä 1.ethos, 2.pathos ja 3.logos

¹⁰ Epideiktinen puhe oli eräänlainen juhlapuhe.

tuhkaksi, muukalaiset ryöstävät lapset.” (Retoriikka 1365a.) Tällaisen kokonaisuuden rakentaminen on vaikuttava ja luo kuvan vääjäämättömästä tapahtumaketjusta.

”Uusi” retoriikka

Antiikin Kreikan jälkeen retoriikan opetus jatkui Rooman valtakunnassa keskittyen reettorien koulutukseen sekä politiikkaan ja samalla antiikin Kreikan aikaisessa retoriikassa mukana ollut filosofia ja totuuden etsiminen jäivät sivummalle. Lopulta Rooman valtakunnan jälkeisellä ajalla retoriikan opetus ja tutkimus hiipuivat marginaaliin retoriikan menettäessä itsenäisen ja tunnustetun asemansa.

Retoriikan uudelleen nousu tapahtui lopullisesti 1900-luvulla pääosin yhdysvaltalaisen retoriikan tutkijoiden ansiosta. I.A. Richardsin (1893–1979) vuonna 1923 julkaistu teos *The Meaning of Meaning* ja 1936 julkaistu *The Philosophy of Rhetoric* tekivät hänestä tunnetun kielitieteilijän ja myös retoriikan tutkijan. Kun klassinen retoriikka tarkasteli enimmäkseen hyvän puheen elementtejä, Richardsin edustama ”uusi” retoriikka etsi systemaattisia ja eritteleviä analysointitapoja teksteille. Richards kiinnitti erityisesti huomiota yksittäisten sanojen merkityksille. (Puro 2006: 110–111.) Richardsin jälkeen vaikuttaneita uuden retoriikan merkittävimpiä henkilöitä olivat Richard Weaver (1910–1963), Kenneth Burke (1897–1994), Stephen Toulmin (1922–2009) ja Chaïm Perelman (1912–1984). Nykyisin retorista tutkimusta tehtäessä viitataan useimmiten kolmeen viimeksi mainittuun uuden retoriikan ”oppi-isään”.

Perelmanin ja Toulminin tavoitteena oli esittää kattava teoria argumentoivan tekstiin tai puheen analysoimiseksi ja sen pätevyyden arvioimiseksi, kun Burke sen sijaan pyrki ymmärtämään inhimillisen toiminnan yleisiä ehtoja ja motiiveja. (Summa 1996: 52.) Toulminille argumentointi tarkoitti päättelyä ja sen pätevyyttä eikä hän ollut kiinnostunut suostuttelusta tai yleisölähtöisyydestä toisin kuin Perelman (Summa 1996: 74). Toulmin loi oman mallin argumentin peruselementeistä, jossa argumentin peruselementit koostuvat kahdesta tekijästä: lähtötiedoista ja väitteestä. Lähtötietoihin linkittyvät takeet ja tuki sekä väitteeseen tarkennukset ja varaukset. (Toulmin 1958: 94.)

Kenneth Burken varhaistuotantoon kuului vuonna 1935 pidetty esitelmä *Revolutionary Symbolism in America*, jossa Burke analysoi 'työläisen' käsitteen retorista tehoa ja symboliarvoa (kommunistisen) liikkeen päämäärien kannalta. Burke kehotti retorisesti taitavaan, yleisölähtöiseen ideologiaan, jonka olisi rakennettava amerikkalaiselle kulttuurille ominaisten symbolimerkitysten varaan, sen sijaan että olisi käytetty 'työläisyyden' käsitettä, jonka symboliarvo oli vierasta amerikkalaiselle kulttuurille. (Summa 1996: 53.)

Burken teorian keskeisimpiä käsitteitä on *identifikaatio*. Aina kun joku yrittää vaikuttaa (*persuade*) toiseen, ilmenee identifikaatiota. Tämä ilmenee selkeimmillään esim. poliitikon pitäessä puhetta tietylle eturyhmälle, jota puheenpitäjä kertoo itsekin edustavan. Identifikaatio on ihmisten erillisyyttä kompensoiva ja tämän vuoksi väistämätön prosessi. Retoriikkaa on kaikkialla, missä identifioituminen ja erottautuminen esiintyvät rinnakkain ja retorisuus kuuluu kaikkeen, missä tarjoutuu tilaisuus kilpaileviin identifiointeihin ja erotteluihin. Sen sijaan puhdas samastuminen tai puhdas erillisuus eivät tarjoa edellytyksiä retorisuudelle. (Summa 1996: 57.)

Burken teksteissä keskeisiä käsitteitä ovat myös *metafora*, *metonymia*, *synekdoke* ja *ironia*. Nämä neljä perustrooppia eli kielikuvaa ovat tuttuja jo Aristoteleen ajoilta. Metafora tarkoittaa jonkin asian ymmärtämistä toisen asian kautta. Metonymia on jonkin abstraktin ilmaisemista konkreettisen kautta, esimerkiksi tunteita voidaan sanoa sydämeksi. Synekdokeessa kahden toisiinsa liittyvän ilmiön jokin piirre edustaa koko ilmiötä, kuten osa kokonaisuutta tai muoto sisältöä. Ironia on synekdokeen vastinpari. Siinä voidaan kyseenalaistaa jokin näkökulma, tuomalla esiin vastakkaisen näkökulman mahdollisuus. (Emt.) Aristoteleen mukaan "ironia on sivistyneempää kuin karkea ilveily; ollessaan ironinen ihminen pyrkii huvittamaan itseään, ilveillessään muita." (Retoriikka 1419b.)

Chaim Perelman

Perelman oli kiinnostunut mahdollisuudesta arvioida järjellisesti arvopäätelmien hyvyyttä ja huonoutta. Ratkaisuna hänellä oli luonnollisen argumentaation tutkiminen sellaisena kuin sitä eri elämäntilanteissa harjoitetaan. Perelmanin mukaan yhteisymmärrys arvoista syntyy argumentoinnin kautta, ja jos halutaan arvioida jonkin arvoarvostelman järjellisyttä, on tutkittava miten sitä puoltavia

tai vastustavia kantoja todellisuudessa perustellaan ja miten ne saavuttavat uskottavuutensa. (Summa 1996: 63.) Perelmanin retoriikkateorian voi jakaa argumentointiin, yleisöön ja esisopimuksiin. Argumentaatioon vaikuttavat kohdeyleisö ja esisopimukset. Argumenttien reunaehdot muodostuvat esisopimuksesta. Esisopimukset ovat yleisön ennalta hyväksymiä asioita kuten arvoja ja uskomuksia. Jos reettorin esittämät argumentit ovat ristiriidassa esisopimusten kanssa, ei yleisö pysty hyväksymään argumentteja.

Yleisö voi olla määrittelemätön universaaliyleisö tai erityisyleisö, jonka koostumus tiedetään ennalta ja jonka erityisiin odotuksiin ja intresseihin voidaan vedota. Perelmanin mukaan universaaliyleisöön vaikuttaminen edellyttää järkeen vetoavaa, *vakuuttavaa* argumentointia, kun erityisyleisön voi *suostutella* sitoutumaan johonkin väitteeseen vetoamalla yleisön erityisiin intresseihin tai taipumuksiin. Universaaliyleisö on nimestään huolimatta kulttuuri-, aika- ja paikkasidonnainen reettorin luoma konstruktio. (Perelman 1996: 25, Summa 1996: 67, 68.)

Argumentaation tärkein edellytys on puheen sovittaminen yleisön mukaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdiksi vain väitteitä jotka kuulijat hyväksyvät. Argumentaatiossa pyritään siirtämään premissille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä. "Hyväksynnän siirto [...] edellyttää tietyn sidoksen luomista premissien ja hyväksyttäviksi tarjottujen väitteiden välille." (Perelman 1996: 28.)

Argumentaatiotekniikat voidaan jakaa neljään pääkohtaan: kvasiloogiset argumentit, todellisuuden rakenteeseen perustuvat argumentit, todellisuuden rakennetta määrittävät argumentit sekä vastakkainasettelut ja erottelut (eli dissosiaatiot). (Summa 1996: 71.) Kolme ensimmäistä ovat sidosmuotoisia (eli assosiativisia), ilmiöitä toisiinsa yhdistäviä keinoja.

Sidosmuotoiset argumentit mahdollistavat premissejä koskevan hyväksynnän siirtämisen koskemaan myös johtopäätöksiä. Erottelumuotoisissa argumenteissa pyritään saattamaan erilleen tekijöitä, jotka kieli tai vakiintunut perinne on sitonut yhteen. (Perelman 1996: 58.) Erottelumuotoisessa argumentoinnissa pyritään saamaan hyväksyntä jollekin isommalle ilmiölle sen osien hyväksynnän kautta.

Kvasiloogiset argumentit voivat näyttää maallikolle loogisilta, mutta ne eivät ole kuitenkaan loogisesti johdonmukaisia. Kvasiloogisten argumenttien epäjohdonmukaisuus voi näyttää loogiselta virheeltä, mutta tämä ei kuitenkaan päde ellei kyseisiä argumentteja nimenomaisesti pyritä esittämään sitovina todistuksina (Emt. 32.)

Todellisuuden rakenteeseen perustuvissa argumenteissa vedotaan usein peräkkäisyysiteisiin tai rinnakkaisuussiteisiin. Peräkkäisyysite voi olla esimerkiksi syy ja seuraus ja rinnakkaisuussiteenä henkilö ja hänen tekojensa suhde. (Perelman 1996: 93.) Peräkkäisyysiteitä hyödyntävässä argumentissa voidaan pyrkiä osoittamaan, että A:n seurauksena aiheutuu ilmiö B. Argumentti voidaan viedä vielä pidemmälle jo Aristoteleen luoman *sylogismin* avulla, jos $A = B$ ja $B = C \rightarrow A = C$. Todellisuuden rakennetta määrittävissä argumenteissa lähtökohtana on jokin tilanne, josta tehdään malli tai yleinen sääntö. Näitä voivat olla mm. analogiat, metaforat ja esimerkit (Summa 1996: 71).

Muita Perelmanin käyttämiä käsitteitä ovat mm.:

- *prolepsis*, retorinen kuvio, jossa vastaväitteitä esitetään vain, jotta ne päästään saman tien kumoamaan (Perelman 1996: 47.)
- *hypotyposis*, retorinen kuvio, jossa asiat esitetään ikään kuin tarina ja sen tapahtumat toteutuisivat silmiemme alla. (Emt.)

Kuvien retoriikka

Tutkimusaineisto koostuu tekstiartikkelien lisäksi myös valokuvista, joiden merkitys modernin arkkitehtuurin edistämisen välineenä oli huomattava. Colominan (1998: 73, 156) mukaan moderni arkkitehtuuri syntyi uusien joukkotiedotusvälineiden avulla. Valokuvat, filmit ja erilaiset julkaisut toimivat "sota-aseina"¹¹ modernismin sanoman levittämisessä. Colomina viittaa ensimmäiseen maailmansotaan, jossa kommunikaatioteknologiaa käytettiin uudella tavalla, tuoden sodan lähemmäs ihmisiä. Myöhemmin samaa teknologiaa käytettiin modernismin levittämisessä, mutta taistelulentät olivat vaihtuneet toreiksi (Emt.)

Roland Barthesin (1977: 15) mukaan "lehdistövalokuva on viesti". Tämän viestin muodostavat lähettäjä, välityskanava ja vastaanottaja. Lähettäjänä toimivat

¹¹ Alkuper. ilmaisu *war technology*. Moderniin arkkitehtuuriin Colomina viittasi termillä *war architecture*.

lehden työntekijät: valokuvaaja, kuvankäsittelijä ja kuvan otsikoija/kommentoija. Viestin vastaanotto tapahtuu, kun lukija näkee kuvan lehdessä. Viestin välityskanavana toimii sanomalehti itsessään. Vielä tarkemmin määriteltynä välityskanava on rinnakkaisista viestistä koostuva monimutkainen kokonaisuus, jonka keskiössä on itse valokuva ja jonka ympärille muodostuvat teksti, otsikko, kuvateksti, taitto ja lehden nimi. Valokuvan merkitys voi muuttua lehdestä riippuen. Valokuva ei ole pelkästään tuote tai kanava vaan myös objekti, joka on rakenteellisesti itsenäinen. (Emt.)

Roland Barthes (1915–1980) oli semiootikko, jonka ajattelun ydin oli merkityksellistämisen kaksi tasoa: denotaatio ja konnotaatio. Denotaatio viittaa siihen mitä kuvassa näkyy, eli denotaatio muodostuu ilmiselvästä merkitysisällöstä, kun taas konnotaatio viittaa toissijaisiin merkityksiin ja laajempiin kulttuurisiin yhteyksiin.

Valokuva vaikuttaa ensi näkemältä denotatiiviselta toisin kuin vaikka maise-mamaalaukset. Barthesin mukaan tämä on kuitenkin myytti. Kuten edellä mainittiin, valokuvan päätyminen lehden sivulle sisältää useita vaiheita, joita ohjaavat niin ammattitaitoon, estetiikkaan kuin ideologiaan liittyvät normit. Tätä kuvaa ei pelkästään vastaanoteta vaan sitä luetaan enemmän tai vähemmän tietoisesti erilaisten merkkien kautta, joita vastaanottaja tulkitsee. Kuvassa on samanaikaisesti kaksi viestiä: viesti ilman koodia eli denotatiivinen taso (valokuvan analogia) ja viesti koodin kanssa (konnotatiivinen taso). Koodillinen viesti muodostuu valokuvan 'taiteesta' (käsittelystä) tai 'kirjoituksesta' (retoriikasta). (Emt. 18–19.) Valokuvan konnotaatio muodostuu valokuvan tuotannon useista vaiheista, myös rajauksesta (emt. 20).

Valokuvan denotaation ja konnotaation rajamaastossa on itse valokuvan ottamiseen liittyvät prosessit: trikit, poseeraus, objektit sekä fotogeenisyys, estetiikka ja syntaksi. Lehdissä on käytetty trikkejä, joissa useammasta valokuvasta leikkaamalla on saatu yksi valokuva. "Valokuvassa" saattaa esiintyä kaksi henkilöä rinnakkain vaikka he eivät olisi edes tavanneet toisiaan. Poseeraus ja valokuvaustilanteeseen liittyvät järjestelyt tuottavat erilaisen kuvan kuin valmistele-maton kuvaustilanne. Kuvassa näkyvät objektit ja niiden luomat kompositiot tuottavat uusia merkityksiä. Fotogeenisyydellä tarkoitetaan valokuvaamiseen

liittyviä teknisiä valintoja: valotusta, salamaa ja tulostusta. Valokuvan esteettisyys on erilaista kuin maalaustaiteen. Barthes pohti, voidaanko ylipäättään puhua valokuvauksen estetiikasta. Syntaksi liittyy tässä yhteydessä valokuvien säännönmukaisuuteen. Useat valokuvat voivat muodostaa yhdessä säännönmukaisen sarjan. Konnotaation merkitsijää ei löydykään enää yksittäisestä valokuvasta vaan koko ketjusta. (Emt. 21–22.)

Valokuva ei ole erillinen elementti lehdessä vaan siihen kytkeytyvät kiinteästi otsikko, artikkeli ja kuvateksti. Barthesin (emt. 26.) mukaan otsikko ja artikkeli ovat enemmän konnotatiivisella tasolla, mutta kuvateksti ikään kuin toistaa kuvan denotatiivista tasoa. Kuvateksti voi olla kooditon, mutta esimerkiksi Osuuskauppalehtien artikkeleissa käytetyt kuvatestit sisälsivät myös konnotatiivisia merkityksiä.

Metodien soveltaminen

Sekä Kenneth Burke että Chaim Perelman rakensivat retoriikkateoriansa antiikin retoriikan perustalle (Summa 1996: 57). Etenkin Perelman viittaa usein Aristoteleen *Retoriikan valtakunta*-teoksessaan. Tässä osuuskaupafunkista käsittelevässä tutkimuksessa uusi retoriikka palautetaan osaksi antiikin traditiota. Tutkimusta ohjaa näkemys kielestä vallankäytön muotona. Kantavana ideana on analysoida vakuuttamisen ja suostuttelun keinoja osana vallankäyttöä. Tarkoituksena on vastata tutkimuskysymykseen: miksi ja millä tavalla SOK:n sisäisiin sidosryhmiin vaikutettiin arkkitehtuurin kysymyksissä lehdistön avulla? Artikkelien analysoimisessa hyödynnetään Aristoteleen, Burken ja Perelmanin retorista analyysia sekä Roland Barthesin kuva-analyysia. Artikkelien lopussa on aristoteeliseen traditioon nojaava lyhyt analyysi tekstien tärkeimmästä retorisesta sisällöstä. Analyysi tapahtuu seuraavan malliin pohjalta:

Kuka [reettori] vetoaa **keneen** [yleisö] **millä** [argumentti] (Palonen 1997: 82).

FUNKTIONALISMI – KANSAINVÄLINEN TYyli JA SUUNNITTELUMETODI

Jo nyt puhaltavat uudet tuulet tämänpäivän rakennustaiteemme "emämaassa": Le Corbusier on julkisesti tunnustettu. Vielä eilen oli koko funktionalismi meille vain "ranskalaisten, saksalaisten ja hollantilaisten tunnetun mauttomuuden ilmaus" – huomenna se vasta on "kulttuuria", – sillä on tällä välillä hyväksytty Tukholmassakin. (Blomstedt, P.E 1928: 26–27.)

Funktionalismi – kansanomaisesti ilmaistuna funkis tai funkkis vakiintui terminä 1930-luvun lopulla Suomessa (Heinonen 1986: 4). Funktionalismin synonyyminä esiintyi pitkään sellaisia termejä kuten uusasiallisuus, uusrationaalisuus, uusi tyyli, uusi arkkitehtuuri, uusi realismi, kansainvälinen tyyli, moderni tyyli, todellinen asiallisuus, todellinen objektiivisuus, bauhaus-tyyli sekä kone-estetiikka.

Funktionalismi herätti heti alusta alkaen vahvoja tunteita. Osa arkkitehdeista kritisoi funktionalismin termin väärinkäyttöä, toiset puolustukseen funktionalismia ja toiset vastustukseen. Esimerkiksi Ruotsissa Uno Åhren kritisoi lehdistöä funktionalismin käyttämisestä liian leväperäisesti pelkästään iskusanana (Heinonen 1986: 6). Suomessa arkkitehti Bertel Jung kritisoi voimakkaasti funktionalismia. Jung työskenteli lähinnä asemakaavoituksen saralla ja hän oli myös toiminut ensimmäisenä Arkkitehti-lehden päätoimittajana vuosina 1903–1904. Jung oli ns. vanhan polven arkkitehti, mutta hän ymmärsi myös nuorempien arkkitehtien pyrkimyksiä.

Erityisesti Jung kritisoi funktionalismin käsitteen omimista: *millä oikeudella tämä uusi tyyli omii käyttöön funktionalismin termin?* Tässä Jung viittaa doorilaisiin temppelihin ja gotiikan kirkkoihin, jotka hänen mielestään olivat funktionalistisia luomuksia. Jung myös kysyi: *mikä oikeuttaa tämän muotityylin kokonaan heittäämään yli laidan useimmat niistä laeista, jotka aikaisemmin ovat määränneet kaiken rakennustaiteellisen luomisen?* Jung kyllä ymmärsi, että rautabetoni mahdollisti uudenlaisen rakentamisen. Funktionalismissa häntä häiritsi erityisesti rakenteiden kätkeminen: *minkätähden tuskallisen kiihkeästi kätkeä rakenne ja esim. sallia raskaitten muurimassojen levätä, niin kuin se silmälle näyttää, suoraan heikon ja ohuen lasin päällä? Eikö tämä ole mauttomuutta?* Jung jatkoi terävää funktionalismin kritiikkiä kohdistuen katseen tyylin epärationalisuuteen: *miksi tuomitaan kelvottomaksi viettävä ulkokatto [...]?* Jung viittaa perinteisemmän kattorakenteen ominaisuuksiin, jotka kestävät lumikuormaa ja viettävät

lumet katolta pois. Lisäksi perinteisemmällä kattorakenteella saavutettiin kylmyyttä eristävä ilmakerros. (Jung 1930: 59.) Jungin esittämä kritiikki oli täysin relevanttia, mutta ei se ei vähentänyt nuoren polven arkkitehtien intohimoa uutta tyyliä kohtaan. Joskin esim. moniin osuuskauppojen rakennuksiin tehtiin tasakatoksi naamioitu pulpettikatto, jotta rakennus sopeutuisi paremmin pohjosiin olosuhteisiin.

Funktionalismiin myönteisemmin suhtautui nuoremman polven arkkitehti Hilding Ekelund, joka hänkin toimi Arkkitehti-lehden päätoimittajana (vuosina 1931–1934). Ekelund arvosteli myös funktionalismin mieltämistä pelkäksi tyyliksi arvioidessaan Berliinin rakennusnäyttelyä vuonna 1930:

Sama kahtiajako oli sielläkin yleisenä, niinkuin tällä hetkellä koko Saksassa, jossa rakennustaiteen traditionalismi ja rationalismi ovat muodostuneet poliittisiksi kysymyksiksi, jotka asettavat silmälaput puolueille ja estävä niitä näkemästä asioita selvästi; toiset lähettävät matkapuhujia saarnaamaan ristiretkä tuota bolshevismien keksintöä tasaista kattoa vastaan, samalla kun taas toiset ovat tehneet tasaisesta katosta ainoan päämäärän, ja ylipäänsä nykyaikaisen ajatustavan vertauskuvan. (Ekelund 1930 lainaus teoksessa Mikkola, Keinänen & Norri 1979:E.)

Modernismin vaikutteet tulivat Suomeen sekä Ruotsiin pääosin Keski-Euroopasta, jossa merkittävin uuden arkkitehtuurin maa oli Weimarin tasavallan Saksa. Siellä merkittävimpänä toimijana olivat Bauhaus-taidekoulu ja sen johtajat Walter Gropius, Hans Meyer sekä Mies van der Rohe. Myös sveitsiläis-ranskalaisen Le Corbusierin kirjoituksia luettiin ja pohjoismaiset arkkitehdit kävivät katsomassa hänen suunnittelemaansa rakennuksia. Muita merkittäviä modernistisia suuntauksia edustivat hollantilainen De Stijl-ryhmä, italialaiset futuristit sekä venäläiset konstruktivistit.

Le Corbusier (1887–1965) (oik. Charles-Edouard Jeanneret-Gris) oli omana aikanaan kansainvälisesti tunnetuimpia funktionalismin puolestapuhujia. Hän toimi yhtenä CIAM:n (Congrès internationaux d'architecture modern) perustajahahmona ja antoi kasvat kansainväliselle modernismille. CIAM perustettiin 1928 ja sen toiminta loppui 1959. Alvar Aalosta tuli CIAM:n jäsen 1929 ja hän tutustui myös Le Corbusieriin (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997). Le Corbusierin merkittävimpiin töihin kuuluu Pariisin esikaupunkialueella sijaitseva Villa Savoye (1928–1931), jonka suunnitteluun osallistui myös hänen serkkunsa Pierre Jeanneret (kuva 2).

Rakennusten suunnittelun ohella Le Corbusier kirjoitti ja luennoi paljon uuden arkkitehtuurin puolesta. Vuonna 1923 ilmestyi hänen teoksensa *Vers une architecture*, jonka merkitys aikalaisille ja myöhemmille arkkitehtisukupolville oli huomattava. Le Corbusier esitteli kirjassaan innokkaasti mm. autoja, valtamerialuksia sekä suurten voimalaitosten turbiineja. Kulkuneuvot toimivat myös innoittajana Le Corbusierin hakiessa uusia muotoja arkkitehtuurille. Le Corbusierin kirjoitus-tyyli oli julistavaa ja iskusananomaista, hän oli kuin arkkitehtuurin profeetta.

Uusi aikakausi on alkanut. Uusi henki vallitsee. On luotu runsaasti uuden hengen mukaisia teoksia, erityisesti teollisen tuotannon parissa. Arkkitehtuuri tukahtuu perinteisiin toteutustapoihinsa. Tyyli suunnaat ovat valhetta. Tyyli ilmentää aatetta, jolla on vaikutuksensa kaikkiin tietyn aikakauden taideteoksiin ja joka luo ajan hengen. Meidän aikakautemme luo joka päivä oman tyylinsä. Valitettavasti silmämme eivät vielä erota sitä. (Le Corbusier 2004: 75.)

Le Corbusierin teksteissä tulee esille kaksi kiistanalaisinta funktionalismin teesiä. Ensinnäkin funktionalisteille oli yleistä tyyli-suuntien kyseenalaistaminen. Itse funktionalismia ei haluttu nähdä enää tyylinä, vaan pikemminkin metodina, joka tulee ratkaisemaan suuret arkkitehtuurin haasteet, jotka liittyivät mm. kaupungistumiseen. Toiseksi ajateltiin, että arkkitehtuurista tulee itsestään kaunista, kun sisätilojen tarkoituksenmukaisuus sanelee myös julkisivua.

Suunnitelma lähtee sisältä ulospäin, ulkoinen on sisäisen tulos. Arkkitehtuurin elementit ovat valo ja varjo, seinä ja tila. Järjestys on päämäärien hierarkia, pyrkimysten luokittelemista. (Le Corbusier 2004: 142.)

Kuva 2. Villa Savoye. (Wikimedia Commons 2008).

Bauhaus oli muotoilukoulu, joka toimi Saksassa Weimarin tasavallan aikaan 1919–1933¹². Koulun perustajahahmo oli **Walter Gropius** (1883–1969), joka toimi koulun johtajana vuodet 1919–1928. Myöhempiä johtajia olivat Hannes Meyer (vuodet 1928–1930) ja Mies van der Rohe (vuodet 1930–1933). Modernin arkkitehtuurin kannalta merkittävin ajanjakso koululla oli Dessaussa, jonne valmistui Gropiuksen suunnittelemat uudet toimitilat vuosina 1925–1926. (Bauhaus Dessau 2014a.) Gropius suunnitteli myös Konsumverein eli Dessaun osuuskaupan rakennuksen, joka koostui yksitasoisesta myymälärakennuksesta sekä viisikerroksisesta asuintalosta (kuva 3). Nämä kaksi erillistä toimintoa sulautuivat tyylikkäästi yhteen. Myymälässä oli kolme erillistä osastoa väliseinän jaettuna. Myymälän julkisivu muodostuu lähes pelkästään isoista näyteikkunoista sekä sisäänkäynteistä kullekin osastolle. (Bauhaus Dessau 2014b.)

Kuva 3. Konsumverein–Dessaun osuuskauppa. 1928. (Bauhaus Dessau 2014b).

SOK:n rakennusosaston arkkitehti Erkki Huttunen matkusteli useissa maissa ja hänellä oli valokuvia mm. Saksan Dessausta. Vuonna 1929 Huttunen oli ottanut valokuvan Walter Gropiuksen suunnittelemasta Bauhaus-koulurakennuksesta sekä vuonna 1928 valmistuneesta osuuskaupparakennuksesta. (Jokinen 1992: 67.) Kaupasta otettu kuva julkaistiin Osuuskauppalehdessä kesäkuussa 1930.¹³

¹² Koulu suljettiin natsien päästyä Saksassa valtaan.

¹³ Kuvateksti kertoi: Saksalaisen kaupunkiosuuskunnan uusityylinen toimitalo Dessaussa. Se kohoaa uuden kaupunginosan keskellä juhlallisena kuin kirkko. (Osuuskauppalehti kesäkuu/1930: 263).

Ruotsalaiset esikuvat

Tukholma on aina minun mielestäni ollut ihastuttava kaupunki, mutta tällä kertaa suorastaan rakastuin siihen... ihmisissä uusi vilkas rytmi, modernistisia vaikutelmia joka suunnalla, uusi tyyli, uusi näkemistapa. Funktionalistisia taloja, toiset melkein pelkkää lasia, vähän muuria vain siteenä. Valoa, keveyttä, charmia! (Olsson, Hagar lainaus ¹⁴ 1930 teoksessa Mikkola, Keinänen & Norri 1979:B2.)

Vaikka edellä mainitut sveitsiläis-ranskalainen Le Corbusier sekä saksalainen Bauhaus-koulu innoittivat merkittävästi suomalaisia nuoremman polven arkkitehteja, Ruotsilla oli yksittäisenä maana suurempi merkitys. Uudet arkkitehtuurin virtaukset tulivat Ruotsiin hieman Suomea aiemmin ja Ruotsi oli jo pelkästään maantieteellisen ja kulttuurisen ¹⁵ läheisyytensä vuoksi monelle suomalaiselle arkkitehdille luonnollinen vierailukohde. Vuonna 1930 järjestettyä **Tukholman näyttelyä** voidaan pitää ruotsalaisen funktionalismin lopullisena läpimurtona. Kyseessä oli kansainvälinen arkkitehtuurinäyttely, joka kesti toukokuusta syyskuuhun. Messujen typografinen ilme ja rakennukset olivat kaikki funktionalistisia.

Kuva 4. Tukholman näyttelyn juliste 1930. (Ur Stockholms historia 2010).

Ruotsalaisella osuuskauppojen keskusjärjestöllä, Kooperativa Förbundetilla (KF), oli messuilla esillä kaksi erilaista myymälätyyppiä¹⁶. Messuilla esillä oli esillä Olof

¹⁴ Hagar Olsson oli tärkeä mielipidevaikuttaja ja Tulenkantajat-kirjailijryhmän esikuva (Korhonen & Donner 2003).

¹⁵ Suomen Arkkitehtiliiton jäsenistä n. 2/3 oli ruotsinkielisiä vuonna 1927 (Heinonen 1986: 26).

¹⁶ KF:lla oli olemassa neljä erilaista tyyppimyymälöiden sarjaa – Olof Thunströmin suunnittelema A-sarja, Dag Ribbingin suunnittelema C-sarja sekä Haqvin Carlheim-Gyllensköldin suunnittelemat B- ja S-sarjat.

Thunströmin suunnittelema vaatimattoman näköinen puinen pulpettikattoinen maaseutumyymälä (kuva 5), jonka yläkerrassa oli asunto ja alakerrassa myymälä (Brunnström 2004: 195). Puisen myymälän vastapainona oli isompi tasakattoinen kaupunkimyymälä, jonka alakerrassa oli myymälätilat jaettuina kolmeen osastoon¹⁷. Rakennuksen oli suunnitellut arkkitehdit Eskil Sundahl ja Gösta Hedström. (Brunnström 2004: 189.) Suomalaisten osuuskauppaliikkeiden edustajat ja arkkitehdit kävivät tutustumassa KF:n rakennussuunnitelmiin. Suomalainen KK kehitteli ruotsalaisten mallien pohjalta oman pulpettikattoisen tyyppimyymälän (Niskanen 2005: 54). Tyyppimyymälöitä rakennettiin pääasiassa maaseudulle sekä esikaupunkialueille.

Kuva 5. Konsum-myymälä (A-sarjan myymälä nro 2) Tukholman näyttelyn messualueella. (Kuvaaja: Cronquist, Gustaf Wernersson 1930).

Tukholman messujen jälkeen, vuonna 1931, julkaistiin **Acceptera**, joka oli ruotsalaisten funktionalistien manifesti ajan kyvyttömyyttä kohtaan ratkaista asunto-tuotannon ja kulutushyödykkeiden tuotannon ongelmia. Manifestin kirjoittajina olivat arkkitehdit Gunnar Asplund, Wolter Gahn, Sven Markelius, Eskil Sundahl (KF:sta), Uno Åhrén, sekä taidehistorioitsija Gregor Paulsson.

¹⁷ Konditori-, charkuteri- och speceriavdelning

Funktionalismi oli rantautunut Ruotsiin hieman ennen Suomea, mutta toisaalta Suomessakin oltiin hyvin ajan tasalla. Esimerkiksi Alvar Aallon suunnittelema Turun Sanomien pääkonttori valmistui ennen Tukholman näyttelyä ja kesäkuussa 1929 järjestettiin ensimmäistä kertaa **Turun messut**, jonka suunnittelusta vastasivat Alvar Aalto ja Erik Bryggman (Alvar Aalto –museo 2011). Messujen yleisilme rakennuksia ja typografioita myöten oli funktionalistinen. Turun messut saivat kansainvälistäkin huomioita, mutta mittakaavaltaan messut olivat hyvin vaatimattomat Tukholman näyttelyyn verrattuna.

Suomessa 1920-luvulla hallitseva arkkitehtuurin suuntaus oli ns. **pohjoismainen klassismi**. Tämä suuntaus – kuten yleensä muutkin arkkitehtuurin suuntaukset – ei ollut täysin yhtenäinen. Vuosikymmenen loppupuolella klassismi lähenteli monelta osin jo funktionalismia. Koristeiden käyttö oli hyvin hillittyä ja niukkaa. Tämä kehityskulku on nähtävissä monilla 1920-luvun nuoren polven arkkitehteilla, jotka ikään kuin liukuivat kohti funktionalismia. Suomessa funktionalismin edelläkävijöitä olivat mm. Alvar Aalto, Erik Bryggman, P.E. Blomstedt sekä Hilding Ekelund, joista kaikki noudattivat uransa alkuvaiheessa hillittyä klassismia ja myöhemmin funktionalismia. Hyvä esimerkki tästä kehityksestä on Alvar Aallon suunnittelema Lounais-Suomen Maalaistentalo, joka rakentui vuosina 1927–1928. Julkisivultaan rakennuksen tunnistaa klassismin edustajaksi mm. friiseistään ja ikkunatyypeistään, mutta muutoin niukka koristeellisuus ja vaikutelma tasakatoista enteilevät siirtymistä funktionalismiin.

Aallon suunnittelema Turun Sanomien toimitalo (1927–1929) oli Aallon ensimmäinen selkeästi funktionalistinen rakennus. Rakennuksessa toteutuu mm. Le Corbusierin 1926 muotoilemat uuden arkkitehtuurin viisi periaatetta: pilarirunko, kattoterassi, vapaa pohjakaava, nauhaikkunat ja vapaa julkisivu. (Standertskjöld 2008: 22.) Muita Aallon varhaisia funktionalistisia töitä edustivat mm. Turun standardivuokratulo (1928–1929) ja Paimion parantola (1929–1933).

Helsinkiin valmistui Oiva Kallion suunnittelema Pohja-yhtiön talo vuonna 1930, jonka Aitta-lehti¹⁸ huomioi seuraavin sanakääntein: *Nyt on Helsingin saanut*

¹⁸ "Kulttuurierientoihin ja –saavutuksiin" keskittynyt Aitta-lehti ilmestyi vuosina 1926–1930.

ensimmäisen täysfunktionalistisen talonsa. Tarkoitan sitä lasi- ja betonitaloa, jonka arkkitehti Oiva Kallio on rakentanut [...] (Aitta-lehden lainaus teoksessa Mikko-la, Keinänen & Norri 1979: B3.)

Suomessa 1930-luvun alkua leimasi taloudellinen lama, joka oli alkanut 1920-luvun lopulla Yhdysvalloista. Toisin kuin pula-aikoina, 1930-luvun laman aikaan kaupoissa oli kyllä myytäviä tuotteita, mutta monilla ei ollut niihin varaa (Peltola 2008). Funktionalistisen arkkitehtuurin läpimurto Suomessa tapahtui juuri taloudellisen laman aikaan, joka oli yksi syy funktionalismin nopeaan yleistymiseen. Kun kaikesta oli pulaa, karsittiin rakennuksistakin kaikki mikä miellettiin turhaksi. (Standertskjöld 2008: 20). Tämä koski niin tilojen suunnittelua kuin materiaalien valintaa. Kaiken tuli olla mahdollisimman tarkoituksenmukaista ja tehokasta. Muutos oli alkanut jo vähitellen 1920-luvulla ja se johti lopulta siihen, että esimerkiksi julkisivuista katosivat kaikki koristeet. Arkkitehdit ajattelivat, että rakennuksen ulkoasu muotoutui automaattisesti kauniiksi, kun sisätilat oli suunniteltu toimiviksi (Emt.) Klassismi säilyi kuitenkin vielä 1930-luvulla yhtenä tyylinä funktionalismin rinnalla, mutta monet klassista tyyliä käyttäneet arkkitehdit siirtyivät kokonaan funktionalismiin.

Kuva 6. Sisäkuva Kauhajoen myymälästä (SOK 1937: 12).

Laman aikaan yhteiskunnallinen ilmapiiri koveni. Lapuanliikkeen painostuksen tuloksena kommunistit suljettiin poliittisen järjestelmän ulkopuolelle ja edistysmie-

liseen osuuskauppaliikkeeseen kohdistui useita väkivaltaisista toimia. Yksityiskauppa pyrki leimaamaan kaiken osuustoiminnan sosialismia edistäväksi ja useita osuuskauppoja alettiin kutsua Moskovaksi (Huttunen, K. 2005: 52–53.)

Julkinen rakentaminen

Osuuskauppaliikkeiden lisäksi funktionalismin opit omaksuivat lukuisat erilaiset organisaatiot. Erityisesti puolustusvoimien rakentaminen oli huomattavaa. Puolustusministeriön rakennustoimiston toimintaa leimasi yhtäläillä kollektiivisuus kuin osuuskauppaliikkeissä, mutta anonymiteetti vietiin vielä pidemmälle. Esimerkiksi Arkkitehti-lehdessä (10/1936) julkaistussa Helsingin Tilkan sotilassairaalaan käsittelevässä artikkelissa ei mainittu edes sairaalan suunnittelijaa (Mäkinen 2000: 73). Mäkisen mukaan puolustuslaitoksessa vierastettiin funktionalismin termiä, sillä se sisälsi ei-hyväksyttävän konnotaation. Termi miellettiin joko vasemmistolaisuuden viittaavaksi tai *funkis* koettiin halventavaksi nimitykseksi, joka ei ollut saanut suuren yleisön hyväksyntää. Funktionalismin sijaan puolustuslaitoksessa käytettiin termiä *uusasiallisuus*. (Emt. 32.) Puolustusministeriön teknillisen osaston rakennustoimistossa työskenteli kahdesta kolmeen vakituista arkkitehtia ja arkkitehtien kokonaismäärä oli 9–16 henkilöä 1930-luvun ajan. Vuonna 1941 toimistossa oli 15 insinööriä ja 39 rakennusmestaria (Emt. 65, 66.) Yhtenä huomattavimpana esimerkkinä puolustusvoimien rakentamisesta on vuonna 1935 valmistunut Niinisalon lamellikasarmi (kuva 7). Rakennuksen on suunnitellut Kalle Lehtovuori.

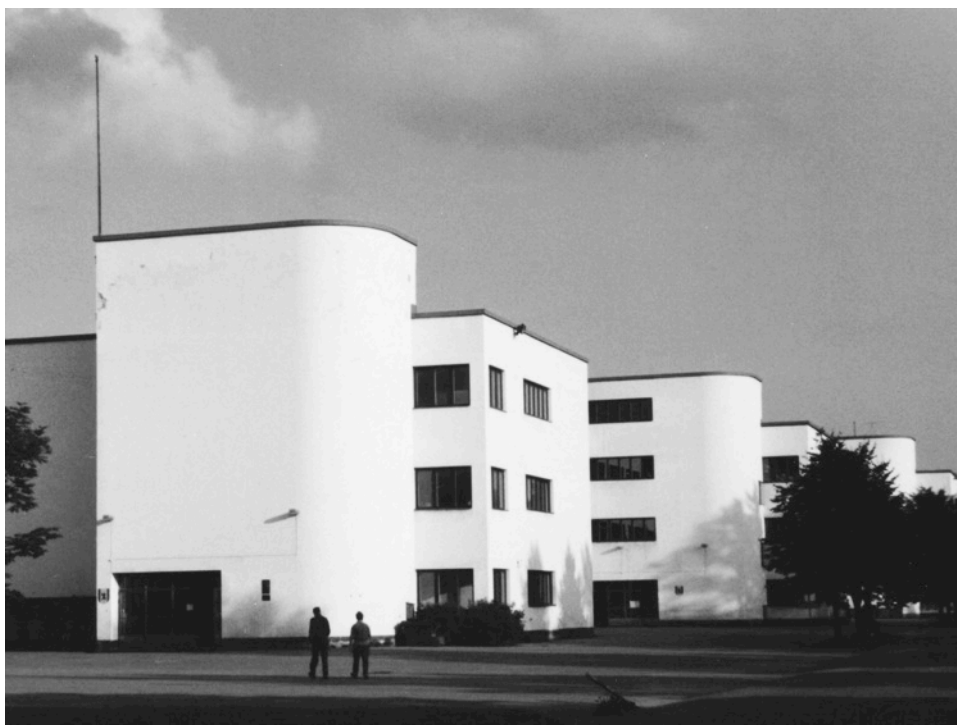
Puolustusvoimille läheisissä järjestöissä eli suojeluskunnissa funktionalismin suosiminen oli huomattavasti vähäisempää. Lähinnä kaupunkeihin valmistui muutamia funktionalisen tyyli suunnan rakennuksia. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Erkki Huttusen suunnittelema, 1933 valmistunut Rauman suojeluskuntatalo Raumanlinna.¹⁹ Monet muut julkiset rakennukset oli myös suunniteltu funktionalismin periaatteiden mukaan: sairaalat ja parantolat (mm. Paimion parantola), urheilurakennukset (mm. Helsingin olympiastadion), kuntien virastot (mm. Kotkan kaupungintalo) sekä koulut (mm. Porin Suomalainen Yhteislyseo)²⁰.

Julkisten rakennusten suunnittelusta vastasi suurelta osin Yleisten rakennusten

¹⁹ Suurinta osaa suojeluskuntarakentamista hallitsi klassiset aiheet aina 1930-luvun loppupuolelle. Esko Nummelin epäilee, että Huttusen laatimia piirustuksia Rauman suojeluskuntatalosta vastustettiin jossain määrin funktionalistisen tyylin vuoksi, mutta vastustajat eivät ilmaisseet tätä suoraan. (Nummelin 1999: 149–154.)

²⁰ Paimion parantola: Alvar Aalto 1929–1933; Helsingin Olympiastadion: Yrjö Lindegren & Toivo Jäntti 1934–1938; Kotkan kaupungintalo: Erkki Huttunen 1932–1934; Porin Suomalainen Yhteislyseo: Elsa Arokallio 1934

ylihallitus. Toimialaan kuuluivat opetustoimen, osittain vankeinhoidon, poliisitoimen ja pakkokasvatuslaitosten sekä lääkintä- ja postihallitusten rakennukset, sotahallituksen rakennustyöt sekä sotasaalis- ja reservikasarmit. Organisaatiota uudistettiin vaiheittain ja lopulta vuonna 1936 nimitettiin Väinö Vähäkallio uuden Rakennushallituksen pääjohtajaksi. (Niskanen 2005: 57.) Erkki Huttunen tuli Vähäkallion seuraajaksi Rakennushallitukseen vuonna 1943, toimien pääjohtajan virassa aina vuoteen 1953 asti (Jokinen 1993: 20).

Kuva 7. "Lamellikasarmi" Kankaanpään Niinisalossa. Kuva: Wikimedia Commons 2007.

Yksityisyritysten rakentamisessa funktionalismia näkyi yhtäläillä, esimerkiksi huoltoasemarakennuksissa. Suunnittelu ei ollut kuitenkaan yhtä keskitettyä ja järjestelmällistä kuin osuuskauppaliikkeillä ja julkisilla instituutioilla. Niinikään asuntorakentamisessa funktionalismi omaksuttiin muotokieleksi, mutta funktionalismin kaavoitushanteet toteutuivat 1930-luvulla vain harvoin. Funktirakennukset sijoitettiin useimmiten muiden rakennusten tavalla umpikortteliin, esimerkiksi Helsingin Taka-Töölössä²¹. Funktionalismin kaavoitusperiaatetta, joka korosti valoa, ilmaa ja viheralueita, pystyttiin helpoiten toteuttamaan alueilla, joka oli ennestään rakentamaton. Esimerkkinä voidaan mainita Puolustusministeriön suunnittelema²², 1930-luvun lopulla valmistunut työväenasuinalue Jyväskylän Rautpojassa (Koskimies 2009: 14).

²¹ Kts. Tommi Lindhin (2002) lisensiaatintutkimus *Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta*

²² Suunnittelusta vastasivat Airi Seikkala-Viertokangas ja Märtha Lilius-Tallroth (Koskimies 2009: 14)

Ideologia funktionalismin takana

Funktionalismissa ei ole kyse pelkästään arkkitehtuurin tyylistä vaan myös suunnittelumetodista ja ideologiasta. Funktionalismin syntymiseen vaikutti monta eri tekijää. Näitä olivat mm. talous, tekniikan kehittyminen ja sosiaaliset kysymykset.

Talous on ennen funktionalismiakin sanellut arkkitehtuuria. Nousukausina on rakennettu enemmän ja rakennukset kuvastivat taloudellista hyvinvointia. Taloudellisen niukkuuden aikana rakennettiin luonnollisesti vähemmän ja vaatimattomammin. Funktionalismin suhde talouteen oli kuitenkin toisenlainen. Rakennuksen tuli olla mahdollisimman taloudellisesti suunniteltu. Laskusuhdanteessa rakennuksesta saatettiin karsia kerrospinta-alaa, mutta nousukautena rakennus oli peruseriaatteiltaan samanlainen. Noususuhdanteet eivät vaikuttaneet juurikaan rakennuksen julkisivuun. Tarkoituksenmukaisuus saneli suunnittelua. Rakennuksen ulkomuodon tuli muodostua sisätilan toimintojen perusteella eikä päinvastoin. Kaikki mikä oli turhaa, tuli karsia pois. Kun julkisivun koristeilla ei ollut varsinaista rakennusteknistä funktiota, ne saivat jäädä suunnittelematta. Koristeluun poisjättäminen ja rakennusosien sekä kalusteiden standardisointi nopeuttivat suunnittelua ja säästivät rahaa (Niskanen 2005: 308).

Tekniikan kehittyminen mahdollisti aivan uudenlaisen suunnittelun. Avainasemassa oli rautabetoni (nyk. teräsbetoni). Seinien ei enää tarvinnut olla kantavia, jolloin pystyttiin tekemään huomattavan suuria tiloja sekä muuttamaan rakennuksen tilajakoa pienemmällä vaivalla kuin aikaisemmin. Rakennukset saatettiin myös muurata aikaisempaa kevyemmästä tiilestä. Tekniikan kehittyminen johti rakennusosien sekä huonekalujen standardisointiin. Kaikki tämä kehitys vaikutti myös talouteen.

Sosiaaliset kysymykset tulivat tärkeiksi. Funktionalistien mukaan jokaisella ihmiselle tuli olla mahdollisuus nykyaikaiseen asumiseen. Tähän sisältyi mm. sähkö ja juokseva vesi. Asuntojen tuli olla valoisia ja hygieenisinä. Raikasta ilmaa tuli saada omalta parvekkeelta ja ympäröivästä luonnosta. Samoja ihanteita haluttiin toteuttaa myös liikerakentamisessa: valoa, hygieniaa ja viheristutuksia. Hygienen korostaminen näkyi lainsäädännössä, joka vaikutti myös kauppoihin. Esimerkiksi vuoden 1927 terveydenhoitoasetus teki pakolliseksi myymäläosastojen väliset seinät, jotka varustettiin lasiovin (Niskanen 2002: 59).

Tieteellinen liikkeenjohto-oppi eli taylorismi yleistyi funktionalismin läpimurron aikaan yritysmaailmassa. Johtamisoppi perustui vuonna 1911 julkaistuun Frederick Winslow Taylorin kirjaan *The Principles of Scientific Management*. Kirja käännettiin suomeksi vuonna 1914 nimellä *Tieteellinen liikkeenhoito*. Taylor oli amerikkalainen insinööri, joka halusi tehostaa tuottavuutta ja rationalisoida työntekoa. Oppeja sovellettiin etenkin liukuhihnatyössä. Oppiin kuului suunnittelu- ja suoritustason tehtävien erottaminen toisistaan (SAK 2008). Yksittäinen työntekijä osallistuisi vain pienen yksityiskohdan valmistamiseen itse tuotteessa ja yrityksen johto keskittyisi työn suunnitteluun ja työntekijöiden valvontaan (emt.). Palkkauksessa suosittiin urakkapalkkaa työn tehokkuuden kasvattamiseksi. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös sopivien työntekijöiden rekrytoimiseen. Tieteellinen liikkeenjohto-oppi herätti myös kritiikkiä. Esimerkiksi VR:n psykoteknistä laboratoriota johtanut Aksel Rafael Kurki kritisoi vuonna 1936 teoksessaan *Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielunelämä* tieteellisen liikkeenjohdon tapaa ymmärtää työntekijä pelkästään mekaanisen prosessin osana (Seeck 2008: 79).

Taylor (1911: 140) itse summasi oppinsa seuraavasti:

Science, not rule of thumb.

Harmony, not discord.

Cooperation, not individualism.

Maximum output, in place of restricted output.

The development of each man to his greatest efficiency and prosperity.

Tieteellinen liikkeenjohto ja moderni arkkitehtuuri olivat eräänlaisia sukulaissieluja. Guillénin (2009) mukaan modernin arkkitehtuurin nousun aiheutti viisi päätekijää:

1. teollistuminen,
2. sosiopoliittiset muutokset,
3. luokkadyنامiikan (työntekijä-kuluttajan & massakuluttajuuden nousu),
4. uudet rahoittajat (teollisuusyritykset & valtio) sekä
5. arkkitehtuurin professionalisoituminen yhdistettynä insinööritaitoon.

Arkkitehtuurissa tieteellisen liikkeenjohto-opin soveltamisen mahdollisuudet nähtiin erityisesti standardisoimisessa ja työn osittamisessa. Esimerkiksi Le Corbusier vaati standardisoimista, rakennustuotannon teollistamista ja taylorismia ²³ (McLeod 1983: 8). Vaatimukset liittyivät erityisesti asuntotuotannon ongelmien ratkaisemiseen.

²³ *In order to BUILD: STANDARDIZE to be able to INDUSTRIALIZE AND TAYLORIZE* (Le Corbusier 1928 lainaus em. teoksessa, originaali Le Corbusier 1928: Pour bâtir: standardiser et tayloriser).

Rakennusteollisuuden standardisointi

Suomessa rakentamisen standardisointiin oli kiinnitetty huomiota jo varhain. Ensimmäinen arkkitehtien ja rakennusmestarien yhteinen toimikunta perustettiin vuonna 1914. Toimikunnan tehtävä oli standardisoida tavallisimpia ovi- ja ikkunatyyppejä ja toimikunnan laatima standardi ilmestyi 1915. (Tiula 2002: 586.) Helsingin Puu-Käpylän rakentaminen 1920–1925 oli varhainen esimerkki työtapojen yhtenäistämisestä ja tehostamisesta. Martti Välikankaan suunnittelema asuinalueelle valmistettiin mahdollisimman suuri osa rakennustarvikkeista määrättyjen mittojen mukaan etukäteen ennen työmaalle tuomista. (Standertskjöld 2009: 466.) Rakennusalan kiinnostus standardisoimiseen lisääntyi 1930-luvulle saapuessa, jolloin funktionalismi oli saanut lyhyessä ajassa vallitsevan tyyliuunan aseman. (Tiula 2002: 586.)

Laajamittainen rakennusteollisuuden standardisointi käynnistyi vasta toisen maailmansodan vauhdittamana. Suomen Arkkitehtiliitto perusti vuonna 1941 jälleenrakennustoimikunnan, jonka tärkein tehtävä oli sodan jälkeisen jälleenrakennustyön ja erityisesti rakennusalan standardisoinnin organisointi. Toimikuntaan kuuluivat Otto-livari Meurman (pj.), Alvar Aalto, Aulis Blomstedt, Aarne Ervi, Yrjö Lindegren ja Viljo Revell. Jälleenrakennustoimikunnan alaisuuteen perustettiin 1942 Jälleenrakennustoimisto, jonka johtajaksi tuli Viljo Revell. Samana vuonna Suomen Arkkitehtiliitto julkaisi Alvar Aallon ideoiman ja Mika Waltarin kirjoittaman pamfletin *Rakennustaide ja standardi. Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä*. Jälleenrakennustoimiston toiminta jakautui 1943 Standardisoimislaitokseen, Asuntotutkimukseen, Suunnittelupalveluun ja Julkaisutoimintaan. (Arkkitehtuurimuseo 2012a, 2012b.) Arkkitehdit, kuten Alvar Aalto suhtautuivat standardisointiin hyvin vakavasti. *Rakennusstandardisointi [...] siinä laajuudessa kuin arkkitehtikuntamme on sen tehtäväkseen ottanut, kuuluu kulttuurimme kaikkein tärkeimpiin tämän hetken kysymyksiin.* (Aalto 1943: 41). Standardisoimislaitos julkaisi toimikunnan hyväksymän 70 standardin sarjan RT-kortteina²⁴ 1943. (Arkkitehtuurimuseo 2012b, Rakennustieto 2014.)

²⁴ RT-kortisto on edelleen käytössä ja sitä julkaisee nykyisin Rakennustieto Oy.

OSUUSKAUPPALIIKKEIDEN RAKENNUSSOSASTOT SUUNNITTELUKOLLEKTIIVEINA

Funkista – funkista heti ensi silmäyksellä! Tarkoituksenmukaisuus on se periaate, jota on noudatettu Tukholman Konsumin uutta rakennusryhmää rakentaessa (Osuuskauppalehti 8/1934: 128.)

Osuuskauppaliikkeiden rakennusosastojen, niin SOK:n, KK:n kuin KF:n, työskentelytapoja kuvaa hyvin suunnittelukollektiivin²⁵ käsite. Suunnittelukollektiivin toiminnalle ominaista on tietty anonymiteetti. Suunnittelukollektiivin työskentelyssä arkkitehdit vaikuttavat toinen toistensa töihin, jolloin voi olla sattumanvaraista kuka heistä signeeraa rakennuspiirustuksen. Rakennusosastojen työskentelyta-voista ja yhtenäisen tyylin käytöstä johtuen on välillä vaikea päätellä kuka tai ketkä ovat todellisuudessa suunnitelleet tietyn rakennuksen. Suurimmissa töissä rakennuksen suunnittelija oli yleensä selvillä. Myös puolustusministeriön rakennus-toimiston suunnittelukäytäntöjä on kuvattu anonyymeiksi: suunnittelijan nimi oli esillä vain poikkeustapauksissa (Mäkinen 2000: 73).

Osuuskauppaliikkeiden rakennusosastot olivat 1920- ja 30-luvuilla poikkeuksellisia. Nämä olivat yksityisiä arkkitehtitoimistoja suurempia ja niiden suunnittelu oli laajaa ja tyypittynyttä. Päävastuullisen arkkitehdin rooli oli kehittynyt pitkin 1920- ja 30-lukua. Aluksi hän osallistui aktiivisesti suunnitteluun, mutta suunnittelurutiini- en ja tyyppi- ja piirustusten kehittymisen myötä päävastuullinen arkkitehti jäi yhä enemmän taka-alalle varsinaisessa suunnittelutyössä. Hän toimi enemmänkin hallinnoijana ja organisaattorina kuin perinteisenä suunnittelijana. (Niskanen 2002: 62–63.) Esimerkiksi KK:n rakennusosaston arkkitehtina vuosina 1928–1934 toiminut Antero Pernaja kertoi osaston johtaja Väinö Vähäkallion käyneen työ- paikalla ikään kuin konsultin tapaan valvomassa töitä ja allekirjoittamassa piirus- tuksia. (Niskanen 2005: 53.) Vastaava kehitys on nähtävissä myös SOK:n raken- nusosastolla Valde Aulangon ja Erkki Huttusen kohdalla sekä KF:ssä Eskil Sundah- lin tapauksessa.

²⁵ Samaa termiä on käyttänyt mm. Anne Mäkinen (2000) kuvaillessaan puolustusvoimien rakennustoimiston toimintaa.

Kooperativa Förbundetin arkkitehtitoimisto

Kooperativa Förbundet perustettiin vuonna 1899 Ruotsin osuuskauppojen keskusjärjestöksi. Aatemaailmaltaan KF oli lähempänä suomalaista Kulutusosuuskuntien Keskusliikettä kuin SOK:ta ja KF:lla olikin läheiset suhteet Ruotsin sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen²⁶. KF perusti oman arkkitehtitoimiston²⁷ vuonna 1924. Toimiston pääarkkitehtina toimi alusta alkaen **Eskil Sundahl** (1890–1974) aina vuoteen 1958 asti. Vuonna 1935 toimistossa oli töissä jo 70 arkkitehtia ja siitä oli tullut pohjoismaiden suurin arkkitehtitoimisto. (Brunnström 2004: 335; Jokinen 1992: 25–26.) Vuoteen 1935 mennessä arkkitehtitoimistolla oli laadittu 2000 piirustusta myymälöitä ja niiden sisustusta varten (Arkkitehti 1935: 27), joista 500 kpl oli uusia myymälärakennuksia ja 600 kpl vanhojen myymälöiden uudistamisiirustuksia (Brunnström 2004: 188).

Kuva 8. Konsum-myymäla Tukholman Svedmyrassa. Valokuvaaja Rosenberg, C. G 1938. KF, bildarkiv.

Eskil Sundahl toi näkemyksen taiteellisesta johtajuudesta ja kollektiivisesta työtavasta Saksan Bauhaus-koulusta. Arkkitehtitoimiston suunnittelussa korostui ryhmätyö. Insinöörit olivat alusta asti mukana suunnitteluryhmissä ja arkkitehtitoimistossa hyödynnettiin yhteistä detajli- ja rakennuspiirustusarkistoa tyyppiratkaisuihin. (Niskanen 2005: 54.) KF:n arkkitehtitoimisto koostui kollektiivisesta ryhmästä arkkitehteja, joka käsitti pääarkkitehdin ja kymmenen muuta arkkitehtia, joista

²⁶ Ruotsissa ei tapahtunut samanlaista osuuskauppaliikkeen kahtiajakoa kuin Suomessa.

²⁷ Kooperativa Förbundetin arkkitehtitoimisto.

jokainen oli yhden yksikön johtaja. Suunnittelijat, rakentajat ja kustannuslaskijat muodostivat yhdennentoista yksikön, jonka johdossa toimi insinööri. Näiden yksiköiden johtajat tekivät yhteistyötä pääarkkitehdin kanssa kaikissa tärkeimmissä asioissa, mutta muuten yksiköillä oli suuret toimintavapaudet ja vastuualueet. Arkkitehtien kollektiivinen ryhmä keskusteli yhdessä tärkeimmistä taloudellisista ja teknisistä kysymyksistä. Jokainen arkkitehti tutustui toisten yksiköiden toimintaan: kehitykseen ja vaikeuksiin. (KF 1935: 8.) KF:n mukaan kollektiivisella työskentelyllä saatiin useita hyötyjä: *The Office in its work practices the principle of the fellowship of labor. [...] This form of cooperation stimulates individual efforts and instills at the same time a distinctly noticeable tone of collectiveness to the work done by the Office.* (KF 1935: 8)

Suomeen kollektiivisen suunnittelutavan malli omaksuttiin KF:lta, joka oli monessa suhteessa suomalaisten esikuva (Niskanen 2005: 53). Sen lisäksi, että KF:n arkkitehtitoimiston suunnitelmia seurattiin tarkasti suomalaisissa osuuskauppaliikkeissä, sai KF paljon palstatilaa myös Arkkitehti-lehdessä. Vuonna 1935 Arkkitehti-lehdessä ylistettiin KF:n arkkitehtitoimiston yhteistyöperiaatetta ja arkkitehtuuria: *arkkitehtitoimiston työt liittyvät varsin merkitsevästi tekijänä nykyaikaiseen ruotsalaiseen sisustus- ja rakennustaiteeseen, ilmentäen sen parhaita ominaisuuksia. Ja tuntuu siltä, että yhteistyöperiaate sellaisenaan yhdessä jokapäiväisen kosketuksen kanssa käytännölliseen elämään muodostaisi huomattavan osan perustasta sen korkealle tulotasolle.* (Arkkitehti 1/1935: 27.)

Niskasen (1987: 100) mukaan KF:lle oli ominaista hajakeskitys. Jäsenliikkeillä oli suuri liikkumavapaus eikä niillä ollut mitään pakotteita antaa suunnittelutehtäviä KF:lle (emt.). Toisaalta vuoden 1935 Arkkitehti-lehdessä todetaan, että luonteenomaista KF:n arkkitehtitoimiston osuudelle [*Kooperativa Förbundetin*] toiminnassa on eri yhdistysten vapaus käyttää sitä apunaan tai hankkia suunnitelmansa muualta. Tuloksena on kuitenkin ollut että nämä yhä kasvavassa määrässä ovat turvautuneet toimiston apuun. (Arkkitehti 1/1935: 28.) Arkkitehtitoimisto toimi muusta KF:n organisaatiosta taloudellisesti riippumattomana itsenäisenä liikeyrityksenä (Niskanen 1987: 100). Arkkitehtitoimisto saikin toimeksiantoja myös osuuskauppaliikkeen ulkopuolelta ja se suunnitteli mm. useita kansantaloja²⁸ (Brunnström 2004: 97, 108).

²⁸ Folkets hus

Maaseudulla ja pienemmissä kaupungeissa KF:n funktionalistiset myymäläsuunnitelmat herättivät jossain määrin vastarintaa, joten KF:n arkkitehdit muuttivat radikaaleimpia funktionalistisia luonnoksia konventionaalisemmiksi. Esimerkiksi Dag Ribbingin suunnittelemaa myymälärakennusta muutettiin luonnosvaiheen jälkeen – asiakkaiden pyynnöstä – traditionaalisempaan suuntaan. Karl-Erik Forsslund²⁹ kirjoitti vuonna 1930 Konsumbladetiin (nro 41) otsikolla *KF:s arkitektkontor och hembygdsvården*. Hän kritisoi voimakkaasti Borlängens uutta funktionalistista tavarataloa (kuva 9) ja näki uuden tyylin uhkaavan maaseutua ja sen rakennusperintöä. (Brunnström 2004: 54–55.)

Kuva 9. Borlängens Konsum-tavaratalo (vuonna 1930), suunnitellut Eric Rockström. Rakennus muutettu kirjastoksi 1970-luvun alussa, jonka myötä julkisivu on täysin muuttunut. KF: s bildarkiv.

Kulutusosuuskuntien Keskusliiton rakennusosasto

Kulutusosuuskuntien Keskusliiton rakennusosasto perustettiin vuonna 1923. Ensimmäisenä osastonhoitajana toimi Eemil Sallila ja vuodesta 1926 aina vuoteen 1948 asti Fabian Ahvenainen. Suunnittelutyöstä vastaavana teknillisenä hoitajana toimi ensiksi Aarne Sarvala. Vuosina 1928–1934 tehtävässä toimi Väinö Vähäkallio (1886–1959) ja hänen jälkeen Georg Jägerroos (1901–1956), aina sotien

²⁹ Karl-Erik Forsslund (1872–1941) oli ruotsalainen kirjailija, kotiseututoiminnan sekä sosiaalidemokraattinen puoleen aktiivi.

jälkeisiin vuosiin asti. Vuonna 1928 osastolla oli töissä viisi arkkitehtia, kaksi rakennusmestaria sekä kaksi huonekalupiirtäjää. (Niskanen 1987: 37, 201; Niskanen 2005: 13, 359.) Vuonna 1939 osastolla oli töissä jo 34 työntekijää, mutta silti osastolla vallitsi työvoimapula (Niskanen 2005: 53). Rakennusosasto suunnitteli rakennuksia KK:lle, Osuustukkukaupalle (OTK) sekä jäsenosuusliikkeille. Jäsenosuusliikkeistä suurin oli pääkaupunkiseudulla toimiva Elanto.

Vähäkallion arkkitehtoninen ote oli monipuolinen. ”Puhtaan funkiksen” rinnalla hän käytti funktionalismin muotoja puhtaaksimuurattuina. Hän sovelsi kansanomaisia aiheita muutamiin kohteisiin ja töissä on havaittavissa myös monumentalismia. (Niskanen 2005: 306.) Etenkin puhtaaksimuuratut, punatiilliset³⁰ liikerrakennukset, usein korkeine ikkunoineen ja graniittikehyksineen huokuvat arvokkuutta, mutta ovat toisaalta raskaamman oloisia kuin esim. Erkki Huttusen samoihin aikoihin (1930-luvulla) suunnittelemat rakennukset. Vähäkallio ei perustellut tyylivalintojaan kirjallisesti (emt.). Vähäkallion seuraajan Jägerroosin arkkitehtoninen ote oli Vähäkalliota huomattavasti kevyempi ja useimmat kivirakennukset saivat vaalean rappauksen kilpailija SOK:n tapaan.

Niin KK:ssa kuin SOK:ssa pystyttiin suunnittelemaan laadukkaita rakennuksia varsin pienen budjetin turvin. Esimerkiksi KK:n rakennusosaston osastonhoitaja Ahvenainen kertoi Ruotsin matkalta palatessaan, että *viime vuonna Ruotsin osuuskauppaliikkeen rakennustoiminta oli markkamääräisesti hiukan suurempi kuin meidän, mutta osaston palveluksessa oli 70 miestä*. (KK:n 1936 vuosikertomus teoksessa Niskanen 1987: 99–100.) Samaan aikaan KK:n työvoima oli vain 15–20 miestä (Niskanen 1987: 99–100).

Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan rakennusosasto

SOK:n rakennusosasto perustettiin vuonna 1920. Sitä ennen SOK:lla oli toiminut tuotantolaitosten yhteydessä rakennuskonttori. Rakennusosaston alkuperäisenä tarkoituksena oli keskusjärjestön omien rakennusten hoito ja suunnittelu, mutta

³⁰ Mäkisen (2000: 190) mukaan punainen tiilifasadi representoi aikalaisille vasemmistolaista osuusliikettä ja sileäksi rapattu, valkoiseksi maalattu porvarillista osuusliikettä. On kuitenkin huomioitava, että punatiiltä suosi vasemmistolaisessa osuuskauppaliikkeessä arkkitehti Väinö Vähäkallio, jonka muillekin tahoille suunnittelemissa töissä korostui puhtaaksimuurattu punatiili. Lisäksi Vähäkallion maailmankatsomus oli porvarillinen, sillä Vähäkallio liittyi nuorsuomalaiseen puolueeseen n. 1906-07 (Niskanen 2005: 35). Punatiilen käytön selittänee yksinkertaisesti arkkitehdin mieltymykset ja toisaalta punatiilen yleinen käyttö teollisuusrakennuksissa.

vuodesta 1925 alkaen rakennusosaston tehtäväksi tuli myös jäsenosuuskauppojen rakennusten ja myymäläsisustusten suunnitteleminen. (Jokinen 1992: 22.) SOK:n omaan suunnittelu- ja rakennusohjelmaan kuuluivat 1930-luvulla mm. aluekonttorien rakentaminen Raumalle 1930, Jyväskylään 1934, Kotkaan 1935, Kokkolaan ja Tampereelle 1936, Joensuuhun 1937, Ouluun 1938 ja Vaasaan 1939. Lisäksi rakennettiin Viipurin mylly 1932 sekä Helsingin tehdas ja keskusvarasto 1936. (Niskanen 2005: 375.)

Rakennusosasto toimi SOK:n hallintoneuvoston ja johtokunnan alaisuudessa. Hallintoneuvoston rooli oli antaa raamit rakennustoiminnalle ja se hyväksyi vuosittain laaditun rakennusohjelman. Johtokunnan rooli oli enemmän käytännön työssä, se tarkisti ja hyväksyi SOK:n uudisrakennusten piirustukset. (Jokinen 1992: 32.) Hugo Vasarla (1886–1960) toimi SOK:n toimitusjohtajana vuodet 1921–1939 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008a). Väinö J. Niiniluodosta (1883–1956) tuli vuonna 1921 SOK:n apulaisjohtaja ja johtokunnan jäsen sekä neljä vuotta myöhemmin toinen johtaja. Niiniluoto aloitti toimitusjohtajana vuonna 1939 ja toimi tehtävässä aina vuoteen 1949 asti. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008b.)

Valde Aulanko (1883–1955) tuli SOK:n rakennusosaston edeltäjän eli SOK:n tuotantolaitosten osastolle rakennuspiirtäjäksi vuonna 1917. Rakennusosaston johtajana hän toimi osaston perustamisesta alkaen, vuodesta 1920 vuoteen 1939. SOK:n hallintoneuvosto siirsi Aulangon johtajan tehtävästä tuntipiirtäjäksi vuonna 1939. Syyinä oli Aulangon "viettämä epäsäännöllinen elämä". Aulanko työskenteli osastolla vuoden 1948 loppuun asti. (Jokinen 1992: 225.)³¹

Erkki Huttunen (1901–1956) valittiin SOK:n rakennusosastolle piirtäjäksi vuonna 1928 ja tässä tehtävässä hän toimi aina vuoteen 1939 asti kunnes hänet ylennettiin osaston johtajaksi. Huttunen toimi johtajan tehtävässä vuoteen 1941 asti, jonka jälkeen Huttunen siirtyi pois SOK:n palveluksesta. Rakennushallituksen johtajana hän oli vuodet 1943–1953³². Huttusella oli myös oma arkkitehti toimisto vuodesta 1931 alkaen. Vuoden 1934 jälkeen Huttunen keskittyi SOK:n suunnittelussa tuotantolaitoksiin ja aluekonttoreihin sekä opasti muita arkkitehteja (Jokinen 1993: 20.)

³¹ Jokisen teos sisältää kirjoitusvirheen; siinä mainitaan Aulangon työskennelleen 31.12.1848 asti SOK:lla.

³² Huttusta ennen rakennushallituksen johtajana oli toiminut KK:n rakennusosaston entinen johtaja Väinö Vähäkallio (1936–1942). Rakennushallituksen suunnittelu oli SOK:n ja KK:n tapaan anonyymia (Niskanen 2005: 61)

SOK:n Rauman konttorirakennus Valtakulma (kuva 10) oli rakennusosaston ja Erkki Huttusen ensimmäinen selkeästi funktionalistinen rakennus ja myös ensimmäinen SOK:n aluekonttori, joka edusti funktionalismia. Aulanko oli yhdessä Huttusen kanssa signeerannut Valtakulman piirustukset (1930), mikä oli käytäntö monien muidenkin töiden kohdalla. Päävastuu oli kuitenkin Huttusella, mikä selviää SOK:n johtokunnan puheenjohtaja V.J. Niiniluodon puheesta: *Miten arkkitehti Huttusen uuteen funkistyyliin luoma 'kaunis ruma' rakennus ajanmitaan tulee esiintymään, sen osottanee tulevaisuus.* (Jokinen 1992: 32).

Kuva 10. SOK:n Rauman konttori- ja varastorakennus. Perspektiivilaveeraus 1930. (Arkkitehtuurimuseon piirustuskokoelma 2010: SOK-207).

Paavo Riihimäki tuli rakennusosaston piirtäjäksi vuonna 1930³³. Hänen nimissä on mm. Ruokolahden Osuuskaupan päämyymälän sekä Paimion myymälän suunnitelmat (emt. 184). Riihimäki ei osallistunut aktiivisesti arkkitehtuurista käytyävään keskusteluun lehtien palstoilla, toisin kuin Aulanko ja Huttunen. Riihimäki jäi historian kirjoihin vähemmän tunnettuna arkkitehtina kuin kollegansa Aulanko ja Huttunen.

Muita 1930-luvulla osastolla työskennelleitä arkkitehteja olivat Arthur Elg ja Kai Blomstedt (vuodesta 1934 alkaen) sekä Aarno Raveala (vuodesta 1936 alkaen)

³³ SOK:n arkistosta puuttuvat tiedot Riihimäen työsuhteen pituudesta (Jokinen 1992: 226)

(Jokinen 1992: 125.) Rakennusosastolle oli palkattu vuoteen 1929 mennessä kuusi rakennusmestaria. Huttusen tullessa vuonna 1928 rakennusosastolle töihin, osastolla työskenteli kolme rakennusmestaria: Bruno Alm, Georg Blomberg ja Kaarlo Koskinen. Vuoden 1928 lopussa rakennusmestariksi tuli Oskari Lehtinen ja seuraavana keväänä Toivo Tuovinen sekä Martti Korhonen. Tuovinen irtisanoutui tehtävästään jo samana vuonna.³⁴ (Jokinen 1992: 125, 225.) 1930-luvun alusta alkaen Alm työskenteli pelkästään sisustussuunnittelun parissa (Jokinen 1992: 22, 23).

Rakennuspiirustusten laadinta vaihteli kausittain. Huttunen laati yli puolet piirustuksista vuonna 1928, mutta vuonna 1933 piirustusten laadinta oli jakaantunut tasaisesti Huttusen, Riihimäen sekä rakennusmestarien Blombergin ja Koskisen kanssa. Piirustusten laadinnan ensimmäinen huippu – 611 piirustusarkkia – saavutettiin vuonna 1930. Uudisrakennuksia vuoden 1930 piirustuksista oli noin puolet. Lamakausi vähensi töitä ja seuraavana kahtena vuotena piirustusten määrä laski reiluun 520:een. Uudisrakennuksia vuoden 1931 piirustuksista oli enää noin 150. Vuonna 1933 piirustusten lukumäärä lähti jälleen nousuun 566 piirustuksella. Vuonna 1934 piirustuksia laadittiin jo 869 kappaletta ja 1935 piirustusten määrä oli kasvanut 1601 kappaleeseen. Kasvu jatkui kumulatiivisena aina vuoteen 1938 asti (4142 piirustusta), jonka jälkeen sota-aika halvaannutti rakennustoiminnan. (Jokinen 1992: 22, 23.) On huomioitava, että vain osa laadituista piirustuksista oli uusien myymälärakennusten rakennuspiirroksia. Vuosina 1933–1938 SOK:n jäsenosuuskaupat rakensivat 812 uutta myymälärakennusta (Vesänen 1954: 382, 447). Vuonna 1935 SOK:lla oli 417 jäsenosuuskauppaa, joista 306 osuuskauppaa oli siihen mennessä tilannut SOK:lta rakennuspiirustuksia. (Aulanko 1935: 71.)

Vuoden 1938 Osuuskauppalehdessä (nro 14–15) tehtiin katsaus edellisvuosien rakennustoimintaan nimettömän kirjoittajan toimesta. Vuoden 1937 osuuskauppojen kiinteistösijoitukset olivat kasvaneet 75 % edellisvuodesta. Artikkelissa ennustettiin, että vilkas rakennustoiminta tulee jatkumaan ainakin niin kauan kuin korkokanta pysyy alhaisena, sillä *lukuisten osuuskauppojen liikekiinteistöt ovat vielä heikossa kunnossa tai vanhanaikaisia*. (Osuuskauppalehti 14–15/1938.) Optimistinen ennustus tuli tiensä päähän seuraavana vuonna alkaneen sodan vuoksi.

³⁴ Tiedossa olevat työsuhteiden pituudet: Alm 1920–1957, Blomberg 1919–1944, Koskinen 1927–1943, Lehtinen 1928–1963. (Jokinen 1992: 125.)

Osuuskauppaliikkeissä rakentamisen standardisointiin osoitettiin kiinnostusta jo varhain. Vuonna 1916 julkaistiin Elias Paalasen SOK:lle laatima kirjanen Liiketalo-piirustuksia Osuuskaupoille, jossa esiteltiin kuusi erikokoista myymälää henkilö-kunta-asuntoineen ja piharakennuksineen. (Niskanen 2005: 54). Paalasen piirustuksissa myymälät olivat sisätiloiltaan neliömäisiä ja ulkoasultaan massiivisia ja jyrkkäkattoisia. Paalasen mukaan tyyppi-piirustukset olivat sopusoinnussa vanhojen talonpoikaisrakennusten kanssa ja niissä on vältetty kaupunkien puutalojen turmeltuneita muotoja matkivaa rakennustapaa. Paalasen tyyppi-piirustusten mukaan rakennettiin vain muutamia myymälärakennuksia. (Jokinen 1992: 127.) Varsinaisten tyyppimyymälöiden suunnittelu ei edennyt SOK:ssa Paalasen tyyppi-piirustusten jälkeen, mutta sen sijaan KK:n rakennusosastolla alettiin kehittää ruotsalaisen KF:n tapaan omia tyyppimyymälöitä 1930-luvulla. Rakennukset olivat pääosin puusta tehtyjä, erikokoisia myymälän, varaston ja myymälänhoitajan asunnon yhdistelmiä, jotka oli tarkoitettu maaseudulle ja esikaupunkeihin rakennettaviksi. Vuosina 1933–1940 rakennettiin 124 tyyppimyymälää³⁵. (Niskanen 2005: 54).

Vaikka SOK:n rakennusosastolla ei käytetty 1930-luvulla tyyppi-piirustuksia, oli suunnittelu monella muulla tavalla jo standardisoitua. Rakennusmateriaalit ja myymäläkalusteet olivat osittain standardisoituja ja monissa myymälärakennuksissa varioitiin Sauvon "mallimyymälää"³⁶ pienillä muutoksilla. Tyyppi-piirustusten käyttämättä jättämistä puolsi paikallisten osuuskauppojen erilaiset tarpeet. Esimerkiksi vuonna 1933 valmistuneesta Mynämäen Osuusliikkeen myymälästä kirjoitettiin Osuuskauppalehdessä (8/1934: 203), että *osastojen suuruutta määritellessä ei aina paikkakunnan erikoisuonnetta ole pidetty riittävästi silmällä, niinkuin ei tässäkään*. Lehden mukaan Mynämäen kaltaisessa maanviljelyskeskuksessa olisi pitänyt varata paljon enemmän tilaa rautatavaralle. Lehti muistuttaa kuinka tärkeää on uutta rakennusta suunniteltaessa ja piirustuksia tilattaessa varata kutakin tavararyhmää varten riittävä kalusto- ja varastotila kunkin paikkakunnan tarvetta silmälläpitäen. Lopuksi kerrottiin, että rakentaessa kuuluisi jatkuvasti seurata työn kulkua ja ajoissa ryhtyä mahdollisten erehdysten oikaisemiseen. (Emt.)

³⁵ Tyyppimyymälöiden kehittäminen loppui vasta elementtirakentamiseen 1960-luvulla (Niskanen 2005: 54).

³⁶ Sauvon myymälästä enemmän alaluvussa Erkki Huttusen *tyyllinen kehittyminen*

Varsinaisten standardimyyvälöiden sopivuudesta maaseudulle käytiin keskustelua edistysmielisessä osuuskauppaliikkeessä. Jäsenosuuskaupat kritisoivat, ettei pienemmän myymälätyypin (A-tyypin) varastoon mahtunut kuin "sillitynnyri pystyyn" eikä pukuhuoneeseen "kuin puoli syliä halkoja". Maaseudulla tarvittiin isot varastot maataloustuotteita varten eikä pienin standardimyyvälä vastannut kovin hyvin paikallisia tarpeita. (Niskanen 2002: 61.)

Myyvälökulttuurin kohottaminen osuuskaupoissa

Funktionalistisen rakennuksen tuli olla mahdollisimman tarkoituksenmukainen niin julkisivun kuin interiöörin osalta. Julkisivun piti tuoda ilmi, mitä rakennus kätkee sisälleen. Myymälän sisustusta edustavuuden kannalta on käsitelty hyvin seikkaperäisesti Osuusliike Elantoa käsittelevän artikkelin yhteydessä Työtoverilehdessä. Artikkelissa Osuusliike Elannon johtaja Pitkänen vastaa kysymykseen: **Mitä Elanto on tehnyt myymäläkulttuurin kohottamiseksi?** (Pitkänen 1935: 268–270).

Pitkäsen mukaan pyrkimyksenä on ollut myymälöiden saaminen *viihtyisiksi, ilma-
viksi, valoisiksi, terveydellisiksi, käytännöllisiksi ja ennen kaikkea sellaisiksi, että
niissä voidaan säilyttää elintarpeet kelvollisina mahdollisimman hyvin*. Pitkänen
myös vakuuttaa että *Elanto on ollut tässäkin asiassa edelläkävijänä ja esimerk-
kinä ei vain Helsingille vaan koko maallemme*. (Emt.)

Elannon myymälöiden sisutuksessa turvauduttiin KK:n sisustusarkkitehtien taitoon ja lisäksi käytiin myös muissa maissa hakemassa oppia myymälän sisustukseen. Pitkäsen mukaan tällä tavoin on saatu *kalustorakennelmat hauskan näköisiksi ja
värit silmää miellyttäväiksi*. Käytännöllisyyttä sisustukseen oli saatu mm. Elannon leipä- ja maitomyymälöiden kolmekymmenvuotisesta toiminnan opettamana ja ulkomaisista myymälöistä. Erityisesti huomiota oli laitettu tavaroiden esillepanoon, jotta myynti sujusi mahdollisimman hyvin. Asiakkaiden viihtyvyyteen oli myös panostettu ja asiakkaille oli varattu runsaasti tilaa ja heidän käytettäväkseen oli hankittu istuimia, joista uusimmat olivat teräspuutkia, pehmustettuja tai kangasistuimisia nojatuoleja. (Emt.)

Terveydellisiin vaatimuksiin Elanto vastasi ilmanvaihto- ja jäähdytyslaitteilla sekä erikokoisilla, kullekin tavaralle sopivilla säilytyspaikoilla ja käyttämällä myymälöiden sisustuksiin likaa hylkiviä ja helposti puhdistettavia materiaaleja. Puun käyttö oli vuosi vuodelta vähentynyt ja esim. useimmissa lihamyymälöissä näkyi vain kaakeleita, marmoria, metallia ja lasia. Lisäksi vaa'at, kahvi- ja lihamyllyt ym. koneet olivat yleensä joko emalipintaisia tai metallimaalattuja ja muodoiltaan sileitä. Myös jauhokauhut oli tehty ruostumattomasta teräksestä ja makeisten, leivosten sekä einesten käsittelyä varten löytyi erikoiskauhoja, pihtejä ja lapioita. Hygieniasta ja terveydestä huolehtiminen ulottui myös henkilökuntaan. Terveystenhoito-ohjesääntö määräsi, että ruokatavaramyymälöiden henkilökunnan oli käytettävä valkoisia, puhtaita takkeja ja päähineitä. Pesumahdollisuudet löytyivät kaikista Elannon myymälöistä ja useissa niistä oli lämmin vesi saatavilla. Henkilökunnan tuli käydä tarpeeksi usein lääkärin tarkastettavana. Työhyvinvointiin Elanto panosti monin tavoin. Esimerkiksi varaston puolella oli istuimia myymälähenkilökuntaa varten ja lisäksi henkilökunnalla oli mahdollisuus virkistykseksi *[..] keittää kahvitilkka ja kiireen lomassa [se] juoda*. Myymälässä oli kumimatot, jotta myyjien jalat eivät rasittuisi liikaa. Lisäksi Elanto on lyhentänyt työpäivää ja varannut tarpeeksi henkilökuntaa kuhunkin myyntipaikkaan. (Emt.)

Elannon toimet myymäläkulttuurin kohottamiseksi olivat huomattavia ja tavoitteetkin hyvin kunnianhimoisia:

[..]vasta sitten, kun kaikkien ruokatavaramyymälöiden sisustuksena näkyy vain kiveä, metallia ja lasia, kun enää enintään myyntipöytien päällystyksenä on kumi- tai linoleumimattoa, kun jäähdytyslaitteita on sekataavaramyymälöissäkin, silloin alettaneen olla määrän päässä, sikäli kuin tällä hetkellä näyttää. Mutta kaikki maksaa ja vaatii aikansa. Ei Roomaakaan päivässä rakennettu. (Emt.)

Osuuskauppojen keskusliikkeet kertoivat mielellään sisustussuunnittelun tarkoituksenmukaisuudesta. Kooperativa Förbundetin vuonna 1935 julkaisemassa kuvakirjassa oli selitetty seikkaperäisesti heidän myymälöidensä sisustusta. Kirja oli tarkoitettu esikuvaksi myös muiden maiden osuuskaupoille, sillä se oli kirjoitettu englanniksi. Ruotsalaisen esikuvan merkitys suomalaisille osuuskauppaliikkeille olikin huomattava. Tekstissä toistuvat hyvin samantyyppiset seikat, esimerkiksi hygieeniset materiaalit, kuten Elannon johtaja Pitkäsen artikkelissa. Kooperativa Förbundetin tekstissä käsitellään lisäksi rakennuksen tilankäyttöä ja standardisointia.

Suurin osa KF:n myymälöistä oli syvyydeltään viisi metriä. KF:n mukaan tämä periaate johtui kahdesta syystä. Ensinnäkin syvyys luo sopusuhtaisen tilan kassapöydän etualalle ja taakse. Toiseksi, viiden metrin etäisyys seinien välillä luo taloudellisen käyttöalan lattialle. Jos samassa rakennuksessa sijaitsee useita myymälöitä, niin ne sijoitetaan vierekkäin. Paremman yleissilmäyksen ja valvonnan³⁷ sekä läheisemmän yhteyden vuoksi, myymälät oli joskus erotettu vain lasiseinällä ja heiluriovella. (KF 1935: 15.) KF:n myymäläsisustus koostui lähes yksinomaan standardiosista, jotka oli valmistettu arkkitehtitoimiston tyyppipiirustusten mukaan. Tyyppipiirustuksia paranneltiin jatkuvasti ja vuonna 1931 ne uudistettiin täysin. Kalusteiden standardipiirustuksia oli noin 40. (KF 1935: 16–17.)

SOK:n rakennusosaston erityispiirteet

SOK:n rakennusosastolle oli ominaista kollektiivinen työskentely, jossa useat arkkitehdit osallistuivat saman työn suunnitteluun ja hyväksi todettuja suunnitelmia varioitiin muissa kohteissa. Esimerkiksi Saviseudun Osuuskaupan päämyymälän luonnokset laati Huttunen, työpiirustukset Riihimäki, mutta hyväksyjänä oli tällä kertaa Aulangon sijasta Huttunen (Jokinen 1992: 189–190). Heinosen mukaan (1986: 273–276) oli ilmeistä, että Huttunen sai suunnitella suhteellisen oma-toimisesti suurimman osan SOK:n rakennuttamista kohteista, vaikka Aulanko yleensä signeerasi piirustukset yhdessä hänen kanssaan. Jokinen (1992: 23) myös toteaa, että Aulangon osuus piirustusten laadinnassa oli lähes olematonta vuoden 1928 jälkeen, jolloin Huttunen tuli osastolle töihin. Aulanko ei siis itse piirtänyt kovinkaan paljon piirustuksia ja hänen rooli liittyi enemmän hallinnollisiin tehtäviin. Aulanko kuitenkin kirjoitti aktiivisesti myymäläarkkitehtuuriin liittyvistä kysymyksistä alan lehtiin, joten on oletettavaa että hän myös johtajan roolissa osallistui edelleen jossain määrin rakennusten suunnitteluun.

Myymälärakennusten suunnitteluprosessi

Valde Aulanko käsitteli seikkaperäisesti myymälärakennusten suunnitteluprosessia liikkeenhoitajain neuvottelukunnan kokouksessa. Hänen esitelmä³⁸ **Osuuskauppojen rakennustoiminnasta** julkaistiin myös Osuuskauppalehdessä (4/1935).

³⁷ Kirjassa käytettiin sanaa *survey*, jonka merkityksiä ovat mm. yleissilmäys ja valvonta

³⁸ Esitelmän retoriikkaa analysoidaan tarkemmin luvussa Valde Aulangon retoriikka.

Rakennusosaston alkuvaiheissa tehtävät olivat pääasiassa SOK:n omassa rakennustoiminnassa. Aulangon mukaan tuolloin osuuskaupoille annettiin *ammattiapua vain kipeimpään tarpeeseen. Pian oli kuitenkin huomio kiinnitettävä osuuskauppojenkin tarpeeseen.* Lopulta rakennusosaston päätehtäväksi muodostui osuuskauppojen rakennusten ja myymäläsisustusten suunnittelu. Vuonna 1935 silloisista osuuskauppojen myymälärakennuksista (417 kpl) 74 % oli suunniteltu SOK:n rakennusosastolla. Rakennustoiminta oli ollut kovin vilkasta 1930-luvun puolivälissä ja rakennusosasto oli saanut moitteita hitaasta toiminnasta. Aulangon mukaan tyyppipiirustuksia ei kuitenkaan voinut käyttää kiirettä helpottamaan, sillä tyyppipiirustuksiin tyytyminen olisi merkinnyt kehityksen pysähtymistä. Tällä hän tarkoitti, että piirtäjällä on tilaisuus kehittää myymäläpiirustuksia, kun ne piirretään joka kerta erikseen. (Aulanko 1935: 71–76.) Myös eri osuuskauppojen tarpeet vaihtelivat, joten jokainen osuuskauppa sai periaatteessa tilattua omien tarpeidensa mukaiset myymäläpiirustukset.

Koska rakennusosaston tilauskanta oli kasvanut huomattavasti, oli piirtäjien määrä kaksinkertaistunut vuoden aikana. Osuuskauppojen tilaukset tulivat rakennusosastolle joko kirjeitse tai rakennusosastolla tapahtuvan suullisen tilauksen muodossa. Jälkimmäisessä tapauksessa rakennusosaston edustaja meni asiakkaan luo kirjaamaan tarvittavat tiedot tilausta varten. Kirjallista tilausta varten rakennusosasto oli laatinut luettelon välttämättömistä tiedoista, jotta piirustukset voidaan laatia. (Emt.) Täten rakennusosaston ja osuuskaupan edustajien ei tarvinnut välttämättä edes tavata toisiaan.

Kun osuuskauppa oli antanut tarvittavat tiedot piirustusten laadintaa varten, rakennusosasto teki luonnospiiirustukset sekä suurpiirteisen kustannusarvion. Nämä lähetettiin osuuskaupalle sekä SOK:n sivukonttorille. Lisäksi kustannusarvio ja rakennushankkeen tiedot lähetettiin SOK:n luotto-osastolle. Jos huomautuksia ei tullut osuuskaupalta tai SOK:n puolelta, rakennusosasto valmisti lopulliset piirustukset. Useimmiten rakennusosaston rooli päättyi tähän. Osuuskauppojen pyynnöstä rakennuspaikalle voitiin matkustaa työn laatua tarkkailemaan. Aulangon toiveena oli, että osasto saisi käyttöönsä yhden rakennusmiehen, joka voisi käydä rakennustyömailla antamassa neuvoja ja määräyksiä sekä tarvittaessa tehdä muutospiiirroksia. (Emt.)

Aikaisemmin osuuskaupat olivat käyttäneet kustannussyistä puuta, mutta 1930-luvulla useissa tapauksissa siirryttiin käyttämään sementtitiiltä. [...]Käyttöä edisti Suomen Sementinvalmistajain Yhdistyksen propagandatoimiston konstruoimat onteloseinät ja sementtitiilien valmistamislaitteet, joten tiili ja seinä voidaan suhteellisesti huokeilla kustannuksilla valmistaa. Sementtitiileistä tehtävä lämpönsäilyttävä seinä vaati erityisen tarkkaa rakennustyötä sekä eristyksenä ikkunoiden ja ovien kohdalla ns. solubetonia. Solubetoni vaikutti aikanaan lupaavalta rakennusaineelta, mutta osoittautui heikoksi halkeilemisen vuoksi. Koska savesta poltettu punatiili oli halvempaa ja kestävämpää, siirtyivät osuuskaupat etenkin suurempien liikerakennuksien tapauksessa käyttämään entistä enemmän punatiiltä. Rakennusaineen valinta oli pääasiassa kustannuskysymys. Etenkin pienempien rakennusten kohdalla oli taloudellisesti järkevämpää käyttää puuta, sillä kivirakennuksen rakentamiskustannukset saattoivat olla jopa 40 % korkeammat. Rakentamiskustannusten lisäksi kivirakennus kulutti jopa 20 % enemmän lämpöä kuin hyvin tehty hirsirakennus. Aulanko kuitenkin osoitti, että kun hoito- ja vakuutuskulut huomioidaan, kustannuserot jäivät kuitenkin huomattavasti pienemmiksi. Itse rakennustoiminta tapahtui joko urakalla tai laskuun. Urakalla tarkoitetaan rakentamista urakoitsijan aineista joko täysin valmiiseen kuntoon, jolloin kyseessä on kokonaisurakka tai pääosiin nähden, jolloin kyseessä on osaurakka. Omaan laskuun rakentaminen käsitti pääasiassa työurakoita joissa käytettävät rakennusaineet olivat rakennuttajan eli osuuskaupan. (Emt.)

Rakennusosaston ja alihankkijan välinen tiivis yhteistyö

Uusi arkkitehtuuri vaati arkkitehtien rinnalle vahvaa insinööriosaamista. Modernin arkkitehtuurin suunnannäyttäjä Le Corbusier ylisti insinöörejä teoksessaan *Vers une architecture* ja näki insinöörit uuden ajan arkkitehteina. Insinööriosaamista hyödynnettiin mm. SOK:n rakennusosastolla, jossa teetettiin useat laskelmat J.I. Packalénin insinööritoimistolla. Erityisesti Viipurin myllyä voidaan pitää SOK:n rakennusosaston arkkitehtien ja Packalénin insinööritoimiston yhteistyön taidonnäytteenä.

Oman insinööritoimiston hoitamisen lisäksi diplomi-insinööri Jaakko Ilmari Packalén (1886–1935) toimi myös Teknillisen Korkeakoulun rakennusopin opettajana vuosina 1931–1935 sekä Betoniyhdistyksen aktiivina, mm. yhdistyksen en-

simmäisenä asiamiehenä³⁹. Packalén kuoli maaliskuussa 1935 ja saman kauden Arkkitehti-lehdessä julkaistiin muistokirjoitus, nimimerkillä M.V.⁴⁰, josta ohessa on katkelma:

*Tuskin kukaan rakennusinsinööri on tähän saakka saavuttanut toiminnassaan maan arkkitehtikunnan luottamusta siinä määrin kuin Packalén. Hän olikin **Jumalan armoittama konstruktööri**⁴¹: ennakkoluuloton, joustava, aina aikaansa seuraava ymmärtäen – meidän oloissamme harvinaisessa määrässä – rakennuskysymykset kokonaisratkaisuun elimellisesti alistuvina osina. Hän käsitti rakennustaiteen oleellisen luonteen uudenaikaisemmin kuin monet meistä arkkitehteistä ja hänen arvostelunsa näistä kysymyksistä olivat usein hyvinkin sattuvia. Kun Packalén sittemmin kiinnitettiin Teknilliseen korkeakouluun tulevien arkkitehtien rakennuskonstruktio-opin opettajaksi, tulivat hänen suhteensa arkkitehtikuntaan vieläkin läheisemmiksi. Kaikesta tästä johtuukin, että laajat piirit maan arkkitehtikuntaa kaipaavat häntä kuin omaan joukkoonsa kuulunutta. (Arkkitehti 3/1935: 9.)*

Packalén oli elävä esimerkki Le Corbusierin ylistämästä uuden ajan arkkitehdista, joka ymmärsi uuden rakennustaiteen oleellisen luonteen. Arkkitehti-lehden muistokirjoitus kuvastaa työnjaon kehitystä sekä arkkitehtien kanssa työskentelevien rakennusmestarien ammattikunnan arvon nousua. Heinonen (1986: 275) näkee Packalénin roolin rakennusten suunnittelussa huomattavana. Esimerkiksi Viipurin myllyn rakennusteknisestä onnistumisesta oli vastuussa ennen kaikkea Packalénin toimisto ja arkkitehtonisesta ilmeestä vastasi Erkki Huttunen. Siilot oli valettu betonista käyttämällä uutta liukuvalumenetelmää. Le Corbusier esitteli *Vers une architecture*-teoksessaan kuvia pohjoisamerikkalaisista viljasiiloista, joissa hänen mielestään insinöörien käyttämät geometriset muodot toivat esiin arkkitehtuurin puhtaimmillaan. (Emt.) Packalén suunnitteli myös 1926–1931 rakennetun Eduskuntatalon konstruktioit. (Niskanen 2005: 362.)

Tieteellinen liikkeenjohto-oppi SOK:issa

Osuustoimintayrityksissä koettiin tieteellisen liikkeenjohton sopivan hyvin organisaation johtamiseen ja kehittämiseen. Esimerkiksi Lisa Brunnström kuvasi Koope-rativa Förbundetn toimitusjohtajaa Albin Johanssonia⁴² Ruotsin Henry Fordiksi (Brunnström 2004: 19). SOK:n johtoportaan tunnettiin hyvin tieteellisen liikkeen-

³⁹ Suomen Betoniyhdistyksen perustava kokous oli 16.10.1925.

⁴⁰ M.V. oli todennäköisesti Martti Välikangas, joka toimi Arkkitehti-lehden päätoimittajana vuosina 1928–1930. Välikankaan ja uuden toimitussihteerin Hilding Ekelundin myötä Arkkitehti-lehden linja muotoutui funktionalismille suotuisaksi. (Arkkitehtuurimuseo 2012c).

⁴¹ Alkuperäinen lihavointi

⁴² Albin Johansson oli KF:n toimitusjohtajana vuodet 1924–1959.

johto-opin periaatteet. SOK:n toimitusjohtaja Hugo Vasarla esitelmöi SOK:n liikkeenhoitajain neuvottelukunnan kokouksessa 31.1.1935 tieteellisestä liikkeenjohto-opista. Puheen alussa hän viittasi taloudellisten asioiden tutkimukseen, joka eri maissa oli syntynyt taloudellisen lamakauden johdosta. Vasarla ryhtyi selostamaan kansainvälinen kauppakamarikongressin hyväksymää päätöslauselmaa, jossa tähdennettiin kaupan vapauden ja kaupan rationalisoinnin merkitystä sekä tieteellisten menettelytapojen soveltamista kauppaliikkeitä järjestettäessä ja johdettaessa. (Osuuskauppalehti 3/1935: 53.)

Vasarla selvitteli liikelaitosten tieteellisiä johtopäätöksiä eli käsitettä, joka ilmaistaan iskulauseella »Scientific management». Kaupan rationalisoinnissa on maamme osuuskauppaliike tehnyt suurimerkityksellistä työtä ja mitä vihdoin tulee »Scientific management»-periaatteeseen, on sitä noudatettu jo melkein alkuajoista lähtien. (Emt.)

Vasarlan mukaan tämän oli tehnyt mahdolliseksi tarkat tilastot, joiden arvo osuuskauppaliikkeessä on oivallettu. Vasarla myös huomautti SOK:n julkaisemasta puolueetonta osuuskauppaliikettä koskevasta tilastotutkimuksesta, joka käsitti vuodet 1928–1934. Lopuksi Vasarla totesi, että osuuskauppaliike on kaupan tehtävän käsittänyt ainoastaan kansantaloudellisessa merkityksessä, mikä on hyödykkeiden välittäminen tuottajalta kuluttajille mahdollisimman halvoin kustannuksin. (Emt.) Vasarla käsittää puheessaan tieteellisen liikkeenjohto-opin ensisijaisesti tilastojen hyödyntämisenä sekä kustannuksien minimoimisena.

Tieteellinen liikkeenjohto-oppi ulottui myös SOK:n rakennusosastolle asti. Uuden funktionalistisen tyylin käyttöönotto oli helposti perusteltavissa, sillä arkkitehtuuri oli monilta osin teknisesti ja taloudellisesti rationaalista. Vaikka arkkitehdit eivät kirjoittaneet soveltavansa tieteellistä liikkeenjohtoa työssään, monet työskentelytavat olivat yhteneväisiä tieteellisen liikkeenjohdon kanssa. Näkemystä tukee erityisesti standardisointiin pyrkiminen ja työn osittaminen. Lujuuslaskelmat ym. insinööriä oli ulkoistettu insinööri-toimistolle (usein J.I. Packalénin toimistolle). Sisustussuunnitelmat teki rakennusosaston sisustusarkkitehti. Tuntipiirtäjät (arkkitehdit) suunnittelivat rakennukset ja osaston johtaja vastasi henkilöstöjohtamisesta, tilauksista ja koordinoinnista. Arkkitehtien työ ei kuitenkaan ollut mekaanista, sillä rakennusosaston työskentelytapa oli kollektiivista. Arkkitehdit saattoivat joustavasti jatkaa toisen arkkitehdin aloittamaa suunnitelmaa.

Osuuskaupat tilasivat keskusjärjestönsä rakennusosastolta suunnitelmat ja kilpailuttivat rakennusliikkeet. Toisin sanoen rakennuksen suunnittelu ja toteuttaminen oli eriytetty toisistaan. Lisäksi rakentaminen toteutettiin urakkapalkkauksen periaatteella. Aulanko (1936: 93–94) kirjoittikin Arkkitehti-lehteen osuuskauppojen laajentuneesta rakennustoiminnasta, joka oli suoritettu pääasiassa urakkasysteemiä käyttäen ja osuuskauppojen rakennustoimintaa oli piirustusten valmistamisen lisäksi seurattu matkustamalla rakennuspaikoille neuvoa antamaan.

Taulukko 1. Tieteellisen liikkeenjohdon periaatteet SOK:n modernin arkkitehtuurin suunnittelussa ⁴³

Tieteellinen liikkeenjohto	Modernin arkkitehtuurin suunnitteluperiaatteet SOK:ssa
Hiearkia	SOK-rakennusosasto-jäsenosuuskaupat
Teknokratia	Usko asiantuntijuuteen ja tekniikkaan. Asiantuntijat tietävät paremmin omistajien ja asiakkaiden tarpeet.
Työn osittaminen	Arkkitehti-insinööri-rakennusmestari-urakoitsija
Rationalismi	Myymläarakennuksen rationaalinen muoto: julkisivu, tilajako, sisustus, koristeettomuus
Massatuotanto	Standardisoidut kalusteet, rakennuspiirrosten variointi useissa kohteissa

Rakennusosaston työskentelyyn kiinnitettiin huomiota SOK:n johtoportaan. Kun ilmeni, että Valde Aulangon työtehokkuus oli hiipunut hänen "viettämän epä-säännöllisen elämän" vuoksi, hänet siirrettiin SOK:n hallintoneuvoston päätöksellä johtajan tehtävästä tuntipiirtäjäksi vuonna 1939. Tässä yhteydessä toteutui suuremman huomion kiinnittäminen rekrytointiin sekä valvonnan tehostaminen. Rakennusosasto oli SOK:n johdon valvonnassa ja toisaalta rakennusosasto valvoi myös osuuskauppojen rakennustoimintaa.

⁴³ Taulukko on mukaelma Guillénin (2009: 20–21) mallista, jossa esitetään modernin arkkitehtuurin ja tieteellisen liikkeenjohdon yhteys yleisellä tasolla.

Liikerakentamisen, SOK:n rakennusosaston ja yksittäisen arkkitehdin eli Erkki Huttusen nopeaa muutosta kuvastaa hyvin Osuuskunta Aitan Sauvon myymälän suunnitteluprosessi. Sauvon myymälästä laadittiin useampia luonnoksia aikavälillä 1929–1931, sillä rakennushanketta jouduttiin lykkäämään laman vuoksi. Myymälä valmistui lopulta 1933. Ensimmäinen luonnos Sauvon myymälästä oli toukokuulta 1929 (kuva 11). Luonnoksen myymälä edusti tyyliltään 1920-luvun klassismia. Luonnoksen julkaisun aikaan kansainvälinen lama saavutti Suomen ja rakennuksen suunnittelutyöt keskeytyivät. Seuraava, lähes lopullinen luonnos valmistui vasta joulukuussa 1931 (kuva 12), jolloin lama alkoi hiipumaan. Luonnoksen myymälärakennus edusti tyyliltään jo puhtaslinjaista funktionalismia. Lopulliset piirustukset valmistuivat keväällä 1932 (Arkkitehti 1936: 95).

Huttusen radikaalia tyylinmuutosta selittää arkkitehtipiireissä laajalti herännyt kiinnostus uutta arkkitehtuurin suuntausta – funktionalismia – kohtaan. Oli kulunut vain kuukausi Sauvon myymälän ensimmäisestä luonnoksesta, kun järjestettiin yleisilmeeltään modernistiset Turun messut. Huttunen teki opintomatkoja moniin maihin ja hänen arkkitehtoninen ote ehti kehittyä. Yhtä lailla Alvar Aalto aloitti suunnitelmiansa klassismiin nojaten ja siirtyen lopulta ”puhtaaseen” funktioon⁴⁴.

SOK:n johtokunta esitti hallintoneuvostolle huhtikuussa 1929, että Huttuselle ja Bruno Almillle myönnettäisiin oikeus ulkomaanmatkaan. Matkan tarkoituksena oli tutustua ulkomailla samantapaisiin rakennuskohteisiin, joita rakennusosasto laati osuuskaupoille. Matkaohjelma tarkistettiin ja hyväksyttiin elokuussa ja sen mukaan matka kohdistui Ruotsiin, Norjaan, Tanskaan, Saksaan, Sveitsiin, Ranskaan ja mahdollisesti Englantiin. Matka kesti yli kuukauden. (Jokinen 1992: 66). Huttunen oli ottanut matkalla kuvia mm. Le Corbusierin suunnittelemasta Villa Steinistä, joka sijaitsee Pariisin lähellä Garches'issa⁴⁵. SOK:n johtokunta valtuutti kesäkuussa 1930 Huttusen tekemään opintomatkan johtokunnan johtajan V.J. Niiniluodon kanssa Ruotsiin sekä Norjaan. Matkan tarkoituksena oli tutustua suuriin myllyihin ja siilorakennuksiin, sillä SOK suunnitteli Viipurin myllyn rakentamista. (Jokinen 1992: 67.) Samaan aikaan järjestettiin myös Tukholman näyttely.

⁴⁴ Esimerkiksi Lounais-Suomen maalaistalento ja Viipurin kirjasto (Heinonen 1986: 102, 250).

⁴⁵ Jokinen mainitsee, että Huttusella oli kuvia Le Corbusierin asuintalosta Garches'issa, mutta hän tarkoittanee Garches'issa sijaitsevaa Le Corbusierin suunnittelemaa Michael Stein'in perheen asuintaltoa.

Funktionalismi oli 1930-luvulla uusi ja huomiota herättävä arkkitehtuurin tyyliuunta. Funktionalismin tavoitteet eivät aina auenneet suurelle yleisölle, joten arkkitehdit ottivat tehtäväkseen selventää funktionalismin olemusta.

Tämän pääluvun aineisto koostuu SOK:n rakennusosaston arkkitehtien Huttusen ja Aulangon sekä muiden SOK:n vaikuttajien artikkeleista. Artikkeleista on rajattu mukaan tutkimuksen kannalta mielenkiintoisin aines, joka käsitteli yhtäältä funktionalismia ja toisaalta SOK:n rakennusosaston asemaa suhteessa jäsenosuuskauppoihin. Artikkelit sisältävät usein pitkän taustoituksen ja osassa teksteissä funktionalismia tai rakennusosaston asemaa käsittelevä osuus on lyhyt. Silmiinpistävää on hyvin vahvojen ilmaisujen käyttö nimenomaan funktionalismia ja rakennusosaston asemaa käsittelevien tekstien kohdalla.

Tulkinnassa käytettävän retorisen analyysin idea on paljastaa artikkelien retoriiset kuviot ja eritellä niitä seikkoja joihin kirjoittajat vetoavat. Artikkelit ovat tyyllilajeiltaan hyvin vaihtelevia. Artikkelien kohdeyleisön voi päätellä lehtien lukijakunnan mukaan. Yhteishyvä on kaikkien osuuskauppojen jäsenille suunnattu lehti, Osuuskauppalehden ja Myymälä-lehden lukijakunta koostui pääosin osuuskauppojen työntekijöistä sekä luottamushenkilöistä. Nuori Voima on kirjallisuuslehti, jonka lukijakunta edustaa pääosin nuoremman polven kulttuuriväkeä.

Luvun alaotsikko "uuden arkkitehtuurin retoriikka" on monimerkityksellinen. "Uudella" arkkitehtuurilla tarkoitetaan arkkitehtuuria, joka oli uutta primääriaineiston aikalaisille – siis 1930-luvulla eläneille. Arkkitehtuuri ei ole objektiivista vaan arkkitehtuuriin itsessään liittyy paljon erilaisia merkityksiä. Rakennus viestii jotain suunnittelijan ja tilaajan ajatuksista ja tämä viestintä kätkee myös sisälleen retoriikkaa. Tässä tutkimuksessa uuden arkkitehtuurin retoriikka tarkoittaa kuitenkin lähinnä sitä retoriikkaa, jota "uuden arkkitehtuurin" suunnittelijat ja päätöksentekijät ovat käyttäneet kirjoittamissaan artikkeleissa.

Analysoitavien artikkelien lopussa on tiivistetty laatikoihin, millä funktionalismin ominaisuudella ja millä arkkitehtuurin ulkopuolisella syyllä reettorit vetoavat yleisöön.

Erkki Huttusen retoriikka

Erkki Huttuselta on tarkastelussa kolme artikkelia. Ensimmäinen, *Myymälärakennusten tyyleistä*, on vuodelta 1932 ja se julkaistiin Yhteishyvässä. Huttusen toinen artikkeli *Myymälärakennusten kehityksestä* on esitetty Yleisen Osuuskauppaliiton kokouksessa vuonna 1935 ja esitelmä julkaistiin myöhemmin Osuuskauppalehdessä. Näiden artikkelien kohderyhmänä oli osuuskaupan jäsenet sekä päättäjät. Sen sijaan Huttusen kolmas artikkeli *Funktionalismi – rakennustaiteen ”tarvetyyli”* vuodelta 1936 on kohdistettu hieman eri yleisölle sillä artikkeli julkaistiin Nuori Voima -lehdessä.

Myymälärakennusten tyyleistä

Funktionalisteille oli tyypillistä korostaa rakennuksen toiminnallisuutta ja tarkastella rakennusta sisältä ulospäin. Näin teki myös Erkki Huttunen. Hän halusi selvittää liikerakennuksen olemusta keväällä 1932 Yhteishyvässä julkaistussa artikkelissa. Samoihin aikoihin Huttunen oli saanut valmiiksi Sauvon osuuskaupan uuden myymälärakennuksen lopulliset piirustukset. Piirustusten valmistuminen ja pian rakennustöiden aloittaminen muodostivat selkeän tarpeen artikkelin kirjoittamiselle. Pian suuri yleisö pääsisi itse näkemään ja ihmettelemään uusia ajanmukaisia liikerakennuksia.

Huttusen mukaan liikerakennuksista puhuttaessa meidän on selvitettävä itsellemme, mitkä pääasiallisimmat vaatimukset sellaisen rakennuksen täytyy täyttää ja tarkastella mitkä seikat ovat tärkeimpiä hyvälle ja mahdollisimman täydelliselle myymälälle. *Ne ovat: valo, tilavuus, puhtaus, järjestys j.n.e..* (Huttunen 1932: 1, 3.) Edellä mainitut seikat olivat myös funktionalismin teesejä. Jo julkisivun oli osoitettava, että kaikki nämä tekijät löytyivät myös rakennuksen sisältä (emt.). Funktionalistit veivät ajattelun kuitenkin vielä pidemmälle.

Ikkunoiden tulee olla suuria, seinien sileitä ja puhtaita, vapaita sellaisista koristeista, jotka johtavat ajattelemaan, että myöskin myymälässä sisällä on jotakin sellaista tarpeetonta, sellaista vain pölyä keräävää, mikä ei kuulu myymälän sisustukseen eikä kaupantekoon. (Emt.)

Argumentti luo kuvan, että seinäpinta ja mahdolliset koristeet olisivat ikään kuin konnotaatio myytäviin tuotteisiin nähden. Julkisivujen sileät pinnat luovat myös

hygieniaan viittaavia merkityksiä. Huttusen mukaan *ainoa "koriste" on tyhjälle seinäpinnalle sijoitettu nykyaikainen, kokonaisuutta silmälläpitäen sovitettu ja julkisivua pukeva sekä samalla reklaaminäkökannalta mahdollisimman tehokas teksti* (emt.). Koko rakennuksen tuli toimia mainoksena ja luoda myös positiivista yrityskuvaa.

Huttusen mukaan myymälälle asetettiin jo tuolloin niin suuret vaatimukset, että jos myymälärakennuksen ulkoasu ei selvästi ilmaise liiketalon luonnetta, vaan muistuttaa esimerkiksi asumiseen rakennettua taloa, saa asiakas käsityksen, *ettei myöskään sisäpuoli ole täysin ensiluokkainen ja tarkoitustaan vastaava, mitä tulee sekä myymälän sisustukseen ja järjestykseen että myöskin siellä myytäviin tavaroihin nähden.* (Emt.) Huttunen toistaa samankaltaista konnotaatiota kuin edellä. "Tarpeettomien koristeiden" lisäksi rakennuksen muut ominaisuudet viestivät myymälän tuotteiden laadukkuudesta. Asian alleviivaamiseen voidaan käyttää toistoa, yksityiskohtien kasaamista ja tiettyjen jaksojen erityistä painottamista (Perelman 1996: 46). Nämä alleviivaamisen keinot olivat ominaisia myös Huttusen tekstille.

Huttusen artikkelia koristivat myymälöiden luonnospiirrokset Sauvon Osuuskunta Aitasta, Nivalan Osuuskaupasta ja Muolan-Mälkölän Osuuskaupasta (Liite 1) sekä valokuvat loimaalaisen Saviseudun Osuuskaupan myymälästä ja Helsingin Osuuskaupan myymälästä. Kaikki luonnospiirrokset edustivat funktionalismia, joskin erilaisin vivahtein. Sauvon tasakattoiselta näyttävä rapattu myymälärakennus oli ulkoasultaan kaikkein modernein. Nivalan sekä Muolan-Mälkölän rakennukset olivat harja- ja pulpettikattoineen hieman perinteisemmän oloisia. Valokuvaan päässyt Saviseudun osuuskaupan myymälä edusti tyyliltään klassismin ja funktionalismin välistä siirtymävaihetta ja Helsingin osuuskaupan myymälärakennus oli jo käytännössä funktionalismia.

Edellä mainittujen modernien myymälärakennusten lisäksi Huttunen esitteli ikään kuin varoittavana esimerkkinä kauppiastaloja, jotka ovat *monen mielestä varmaankin komeita*. Hänen mielestään ne eivät kuitenkaan vastanneet ulkoasultaan niitä vaatimuksia, joita tulee asettaa liiketaloille. Rakennusten "*leima*" oli kokonaan vieras niiden tarkoitukselle. (Huttunen 1932: 1, 3.) Varoittavaksi esimerkiksi oli nostettu Elias Paalasen vuoden 1916 tyyppiipiirustusten mukaan

rakennetun osuuskaupan myymälä, joka Huttusen mukaan muistutti enemmän kirkkoa tai nuorisoseurantaloa kuin myymälää (emt.). Teesi, jonka mukaan liikerakennus ei saa muistuttaa kirkkoa, on hieman ristiriitainen, kun sitä verrataan esim. Saksan Dessaun osuuskaupparakennuksesta kertovaan kuvatekstiin. Osuuskauppalehdessä (kesäkuu 1930: 263) ylistettiin saksalaisen kaupunkiosuuskunnan uusityylistä toimitaloa Dessaussa, joka *kohoaa uuden kaupunginosan keskellä juhllallisena kuin kirkko*.

Uudentyyppisen liiketaloarkkitehtuurin syntyminen oli Huttusen mielestä erityisesti osuustoiminnan nopean voimistumisen ja kasvun ansiota. Keskusjärjestön ammattitaitoisen väen avulla myymälät suunniteltiin ajan vaatimuksia vastaaviksi. (Huttunen 1932: 1, 3.) Huttunen olikin paraatipaikalla edistämässä funktionalismia.

Pääpyrkimyksenä on päästä rakennuksen sekä pohjaratkaisun että julkisivun suunnittelussa mahdollisimman käytännölliseen, asialliseen ja kauniiseen ratkaisuun, hylkäämällä kaiken kulissimaisuuden, s.o. kaiken tarkoitustaan vastaamattoman koreuden. (Emt.)

Huttusen mukaan funktionalismi on tyyli, jossa käytännöllinen tarkoituksenmukaisuus ja sen kanssa sopusoinnussa oleva ulkoasu sekä sisäarkkitehtuuri ovat kiinteästi riippuvaisia toisistaan. Funktionalististen rakennusten vieras ulkomuoto johtuu *vain yksinomaan tarkoituksenmukaisuudesta ja asiallisuudesta*. Tällä hän tarkoittaa, että aikaisemmin melkein mahdottomalta näyttäneet tehtävät olivat nyt helposti ratkaistavissa rautabetonin avulla. Rautabetonin suuri vetokestävyys mahdollisti esimerkiksi tyylin *"vaatimat"* usein pitkät vaakasuorat linjat ilman tiheästi toistuvia tukipilareita. (Emt.) Funktionalismin muotoja perustellaan teräsbetonilla vaikka sitä voitiin yhtälailla hyödyntää muissakin arkkitehtuurin tyyleissä. Ikään kuin uusi tekniikka hylkisi muita arkkitehtuurin suuntauksia. Korostamalla käytännöllisyyttä, asiallisuutta ja kauneutta funktionalismille ominaisiksi seikoiksi, tullaan luoneeksi vaikutelma, että nämä ominaisuudet löytyvät vain funktionalismista.

Esitelmä on hyvin pohjustettu funktionalismin puolustamisella. Huttunen haluaa kuitenkin käsitellä funktionalismia vastaan heränneet epäilyt:

Usein kuulee väitettävän, että funkisrakennukset ovat vain "pakkilaatikoita", jossa on muutamia reikiä siellä täällä ja että kuka tahansa voi rakentaa niitä ja melkein ilman minkäänlaista suunnitelmaa. (emt.)

Kun kirjoittaja on esitellyt lyhyesti funktionalismia kohtaan esitetyt vastaväitteet, on aika kumota ne. Huttunen ohittaa vastaväitteet muodostamalla retorisen kuvion, jossa vastaväite esitetään vain niiden kumoamista varten. Tällaista tilannetta voidaan kuvata termillä *prolepsis*. (Perelman 1996: 47).

Huttusen mukaan koko arkkitehtuurin kauneus riippuu vain mittasuhteista sekä linjoista. Funkistyyli on hyvin vaativa arkkitehtuurin suuntaus, sillä *mahdollisia virheitä ei voida sekoittaa eikä peittää jälkeinpäin päälle liimatuilla koristeluilla ja pikkulysteillä*. Koska funkistyyli on niin vaativa ja uusi suuntaus, on Huttusen mukaan ymmärrettävää, että se on *suurelle yleisölle vaikeasti tajuttava*. Hän toivoi, että yleisön maku vähitellen kehittyisi ja että yleisö suhtautuisi *ymmärtämyksellä ja luottamuksella ammattimiehiin, sillä meidän kuljemme nyt ainoaskelin kohti aikaa [...] jolloin kauneuskäsitys ei millään alalla enää perustu pinnallisiin "koristeluihin", vaan kauneudeksi katsotaan sitä mikä kuvastaa oleellista*. (Huttunen 1932: 1, 3.) On kuitenkin huomioitava, että yleispätevä arvo kuten kauneus saa universaalien hyväksynnän vain niin kauan kuin sitä ei määritellä (Perelman 1996: 34). Oleellisen kuvastaminen ei ollut kovinkaan tarkka määritelmä. Kertomalla funktionalismin vaikeasta tajuttavuudesta, pyritään luomaan tilanne, jossa yleisö saa mahdollisuuden kokea kuuluvansa funktionalismia ymmärtävään suureen yleisöön.

Argumentaatiossa pyritään siirtämään premisseille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä (Perelman 1996: 28). Huttunen teki tämän esittelemällä ensiksi hyvän myymälän (ts. funktionalistisen liikerakennuksen) ominaisuuksia, jotka kaikki voivat hyväksyä. Hyväksynnän siirto edellyttää sidoksen luomista premissien ja hyväksyttäväksi tarjottujen väitteiden välille (emt.). Huttunen loi taidokkaasti erilaisia sidoksia, mutta johtopäätökset olivat kiistanalaisia. Jos johtopäätös on vastoin yleisön vakaumusta, voi yleisö luopua jostakin premissistä ja tällöin reettorin ponnistukset valuvat hukkaan (emt.).

Funktionalismin yleisten hyvien ominaisuuksien esiintuominen viittaa universaaliyleisöön ja funktionalismin erityisominaisuuksiin vetoaminen viittaa erityisyleisöön. Argumentaatiossa tapahtuu siirtyminen yleisestä yksityiseen ja kokonaisuus hyväksytetään osien kautta. Argumenttien järjestys noudattaa ns. nestorilaista järjestystä, missä vahvimmat argumentit sijoitetaan esityksen alkuun ja loppuun

(Perelman 1996: 166). Argumentoinnissa hyödynnetään *aggregaatiota* eli yhdistämistä. Siinä aloitetaan osien – eli tässä tapauksessa hyvän myymälärakennuksen ominaisuuksien – luetteloinnista ja päädytään niiden synteisiin eli funktionalismiin. (Emt. 46.)

<p>Huttunen vetoaa keneen</p> <p>osuuskauppojen henkilökuntaan, myös päättäjiin. lisäksi ns. suureen yleisöön</p>	<p>millä funktionalismin ominaisuudella?</p> <p><i>valolla, tilavuudella, puhtaudella, järjestyksellä tekniikalla (rautabetonilla)</i></p> <p><i>suurilla ikkunoilla, sileillä ja puhtailla pinnoilla koristeettomilla seinillä, oikeilla mittasuhteilla ja linjoilla, oleellisen kuvastamisella</i></p>
<p>Huttunen vetoaa keneen</p> <p>osuuskauppojen henkilökuntaan, myös päättäjiin</p>	<p>millä arkkitehtuurin ulkopuolisella ominaisuudella?</p> <p><i>ajan vaatimuksilla, lisääntyneellä kilpailulla, uusilla aatteilla ja katsantokannoilla ammattimiehillä, suurella yleisöllä</i></p>

Huttusen kirjoittama artikkeli oli hänen ensimmäisiä funktionalistista arkkitehtuuria käsitteleviä valistuskirjoituksia. Hänelle funktionalismi ei merkinnyt pelkästään tyylikysymyksiä tai rationaalista suunnitteluotetta, vaan hän omaksui funktionalismin aatemaailman, jota mielellään propagoi kirjoituksillaan ja esitelmillään. Hänen ja muiden SOK:n arkkitehtien sekä SOK:n johtajien kirjoitukset uuden arkkitehtuurin puolesta kiihtyivät seuraavina vuosina, jolloin uusi rakennustyyli oli jo ehtinyt saada osakseen vastustustakin.

Myymälärakennusten kehityksestä

Huttunen käsitteli myymälärakennusten tyylikysymyksiä seikkaperäisesti Yleisen Osuuskauppojen Liiton kokouksessa 1935. Esitelmä *Myymälärakennusten kehityksestä* hyväksyttiin kokouksessa yksimielisesti⁴⁶. Esitelmä oli varsin perusteellinen ja pituudeltaan yhdeksän liuskaa. Se alkoi selostuksella myymälärakennusten

⁴⁶ Kokouksen puheenjohtaja Tukia Yleisen Osuuskauppojen Liiton vuosikirjassa 1935:139. Huttusen esitelmä päättyi samalle sivulle vuosikirjassa. Esitelmä julkaistiin lyhennettynä Yhteishyvässä (24/1935) otsikolla *Myymälärakennusten ja kaupanteon historiikka*.

kehityksestä aina Antiikin Kreikasta päätyen lopulta 1900-luvun Suomeen. Kehityskulku aina varhaisista myymälöistä uusiin funkiskauppoihin näyttäytyi loogiselta historian jatkumolta. Huttunen aloitti esitelmän tekniikkaan ja tulevaisuuteen luottaen:

Me nykypäivien ihmiset voimme todeta melkeinpä päivä päivältä kaikkinaisen kehityksen eteenpäinmenon sekä nykyajan mukavuuksien ja niin sanotun ajanmukaisuuden yhä paranevan ja täydellistyvän. (Huttunen 1935: 130–131.)

Alustuksen jälkeen alkaa varsinainen esitelmä, jossa kerrotaan vanhimmista ajoista, jolloin ei vielä varsinaisia myymälöitä ollut olemassa ja kauppaa käytiin toreilla. Esitelmässä kiinnitettiin erityisesti huomiota näyteikkunan syntymiseen ja kehittymiseen, sillä näyteikkunan historia oli Huttusen mielestä sama asia kuin myymälän historia. Vanhin näyteikkunan muoto oli yksinkertainen aukko, jota esiintyi jo ennen ajanlaskun alkua. Ratkaiseva edistysaskel oli 1700-luvun vaiheilla keksitty läpinäkyvä lasiruutu, joka mahdollisti ns. näytemyymälän synnyn. *Näin on kehitys lähtenyt kiittämään ja edelleen kiittää, ja nyt ollaan siinä, että paitsi näyte-esineitä ikkunassa, pitää koko myymälän näkyä kadulle. (Huttunen 1935: 134.)*

Tarina etenee kaupunkien suuriin tavaratalomyymälöihin ja pienempien taajamien myymälöihin, joita Huttusen mukaan määrittää samat päämäärät ja ajan vaatimukset. Tällä hän tarkoittaa mm. myymälän kalustoa, järjestystä ja asettelua sekä näyteikkunamainostusta, ikkunajakoa ja ikkunoiden suuruutta. Tavoitteena on pitkä, yhtenäinen ikkunarivi ja hyvin valaistu, kustannuksiltaan edullinen sekä luonnonvaloa saava myymälä. (Huttunen 1935: 136.)

Huttusen mukaan Suomessa ja Pohjoismaissa oltiin usein monessa suhteessa edellä ns. suuren maailman seutuja, jotka olivat varallisuudeltaan Pohjoismaita vastaavia. Kuitenkin Pohjoismaissa myymälöiden monipuolisuus, tarkoituksenmukaisuus, hygienia sekä taloudellisuus olivat korkeammalla tasolla. Kunnia Pohjoismaiden edistyksellisyydestä kuuluu osuustoiminnalle:

[..]Meidän suuret keskusliikkeemme, pohjoismaiden voimakkaat ja valvettuneesti hoidetut ja johdetut osuustoiminnalliset keskusliikkeet, toimineet tiennäyttäjinä, eikä vain osuuskauppoihin nähden, vaan niiden vaikutus on kaikkialla leimaa antavana, varsinkin maaseudulla, täten välillisesti valveuttaen yksityiskauppiaitakin, ja ennen kaikkea kehittäen väestön yleistä makua ja ymmärtämystä. (Emt.)

Edellisessä argumentissa käytetään peräkkäisyysidettä. Osuuskauppojen keskusliikkeiden (A) ansiosta osuuskauppojen (B) myymälät ovat korkeatasoisia ja tämän myötä yksityiskauppiatkin (C) ovat ottaneet vaikutteita ja lopuksi väestön (D) maku ja ymmärtämys on kehittynyt, erityisesti maaseudulla. Eli KF:n, KK:n ja SOK:n ansiosta suuren yleisön maku on kehittynyt, varsinkin maaseudulla (A = D). Seuraavaksi Huttunen kertoo vielä "nykyaikaisen" myymälän mitoituksen periaatteista ja lopulta päästään tyylikysymyksiin. Erityisesti jugendin aikakautta Huttunen piti mauttomana.

Silloin oltiin sitä mieltä, että rakennuksen oli oltava samaa tyyliä kuin lähin ympäristö eli t. s. jos paikkakunnalla oli joku vanha korkeakattoinen kirkko, vanha herraskartano tai joku muu »tyyliluomus», niin täytyi uuteen rakennukseen lainata ja kopioida samat tyyllilliset elementit. (Emt. 137–138.)

Huttunen oli kuitenkin huojentunut, että kopioimisesta on jo päästy eroon ja ammattimiesten lisäksi myös suuren yleisön maku on viimeisimpinä aikoina ilahduttavan suuressa määrin tervehtynyt. Hänen mukaansa nyt aletaan jo ymmärtää, että jokaisella erikoiseen tarkoitukseensa rakennetulla rakennuksella, suurella tai pienellä, on ja tulee olla oma, sen tarkoitusta kuvastava tyyliensä ja ulkonäkönsä. (Emt.) Tässä törmätään funktionalismin paradoksiin. Samanlaisen tyylin, muotojen ja materiaalien käyttö oli loppujen lopuksi omiaan häivyttämään erilaisten rakennustyyppien eroja.

Kuten kaikki hyvin tiedämme, tulee myymälän kannattaakseen, asiakaspiiriä saadakseen ja hyvin »myydäkseen» olla: valoisa, tilavalta vaikuttava, puhdas, hygieninen j.n.e. Ne ovat attribuutteja, joita nykyaika vaatii kaikkialla ja kaikkialta, eikä suinkaan vähimmin myymälärakennuksilta. Siispä pitää jo rakennuksen ulkoarkkitehtuurin olla sellainen, joka saa asiakkaan vakuuttuneeksi siitä, että hän tapaa nämä attributit siellä myymälän sisällä sinne astuessaan. Sen vuoksi tulee ikkunain olla avarat ja valoisat, julkisivujen suorat ja sileät, ilman mitään turhia ja asiattomia pilareita, kierukoita ja listoituksia. Jollei nykyaikaisen myymälärakennuksen ulkoasu ole tällainen, selvästi liiketaloa ilmaiseva, vaan se muistuttaa asumiseen tai johonkin muuhun tarkoitukseen rakennettua taloa, saa asiakas sen, ja aivan oikean käsityksen, ettei myöskään sisäpuoli voi olla täysin ensiluokkainen ja tarkoitustaan vastaava, ei järjestykseen eikä ehkä myöskään siellä myytäviin tuotteisiin nähden. (Emt.)

Edellä Huttunen käyttää samaa argumentaatiotekniikkaa kuin hänen 1932 Yhteishyvässä julkaistussa artikkelissaan. Jälleen esitellään premissit, jotka kaikki voivat hyväksyä: valoisa, tilavalta vaikuttava, puhdas, hygieeninen jne. Premisseille osoitettu hyväksyntä pyritään siirtämään jo hyvin pian koskemaan johtopäätöksiä. Sidoksen luominen tapahtuu yllättäen avarista ja valoisista ikkunoista

suoraan ja sileään julkisivuun ilman mitään (turhia ja asiattomia) pilareita, kierukoita ja listoituksia. Lopulta Huttunen muodostaa sidoksen funktionalistisen arkkitehtuurin, myymälän sisätilojen ja jopa myymälässä myytävien tuotteiden välille.

Artikkelissa jatketaan funktionalismin päämäärien käsittelyä:

Nykyaikainen n. s. »funkkistyyppi» pyrkii täyttämään nämä päämäärät, se pyrkii pääsemään rakennuksen sekä pohjaratkaisun että julkisivun suhteen mahdollisimman asialliseen, käytännölliseen, konstruktiiiviseen ekonoomiseen ja samalla kauniiseen ratkaisuun. (Emt.)

Huttunen käsittelee funkiksen kohtaamaa oudoksumista, joka johtuu tyystin erilaisesta ulkoasusta aikaisempiin rakennustyyliin verrattuna. *Funkkis pystyy rakentamaan [...] »makuulleen», horisonttaalisine viivoineen.* Hänen mukaan tämä johtui yksinkertaisesti siitä, että käytössä oli uusi rakennusaine – rautabetoni – jonka avulla päästiin monin verroin pidempiin jänneväleihin ja harvempiin pystypylväisiin kuin ennen. (Emt.) Huttunen toistaa samaa argumenttia kuin hänen vuoden 1932 artikkelissa, eli rakennusaine määrittää tyylin.

Samoin kuin vuoden 1932 artikkelissa, käytetään tässäkin *prolepsista*. Kirjoittaja esittää vastaväitteen, vain kumotakseen sen ja edistääkseen omaa agendaansa. Tällä kertaa vastaväite viittaa mahdollisiin poliittisiin epäilyksiin. Tässä luodaan myös sidos rakennuksen tyylin ja rehellisyyden sekä tulevaisuuden välille.

On varsin väärin luulla, että funkkistyylin arkkitehtoniset muodot olisivat vain haettua, eräänlaista nykyajalle ominaista kommunismia ja pian ohimenevää haihattelua. Eikö päinvastoin juuri se, rakennuksen käytännöllisen sisäjärjestelyn ja sen mukaisen, suhteiltaan punnitun ja harmoonisen ulkoasun, sekä rakennukseen käytetyn rakennusaineen, kaikkien näiden yhdessä ja samalla erikseen muodostaessa rakennuksen ole, tekisi mieli sanoa, rehellisyyden huippu ja eikö se, jos mikä ole silloin myöskin kestäväällä pohjalla tulevaisuuteen nähden? (Emt.)

Huttusella olikin työsarkaa funktionalismin "punaisessa" maineessa. Ruotsalainen historioitsija ja kirjailija Gustaf Näsström vertaili vuonna 1932 Pohjoismaisten rakennuspäivien aikaan SOK:n ja KF:n arkkitehtitoimistoja ja tulkitse myös SOK:n arkkitehtuurin sosialismin edustajaksi, joka uskaltaa vapauttaa itsensä porvarillisista makukonventioista ja hyväksyä funktionalismin ⁴⁷ (Näsström, Gustaf 1932 lainaus teoksessa Heinonen 1986: 276).

⁴⁷ *En genomförd radikal hållning ha också – svensk parallell även här – de byggnader, som projekteras av finska kooperativa förbundets (SOK) arkitektkontor, Aulanko och Huttunen. Kooperationen tycks i flera nordiska länder vara den enda uppenbarelseform i vilken socialismen vågar frigöra sig från borgerlig smakkonvention och acceptera funktionalismen* (Näsström, Gustaf 1932 lainaus teoksessa Heinonen 1986: 276.)

Seuraavaksi Huttunen käyttää samaa *proplepsista* kuin vuoden 1932 artikkelissaan:

Usein halveksuen sanotaan funkkistyylin rakennuksia vain pakkilaatikoiksi, joita muka pystyy tekemään kuka hyvänsä. Tämä on kuitenkin suuri erehdys. Vanhantyylliset rakennukset sekä julkisivuilla että rakennuksen sisällä olevine pinnallisine, kopioitune ja kopioitavine koristemuotoineen ovat monin verroin helpommat huononkin taitajan saada edes jonkin näköisiksi. (Huttunen 1935 138–139.)

Tällä Huttunen tarkoitti, että koristelulla kyetään peittämään suuriakin sekä rakenteellisia epäolennaisuuksia että esteettisiä mittasuhdevirheitä. (Emt.) Pakkilaatikon metafora oli tuttu jo Huttusen 1932 Yhteishyvään kirjoittamasta artikkelista. Toistoa käyttämällä kirjoitus olivat omiaan vahvistamaan tätä metaforaa vaikka tämä tuskin oli kirjoittajan tavoitteena.

Funktionalistien kuten Huttusen ajattelutapa oli radikaali. *Nykyaikainen arkkitehtuuri pyrkii todellisena kauneutena kunnioittamaan vain sitä, mikä kuvastaa oleellisinta (emt).* Huttunen käyttää tässä käsite-erottelua, jolle on ominaista ilmiön ja todellisuuden asettaminen vastakkain. "Todellisella kauneudella" ilmaistaan näennäisen kauneuden vallitsemista ja todellisen kauneuden puutetta. (Perelman 1996: 150) Kun funktionalistit eivät kunnioittaneet sellaista, joka ei kuvastanut oleellisinta, kokivat tällaiset rakennukset (esim. kertaustyyli) kovia kohtaloita funktionalismin raivatessa tietä edistykselle.

Osuuskaupat olivat oiva väline funktionalismin palvomisessa ja sen kauneuskäsitteksen levittämisessä. Vielä varmistaakseen funktionalismin sopivuuden valkoiseen Suomeen, lopettaa Huttunen esitelmänsä kansallismielisessä hengessä:

Tätä samaa kauneuskäsitettä palvomaan pyrkivät ja pyrkikööt edelleen myöskin meidän osuuskauppojemme uusimmat myymälärakennukset, ja siten, leviessään ympäri Suomen niemen, julistakoot ne nykyajan valistunutta kauneuskäsitettä koko suurelle Suomen kansalle! (emt.)

Artikkelin lopetus tuo esiin mystisiä sävyjä. Palvominen viittaa yleensä jonkin yliluonnollisen tahon kuten jumalan palveluun. Nyt palvomista toteuttavat osuuskauppojen rakennukset. Ne palvovat kauneutta, käytännöllisyyttä ja taloutta. Funktionalististen myymälöiden leviämisen voi liittää myös määrään. Perelmanin (1996: 37) mukaan sellaista, mikä hyödyttää useampia, on kestävämpää ja pätee laajemmin on pidettävä parempana kuin sellaista, mikä hyödyt-

tää vain harvoja, on hauraampaa ja soveltuu vain erityistilanteisiin. Funktionali-
set myymälät kehittivät myymäläkulttuuria ja kauneutta koko Suomen kansaa
varten. Artikkelin oli sovitettu yleisölleen eli Yleisen Osuuskauppaliiton kokousväel-
le. Esitelmä luo vaikutelman yhteisöllisyydestä, jonka eteen yleisökin on ponnis-
tellut. Suurelta osin käytettiin universaaliyleisölle sopivia argumentteja, mutta
paikoitellen tuotiin esille osuustoiminta, osuuskaupat sekä SOK, joille Huttunen
antoi kunnian funktionalismin edistämisessä.

Huttunen vetoaa keneen	millä funktionalismin ominaisuudella?
osuuskauppojen johtoon	<i>asiallisuudella, käytännöllisyydellä, taloudellisuudella ja kauneudella valolla ja selkeydellä harmonisilla suhteilla ja viivakauneudella</i>
	millä arkkitehtuurin ulkopuolisella ominaisuudella?
	kommunismin vastaisuudella nationalismilla

Funktionalismi – rakennustaiteen ”tarvetyyli”

Erkki Huttunen kirjoitti funktionalismia yleisellä tasolla käsittelevän artikkelin Nuori
Voima-lehteen otsikolla *Funktionalismi – rakennustaiteen ”tarvetyyli”*. Hiukan sen
edellytyksistä ja sen estetiikasta. Artikkelin julkaistiin lehden numerossa 1/1936.
Tässä analyysissä keskitytään lähinnä artikkelin loppuosaan, jossa Huttunen
käsittelee funktionalismia vastaan kohdistunutta kritiikkiä.

Artikkelissa ei käsitelty lainkaan SOK:n rakennusosaston toimintaa tai funktiona-
lismin sopivuutta osuuskaupoille. Koska Nuoren Voiman lukijakunta oli nuorta,
sovitti Huttunen artikkelinsa yleisölle sopivaksi. Huttunen kirjoitti, että funktio-
eröä ”tyylillisesti” että teknisesti ja pohjaratkaisun suhteen täydellisesti edellis-
ten aikakausien tyyleistä. *Sitä ei yleisö, varsinkaan vanhempi polvi, jaksata tajuta.*
(Huttunen 1936: 12.) Artikkelin mukaan *nykypäivien uusien rakennustaiteellinen
suunta* erosi ulkoasultaan täysin aiemmista tyyleistä uusien rakennusaineiden
(teräsbetonin) vuoksi, jotka mahdollistivat teknisen kehityksen. (Emt. 13.) Samaa
argumenttia Huttunen käytti kahdessa edellisessä Osuuskauppalehden artikke-

lissaan ⁴⁸ ja samoin hän oli toistanut pakkilaatikon metaforaa. Tässä 1936 julkaisussa artikkelissa ilmaisu oli muuttunut hieman eri muotoon; *Usein halveksuen sanotaan funkistyylin rakennuksia vain varastolaatikoiksi, joita muka pystyy tekemään kuka hyvänsä.* (emt 14.)

Artikkelissa korostuu funktionalistien jyrkkä asenne. Funktionalismi personifoidaan toteamalla, että *funkis ei hyväksy päälleen mitään turhia rihkamakoristeita: aiheettomia kierukoita, kaaria, pilastereita, listoituksia ym. piirteitä, joihin kaikki muut tyyliä vyöttyivät.* (emt.) Arkkitehtien ei tarvitse vedota omaan auktoriteettiin vaan tyyliin vaatimukseen. Funktionalismin sopivuutta erilaisiin ympäristöihin käsitellään kuvitteellisen vuoropuhelun voimin:

- *Sopisiko sinne meille maalle metsikköön... tai meidän kirkonkyläämme... tai meidän kaupunkiimme sen ja sen kadun tai aukion varrelle uusityylinen rakennus – huvila, kartano, liiketalo, kirkko – tai mistäpä rakennuksesta ja paikasta milloinkin lie kysymys.*
- *Kyllä, kyllä sopii. Mutta miksikä sitten ei sopisi?*
- *No, kun siellä kasvaa metsää, tai ehkä ei kasva, tai kun siellä lähellä on ns. herraskartano, tai pitäjässä on vanha jyrkkäkattoinen kirkko, tai kun kaikki muut sen kadun tai aukion kivimuurit ovat sellaisia... millaisiapahan milloinkin ovat.* (Emt.)

Huttusen mielestä oli selvää, että funktionalismi sopii niin maaseudulle kuin kaupunkiin sekä vanhaan että modernimpaan ympäristöön ja hän vastaa asiaan kansanomaisesti, mutta myös yleviä ilmaisuja käyttäen: *Siinä muutamia kysymyksiä, joihin meikäläinen tuon tuostakin joutuu asiakkailleen vastallemaan. Niihin vastattakoon tähän tapaan: funkiksen kirkkaat ja jalot muodot sopivat mihin vain. Kun nimittäin on kysymys OIKEASTA funkiksestä. On näet äärettömän paljon suorastaan hirvittävän rumaa, jota sanotaan funkikseksi, mutta joka on sen irvikuvaa. Ja juuri nämä murheelliset tekeleet, nämä väärät profeetat – ja niitä on suunnattoman paljon sekä rakennuksia että huonesisustuksia – juuri nämä sekoittavat käsitteitä, vaikeuttavat yleistä ymmärrystä ja saavat yleisön hitaasti lämpenemään oikeallekin ja todelliselle funkikselle.* (Emt.)

Havainnollistaakseen "oikean" ja "väärän" funktionalismin eroja, on artikkelissa kuvat Alvar Aallon suunnittelema Paimion parantolasta (kuva 13) sekä Ilya Golosovin suunnittelema moskovalaisesta klubitalosta (kuva 14). Vertailu saa jopa raamatullisia yhteyksiä, jossa väärät profeetat tulevat Neuvostoliitosta,

⁴⁸ Myymläarakennusten tyyleistä 1932 ja Myymläarakennusten kehityksestä 1935.

mutta kirkkaat ja jalot muodot löytyvät valkoisesta Suomesta. Vuonna 1926 valmistunut Zuevin työväen klubitalo (venäjäksi Дом культуры имени С.М.Зуева) edustaa venäläistä konstruktivismia.

Kuva 13. **Paimion parantola. Malliesimerkki oikeasta funkiksesta** (emt.).

Kuva 14. **Moskovalainen klubitalo. Malliesimerkki väärästä »funkiksesta»** (emt.).

Klubitalo ei siis varsinaisesti ollut funktionalistisen tyyliuunnan rakennus vaikka Huttunen halusi tämän leimata "vääräksi" funkikseksi. Arkkitehtuurissa konstruktivismiin pyrkimyksenä oli geometrisuus ja rakenteiden näkyville jättäminen ja periaatteiltaan se oli toki hyvin läheinen funktionalismille. Huttunen ei ollut aivan ajan tasalla Neuvostoliiton arkkitehtuurin suuntauksista sillä vuonna 1932 Neuvostoliitossa määriteltiin arkkitehtuurin suuntaviivat uusiksi. Stalinin päätöksellä konstruktivismi tuli muiden avantgardististen arkkitehtuurin ja taiteiden suuntaus-

ten ohella kielletyksi. Klubitalon suunnittelija Golosov joutui omaksumaan valtion virallisen arkkitehtuurin kielen, johon sisältyi jälleen klassisten aiheiden käyttö ⁴⁹.

Huttusen negatiivista suhtautumista venäläiseen konstruktivismiin selittänee aikakausi, jolloin Suomessa kommunistien toiminta oli kiellettyä ja Neuvostoliittoon suhtauduttiin hyvin negatiivisesti. Toisaalta suomalaiselle funktionalismille oli läheisempää Bauhausin koulukunnan arkkitehtuuri kuin venäläinen konstruktivismi. Joka tapauksessa Bauhausin arkkitehtuurikin tuli Saksassa kielletyksi "kommunistisena" Hitlerin kansallissosialistien valtaantumisen myötä ja viralliseksi arkkitehtuurin suuntaukseksi tuli Neuvostoliiton tapaan klassismin traditioihin nojaava arkkitehtuuri. Toisaalta fasisisessa Mussolinin hallitsemassa Italiassa modernismi ei kohdannut samanlaista vastustusta, vaan se pysyi yhtenä virallisena arkkitehtuurin kielenä totalitäärisen hallinnon aikana. Hyvä esimerkki (kuva 15) Italian virallisesta modernistisesta arkkitehtuurista on Giuseppe Terragnin suunnittelema fasistien puoluetoimisto Casa del Fascio (1932–1936).

Kuva 15. Casa del Fascio. Fotomontaasi. WikiArquitectura 2010.

Huttunen arvosti vanhoja arkkitehtuurin suuntauksia, mutta kertaustyylejä hän halveksui avoimesti. Perelman on todennut argumentaation lähtökohtien ja arvojen yhteydessä, että "[..] hyväksi, oikeaksi, kauniiksi, todeksi tai todelliseksi luonnehdittua arvostetaan ja huonona, epäoikeudenmukaisena, rumana, vääränä tai näennäisenä pidettyä halveksutaan." (Perelman 1996: 33). Todellisuudessa arvoilla on universaali hyväksyntä niin kauan kun niitä ei määritellä.

⁴⁹ Esimerkiksi tällaista kohteesta on Yauzsky Boulevard 2 Moskovassa (1936–1941).

Heti kun arvoja pyritään soveltamaan, syntyy erimielisyyttä ja erityisryhmien vastakkainasettelua. (Perelman 1996: 34.)

Oikean funkiksen puhtaat muodot eivät läsnäolollaan häiritse ketään, eivätkä ne vie arvoa muilta tyyleiltä toisin kun jonkin vanhan ja kauniin rakennuksen viereen rakennetaan uusi "samaa tyyliin". Kun molemmat lähirakennukset ovat melkein samanlaiset, vie tuo uusi tulokas vanhalta sen vaikutustehon; tuo uusi "vanhana syntynyt" ja arvoton jäljennös varastaa liialla samannäköisyydellä alkuperäiseltä sen todellisen arvon. (Huttunen 1936:15.)

Aristoteleen (1378b) mukaan "sitä halveksitaan, mitä ei pidetä minkään arvoisena, ja arvotonta väheksytään". Huttusen edustama halveksuva asenne oli yleinen funktionalisteille, sillä funktionalismi oli vastareaktio pitkään jatkuneeseen kertaustyylien käyttöön. Ajattelutapa ennakoiki etenkin toisen maailmansodan jälkeen alkanutta rakennusten purkuaaltoa, sillä myöhemmin monet "arvottomat jäljennökset" saivat väistyä modernimpien rakennusten tieltä. Kertaustyyliä kohtaan käytetään erittäin "kovaa" ja tuomitsevaa kieltä, mutta funktionalismista puhutaan lempeään sävyyn. Kirjoituksesta voi päätellä, että erityisesti maaseudulla suhteuduttiin kriittisesti funktionalismiin:

Mitä taasen maaelämän rauhaan tulee, jota funkiksen usein pelätään muka häiritsevän, niin pitäisihän olla selvää, että mikä sinne – ja minne vain – paremmin sopisi kuin funkis, jonka rauhallisilla ja sileillä pinnoilla puitten ja lehvien varjot vapaasti voivat pelehtiä ja jonka avomielen ja luonnollinen olemus on juuri kuin luontoa varten luotu. (Huttunen 1936:15.)

Huttusen kirjoitustyyli oli sovitettu taidokkaasti lehteen, jossa julkaistiin proosaa ja runoja. Kirjoituksen voi nähdä myös vahvistaneen aikakaudelle tyypillistä käsitystä retoriikan kaunopuheisuudesta.

Huttunen vetoaa keneen	millä funktionalismin ominaisuudella?
Nuoren Voiman lukijoihin, kulttuuriväkeen	<i>kirkkailla ja jaloilla muodoilla, rauhallisilla ja sileillä pinnoilla</i>
	millä arkkitehtuurin ulkopuolisella ominaisuudella?
	nuoruudella, kaunopuheisuudella, kansallisromantiikalla

Valde Aulangolta on tarkastelussa kaksi artikkelia. Ensimmäinen on SOK:n liikkeenhoitajain neuvottelukunnan kokouksessa esitetty *Osuuskauppojen rakennustoiminnasta*, joka julkaistiin myös *Osuuskauppalehdessä* vuonna 1935. Toinen Aulangon artikkeli on vuonna 1936 *Arkkitehti-lehdessä* julkaistu otsikolla *Osuuskauppoja*. Molemmat artikkelit käsittelevät varsin pragmaattisesti osuuskauppojen rakennustoimintaa. Pragmaattisessa argumentissa arvioidaan tosiseikkaisen seurausten pohjalta (Perelman 1996: 94–95).

Osuuskauppojen rakennustoiminnasta

Osuuskauppojen suunnittelun keskittäminen SOK:n rakennusosastolle ei ollut itsestään selvää. Suurin osa osuuskaupoista sijaitsi maaseudulla, jossa suunnittelun periaatteet ja suunnittelijaprofessio olivat erilaisia kuin kaupungissa. SOK:n rakennusosaston paremmuutta puolustaakseen, Aulanko esitti liikkeenhoitajain neuvottelukunnan kokouksessa alustuksen *Osuuskauppojen rakennustoiminnasta*, joka julkaistiin myös *Osuuskauppalehdessä* (4/1935). Alustuksen kohdeyleisönä olivat luonnollisesti paikallisten osuuskauppojen liikkeenhoitajat ja välillisesti osuuskauppojen muu henkilöstö, ml. luottamushenkilöt. Artikkelissä käsiteltiin SOK:n rakennusosaston toimintaa sekä perinpohjaisesti uudisrakennuksen suunnittelu-prosessia. Artikkelissa oli julkisivukuvat Vaajakosken Osuusliikkeen Toivakan myymälästä, Keski-Pohjanmaan Osuuskaupan Kaustisten myymälästä, Jämsän Jokivarren Osuuskaupan päämyymälästä sekä sisäkuva Osuusliike Keskimaan päämyymälästä Jyväskylästä. Toivakan myymälästä oli kuvat ennen ja jälkeen "korjausta". Myymälä oli ollut tavallisen hirsitalon näköinen rakennus, joka muistutti enemmän asuinrakennusta. Korjauksen⁵⁰ jälkeen myymälä ei muistuttanut juuri mitään osin entistään. Harjakatto oli vaihtunut pulpettikatoksi, julkisivu oli saanut vaalean vaakalaudoituksen, ikkunat olivat suurentuneet ja niiden paikat vaihtuneet sekä rakennuksen yhteydessä oli uusi siipirakennus. Myymälä oli kokenut todellisen muodonmuutoksen.

⁵⁰ Artikkelissa käytettiin ko. sanaa

Artikkelin alaotsikot ovat:

- Rakennusohjelman valmistaminen
- Piirustusten valmistaminen
- Ammattiavun antaminen osuuskaupoille rakennustyön aikana
- Rakennusainekysymys
- Rakennuksen muoto
- Myymälän muoto
- Varastorakennukset
- Rakennuskustannukset
- Myymäläsisustukset
- Rakentaminen (Aulanko 1935: 71–76.)

Artikkelin suunnitteluprosessia koskevaa osuutta on käsitelty tässä tutkielmassa tarkemmin alaluvussa SOK:n myymälärakennusten suunnitteluprosessi. Suunnitteluprosessin lisäksi Aulangon kirjoituksessa käsiteltiin myös rakennusosaston suunnitelmien kohtaamaa vastustusta, johon seuraavassa analyysissä keskitytään.

Aulanko kertoo *Rakennuksen muoto*-otsikon alla, että *rakennusosasto on tahtonut seurata aikaansa ja käyttänyt viime rakennusvuosina mielellään uutta n.s. funkistyyliä liikerakennuksia y.m. luodessaan* (emt.). Konjunktioita käyttämällä Aulanko rinnastaa ajan seuraamisen ja funktionalismin. Näiden kahden tekijän suhteuttaminen toisiinsa merkitsee niiden lähentämistä, asettamista ikään kuin samalle tasolle (Perelman 1996: 55.)

Seuraavaksi Aulanko mainitsee, että rakennusosasto on saanut *vastustusta jos tunnustustakin*. Kuitenkin *useimmiten vastustusta, miltei ylenkatsetta piirustusasteella, mutta sitten tunnustusta, jopa ihastustakin, kun talo on tullut valmiiksi*. (Aulanko 1935: 71–76.) Argumentissa määrällisyys tulee esiin vastustamisessa, mutta kannatuksen suhteen määrällisyys jätetään avoimeksi. Argumentti painottaa kuitenkin rakennusosastolle osoitettua tunnustusta ja ihastusta. On jopa sattunut tapauksia, jossa *ensimmäinen funkis-luonnos ensiksi kylmästi on hyljätty ja vaadittu uutta "vanhaan hyvään tyyliin", mutta kun sellainen on lähetetty, on kiltisti pyydetty sittenkin sitä muokkaamaan takaisin "funkikseen"*. (Emt.) Esimerkin avulla tapahtuvassa argumentoinnissa esitettyä kieltäydytään pitämästä ainutkertaisena ja erottamattomasti tiettyyn yhteyteen sidottuna (Perelman 1996: 120). Tällaisella argumentilla pyritään yleistämään kaikki funktionalismia vastustavat vaikka kyse on erityistapauksesta. Aulanko ei selitä tarkemmin miten funktionalismia vastustaneet asiakkaat on saatu hyväksymään funkisiirustukset

ja kuinka paljon tällaisia tapauksia on todellisuudessa ollut ⁵¹. Jää arvailujen varaan, mikä on saanut osuuskauppojen päättäjät muuttamaan mielensä.

Aulangon mukaan etenkin *julkisivusta poispäin kallistuva katto on saanut vastustusta, [...] mutta siihenkin oli miltei säännöllisesti suostuttu*. Julkisivusta poispäin kallistuva katto oli usein ns. valetasakatto, jossa liikerakennus joka oli saatu näyttämään kolmelta sivulta tasakattoiselta rakennuksen päätyjä korottamalla. Tällaista ratkaisua puolsivat esteettiset seikat, *sillä myymälän julkisivu saadaan siistiksi, kun vesirännit eivät ole sen jakoa häiritsemässä*. Hän jatkaa, että *eniten vastustusta on kuitenkin tuottanut yhtenäinen ikkunaryhmitys*, täsmentäen ettei yhtenäinen ikkunaryhmitys ole saanut vastustusta *rumaksi mainittuna* vaan *etupäässä sisustusvaikeuksien ja ikkunamainoksen paljouden puolesta*. (Aulanko 1935: 71–76.) Painottamalla sisustusongelmia luodaan kuva, että funktionalismiin liittyvät ongelmat ovat vain pieniä myymälöiden henkilökunnan ratkaistavissa olevia asioita.

Aulanko vetoaa keneen	millä?
osuuskauppojen päättäjiin	<i>funktionalismin esteettisyydellä</i> <i>arkkitehtiprofessiolla,</i> <i>rakennusosaston ammattitaidolla</i>

Osuuskauppoja

Toisena esimerkkinä Aulangon kirjoituksista on vuoden 1936 Arkkitehti-lehdessä julkaistu artikkeli *Osuuskauppoja*. Pääyleisönä ovat arkkitehtiammattikunta sekä muut rakentamisen kanssa operoivat sekä arkkitehtuurista kiinnostuneet henkilöt. Artikkelin käsittelee erityisesti maaseudun osuuskauppojen suunnitteluperiaatteita. Artikkelin teemoja ovat liikerakennuksen suhde liikenteeseen ja ilmansuuntiin, varastorakennus, myymälähuoneen muoto, liikerakennuksen suuruus, rakennusmateriaalit, sisustus sekä maaseudun kokemattomat piirtäjät (Aulanko 1936: 93–96). Artikkelin kuva-aines muodostuu moderneista osuuskauppojen myymälöistä. Kuvaan ovat päässeet Kaustisten, Paimion ja Sauvon "kivimyymälät" sekä

⁵¹ Tutkimusaineistosta ei ole löytynyt piirustuksia tai kuvia 1930-luvulla "vanhaan hyvään tyyliin" suunnitelluista osuuskaupparakennuksista.

puiset Helsingin osuuskaupan Santahaminan myymälä, Turun osuuskaupan Raision myymälä ja Osuusliike Torkkelin sivumyymälä Viipurin maalaiskunnassa. Näiden julkisivukuvien lisäksi artikkelissa on myymälöiden pohjapiirroksia sekä sisäkuva Paimion myymälästä. Tekstityypiltään artikkeli on tekninen ja vielä Aulangon edellistäkin artikkelia pragmaattisempi. Artikkelin mielenkiintoisin aines muodostuu artikkelin viimeisestä tekstikappaleesta:

Rakennusosastonsa laajentamisen oman rakennustoiminnan suunnittelun ja huoltamisen lisäksi käsittämään myöskin osuuskauppojen rakennustoiminnan auttamisen päätti SOK aikoinaan saadakseen osuuskaupat paremmin seuraamaan ajan vaatimuksia, koska varsinkin maaseudulla varsin yleisesti käytetään mieluummin kaikellaisia kokemattomia paikallisia piirtäjiä ja myöskin saadakseen siten mahdollisuuden seurata ja valvoa sekä tilaisuuden tullen estää epätaloudellista rakentamista.” (Emt.)

Ajan vaatimus on eräänlainen kielikuva, joka jää kuitenkin täsmentämättä. Velvoittavia vaatimuksia tuona aikana oli kiristynyt hygienialainsäädäntö, jonka varjolla funktionalismiakin perusteltiin, mutta ajan vaatimukset saattoivat liittyä myös kiristyvään kilpailuun. Aulanko rinnastaa *auttamisen, seuraamisen, valvomisen ja estämisen*. Rinnastamalla näitä eri tekijöitä, ne voidaan asettaa ikään kuin samalle tasolle. Aulanko väheksyy maaseudun paikallisia piirtäjiä ja teksti huokuu teknokraattista ajattelua. Hierarkiat ovat selkeät; SOK:n arkkitehdit suunnittelevat ja valvovat paikallisten osuuskauppojen rakentamista, jota tarpeen tullen estävätkin. Aulangon kirjoitusta ei selkeästi ole suunnattu hänen asiakkailleen eli mm. paikallisille osuuskaupoille, sillä artikkeli kyseenalaistaa paikallisten osuuskauppojen asiantuntemuksen. Kirjoituksen missiona – ainakin viimeisen kappaleen osalta – on arkkitehtiprofession vahvistaminen.

SOK:n jäsenosuuskaupat tilasivat suurimmalta osin rakennuspiirustukset SOK:n rakennusosastolta. Jäsenosuuskaupat olivat SOK:n rakennusosaston asiakkaita, jotka olisivat voineet periaatteessa tilata rakennuspiirustukset yksittäisiltä arkkitehdeilta tai rakennusmestareilta. Kuitenkin useimmiten (myymälä)piirustukset tilattiin SOK:n rakennusosastolta. Syyt saattoivat olla käytännöllisiä ja taloudellisia, mutta myös SOK:n auktoriteettiin liittyviä. Piirustuksia tilatessa arkkitehdeilla oli mahdollisuus käyttää omaan professioonsa liittyvää auktoriteettia. Kuitenkin eräät osuuskaupat tilasivat piirustukset muualta ja tämä aiheutti närää rakennusosaston hoitaja Aulangossa. Syyt paikallisten piirtäjien käyttöön saattoivat olla moninaisia. Jäsenosuuskaupoilla saattoi esimerkiksi olla hyvät suhteet pai-

kallisiin piirtäjiin ja rakennusosasto oli varsin kiireinen laman jälkeisellä nousukaudella. Lisäksi SOK:n keskusjohtoinen ajattelutapa ei välttämättä kaikkia miellyttänyt ja osa vierasti myös funkistyyliä. SOK:n sekä KK:n rakennusosastojen kasvanut rakennustoiminta 1930-luvulla herätti keskustelua myös Arkkitehtiliitossa, jossa arvosteltiin osuustoiminnallisten keskusliittojen valta-asemaa maaseudun liikeraakennusten suunnittelussa. (Jokinen 1992: 34.) Osa yksityisistä arkkitehdeistä olisi halunnut saada toimeksiantoja paikallisilta osuuskaupoilta. (Emt.)

1900-luvun alussa arkkitehtien⁵², insinöörien ja rakennusmestarien työnjako ei ollut kovin selkeä. Rakennuksia saattoivat suunnitella niin arkkitehdit, insinööritkin (nyk. diplomi-insinöörit) kuin rakennusmestarit. Maaseudulla kontrolli oli vielä vähäisempää kuin kaupungeissa. Ongelmallisista oli, että ammattitaitoiset kirvesmiehet ja muurarit pyrkivät myös käyttämään rakennusmestari-nimikettä. (Michelsen 1992: 97, 105.) Kaupungeissa arkkitehdit saivat vähitellen lähes monopoliaseman rakennusten suunnittelussa (pl. lujuuslaskelmat yms. insinööritaitoa vaativat tekniset seikat), mutta maaseudulla rakennusmestareilla säilyi hallitseva asema rakennusneuvojina ja suunnittelijoina⁵³. Tämä juonsi juurensa 1800-luvun lopulle, jolloin maanviljelysseurat alkoivat palkata ensimmäisiä rakennusneuvojia, joista enemmistönä olivat rakennusmestarit. Maaseutu tarjosikin muille rakentamisen ammattikunnille suhteessa enemmän suunnittelutehtäviä kuin arkkitehdeille, jotka olivat ensisijaisesti tavoitelleet kaupunkien rakentamiseen liittyviä tehtäviä. (Aarrevaara 2009: 307.) Osuuskauppojen suunnittelun tapahtuessa keskusjohtoisesti kaupungissa, oli ymmärrettävää ettei maaseudulla suhtauduttu aina myötämielisesti rakennusosaston suunnitelmiin.

Aulanko vetoaa keneen	millä?
arkkitehtikuntaan	<i>funktionalismin ajanmukaisuudella</i>
	arkkitehtiprofessiolla, <i>rakennusosaston ammattitaidolla,</i> auktoriteetilla

⁵² Arkkitehdin profession muutoksesta enemmän Eeva Aarrevaaran (2009) teoksessa Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnitteluprofessio 1900-luvulla.

⁵³ Aarrevaaran mukaan rakennusmestarien asema on säilynyt samanlaisena 2000-luvulle asti.

Huttusen ja Aulangon ohella Osuuskauppalehdessä ja Yhteishyvässä julkaistiin muiden SOK:n palveluksessa olevien henkilöiden kirjoituksia, jotka käsittelivät SOK:n rakennustoimintaa. Monet artikkeleista olivat anonyymien henkilöiden kirjoittamia ja ne keskittyivät lähinnä esittelemään jotakin tiettyä SOK:n tai sen jäsenosuuskaupan uudisrakennusta. Hieman poikkeuksellisen artikkelin muodostaa Toimitusjohtaja⁵⁴ J. Mikkosen pitämä esitelmä SOK:n jäsenosuuskauppojen hallitusten puheenjohtajain kokouksessa vuonna 1934. Esitelmä julkaistiin myös Osuuskauppalehdessä.

Esitelmän otsikko oli **Osuuskauppa aikansa tasalla**. Mikkonen kysyi, että milloin osuuskauppa on aikansa tasalla. *Onko se sitä silloin, kun sillä on komeat, ajanmukaiset liiketalot, alallaan viimeistä sanaa edustavat myymäläsisustukset, nykyaikaiset toimintatavat j.n.e.?* (Mikkonen 1934: 509). Hänen mukaansa tämä muodostui lukuisten eri tekijöiden kokonaisuudesta ja hän aloitti niistä, *jotka ovat silmälle helposti havaittavissa. Näkemämme⁵⁵ perusteella muodostamme itsellemme käsityksen paikkakunnan elin- ja sivistystasosta. (Emt.)*

*Osuuskaupan talo tontteineen puutarhoineen ja osuuskaupan myymälä sisutuksineen ja järjestelyineen on [...]ääneton edustaja, kuin käyntikortti, joka puhuu hiljaista, mutta vaikuttavaa kieltään. Aivan kuin osuuskaupan on esittädyttävä paikkakunnallaan rakennusten ulkopuolisen kunnan suhteen moitteettomassa asussa, aivan samoin on **joka**⁵⁶ osuuskaupan paikkakunnallaan näytettävä esimerkkiä myymäläkulttuurin edistämisessä. (Emt.)*

Mikkosen voi nähdä ymmärtäneen arkkitehtuurin ja yrityskuvan yhteyden käytäessään käyntikortin analogiaa. Edustava arkkitehtuuri luo positiivista yrityskuvaa. Oleellista ajattelussa on myös liikerakennuksen edustavuuden kytkeminen muuhun ympäristöön. Kyse ei ollut pelkästä liikerakennuksesta vaan myös pihasta istutuksineen. Osuuskaupan miljöö representoi samalla koko osuuskauppaliikettä.

Niskasen (1987: 29) mukaan osuuskauppaliikkeen suuret investoinnit, edustusrakennusten arvokkuus ja kansainvälisen modernismin nopea omaksuminen

⁵⁴ J. Mikkonen oli jonkin SOK:n jäsenosuuskaupan toimitusjohtaja, sillä toimi Hugo Vasarla toimi SOK:n toimitusjohtajana vuosina 1921–1939.

⁵⁵ Alkuperäinen kursivointi, muutettu tässä yhteydessä lihavoinniksi.

⁵⁶ Alkuperäinen kursivointi, muutettu tässä yhteydessä lihavoinniksi.

myymälärakennuksiin kertoivat laajenemisvoimasta ja valppaudesta ajan virtauksia kohtaan. Tämä osoitti myös, että osuuskauppaliikkeellä oli tarve antaa itsestään vakuuttava mielikuva. (Emt.) Mikkosen esitelmä tukee Niskasen havaintoa.

Esitelmässä käsiteltiin muitakin asioita kuin osuuskauppojen visuaalista ilmettä; myös myymälärakennuksen sisäinen järjestys, tuotevalikoima sekä osuuskauppojen hallinto oli mielenkiinnon kohteena. Mikkosen mielestä hallituksen tärkeimpiä tehtäviä oli valvonta ja tarkkailu. (Mikkonen 1934: 509–510.) Hallituksen roolin ymmärtäminen tällä tavoin viittaa vahvasti tieteellisen liikkeenjohto-opin omaksumiseen. Mikkonen ei suoranaisesti käsittele funktionalismin soveltuvuutta osuuskauppojen rakennustyyliksi, mikä saattaa johtua siitä ettei hän ollut arkkitehti. Kun otetaan esitelmän ajankohta huomioon, ei liene epäselvää, etteikö esitelmä kuitenkin epäsuorasti käsittelisi funktionalismia.

Siellä, missä osoittautuu tarpeelliseksi vanhan rakennuksen huomattavampi uusiminen tai kokonaan uuden rakentaminen, jätettäkään sen suunnittelu ammattimiesten, S.O.K:n arkkitehtien, huoleksi, ja luottakaamme heidän kykyynsä. (Mikkonen 1934: 509.)

Mikkonen rinnastaa rakennussuunnittelun ammattimiesten tehtäväksi sekä ammattimiehet ja SOK:n arkkitehdit toisiinsa. Tällaista rakennetta kutsutaan transitiviseksi (Perelman 1996: 81). Siinä voidaan rinnastaa ensimmäinen ja toinen asia sekä toinen ja kolmas. Täten myös ensimmäinen ja kolmas ovat rinnasteisia. (Emt.) Eli tässä tapauksessa osuuskauppojen suunnittelu on yksinomaan SOK:n arkkitehtien tehtävä.

Älkäämme asettuko tarpeettomasti estelemään [...] [arkkitehtien] ehdotuksiaan, vaikka ne mielestämme olisivatkin huomattavia muutoksia, parannuksia ja mukavuuksia entisiin verrattuina. Ottakaamme huomioon, että he ammattimiehinä ovat paremmin ajan tasalla näissä asioissa kuin me- ja parempi olisi, jos he voisivat olla ajastaan edellä. [...](Mikkonen 1934: 509.)

Mikkonen ei vetoa pelkästään SOK:n arkkitehtien ammattitaitoon vaan hän jopa kieltää vastustamasta arkkitehtien suunnitelmia. Auktoriteettiin perustuvaa argumenttia käytetään muiden argumenttien tukena. Siihen turvautuva liittöä aina väitettään tukevaan auktoriteettiin tietyn arvon. (Perelman 1996: 108.)

Esitelmässä rinnastetaan muutokset, parannukset ja mukavuudet toisiinsa luetteloinnin keinoin. Lukija voi huomaamattaan tulla hyväksyneeksi koko lauseen

väittämän. Mikkosen tyyliille oli ominaista monikon 1. persoonan käyttö imperatiivina: *älkäämme, luottakaamme, ottakaamme*. Tällä keinolla voi luoda yhteishenkeä; niin kirjoittaja kuin me muutkin olemme yhtä joukkoa – osuustoimintaväkeä.

Aulangon ja Mikkosen osoittamia vaatimuksia SOK:n rakennusosaston palveluiden käytöstä vahvistettiin vielä vuoden 1937 Yleisten Osuuskauppojen Liiton edustajakokouksessa. Siellä hyväksyttiin SOK:n hallintoneuvoston ponsilauselma, jonka mukaan osuuskauppoja kehoitettiin käyttämään hyväkseen oman keskusliikkeen apua ja asiantuntemusta (Jokinen 1992: 32).

Mikkonen vetoaa keneen	millä?
osuuskauppojen päättäjiin	<i>(funktionalismin) ajanmukaisuudella, mukavuuksilla, parannuksilla, myymäläkultuurin edistämällä</i>
	<i>rakennusosaston ammattitaidolla, auktoriteetilla</i>

Pekka Jukurinen suhtautuu funkistyyliin

Kuten edellä käsitellyistä artikkeleista voi havaita, funktionalistiseen arkkitehtuurin ei aina suhtauduttu kovin myötämielisesti. Kuitenkin Aulanko ja Huttunen ilmaisivat hieman epäsuorasti ja varsin diplomaattisesti funktionalismia kohtaan ilmenneen vastustuksen. Yhteishyvässä (28/1934) julkaistu *Pekka Jukurinen suhtautuu funkistyyliin* -pakinakirjoitus ei sen sijaan arkaillut kielenkäytössä. Pakina⁵⁷ tarkoittaa sanoma- tai aikakauslehdessä julkaistavaa humoristista, usein satiirista tai parodista lyhyehköä kirjoitelmaa.

Pekka Jukurinen oli pseudonyymi, jonka nimissä on kirjoitettu Yhteishyvään. Hänen profiilinsa rakentui hieman yksinkertaisesta maaseudulla asuvasta keskiikäisestä miehestä, joka otti kärkkäästi kantaa moniin ajankohtaisiin asioihin. Jukurinen ei juuri muissa pakinoissaan käsitellyt osuuskauppojen arkkitehtuuria. Pekka Jukurisen hahmo esiintyy tässä pakinassa kertomuksen toimijana ja tari-

⁵⁷ Pakina sanan etymologia juontuu verbistä pakista, joka on tarkoittanut puhisemista.

naa vie eteenpäin ulkopuolinen kertoja. Tarina tapahtuu ikään kuin silmiemme alla. Tällaista retorista kuviota voidaan kuvata termillä *hypotyposis* (Perelman 1996: 47). Aristoteleen (Retoriikka 1394a) mukaan "kertomukset ovat sopivia puhuttaessa kansalle." Kertomusten etu on se, että ne on helppo keksiä, kun taas tosiasiallisten esimerkkien löytäminen menneistä tapahtumista on vaikeaa (emt.).

Kuva 16. Pekka Jukurinen. (Yhteishyvä 28/1934: 6.)⁵⁸

Jukurisen tarinan kerronnallinen rakenne on varsin yksinkertainen:

1. Pekka Jukurinen näkee ensimmäisen kerran funkistyyllisen rakennuksen ja pitää sitä rumana.
2. Kirkonkylässä Jukurinen huomaa, että uudesta osuuskaupan myymälästä näytti tulevan samanlainen funkisolaatikko kuin naapurikylän osuuskaupan rakennuksesta.
3. Jukurinen esittää liikkeenhoitajalle muutoksia rakennukseen, mutta se oli jo liian myöhäistä.
4. Talo valmistuu ja Jukurisen käsitys osittain muuttuu. Jukurinen muistelee minkälaisia kaupat olivat ennen ja on vakuuttunut uuden myymälän siisteydestä ja järjestyksestä.
5. Kun seuraavan kerran rakennetaan myymälää, Jukurinen aikoo esittää omat piirustuksensa, johon sisältyy funkismyymälän parhaat piirteet ja samalla rakennus sopeutuisi vanhaan rakennuskantaan. (Yhteishyvä 28/1934: 6–7.)

Jukurinen on karrikoitu esimerkki funktionalismin vastustajasta, jossa on samantaisia piirteitä kuin Aulangon esiin tuomissa esimerkeissä, jossa rakennusosaston funktionalistisia suunnitelmia oli vastustettu ja vaadittu uutta "vanhaan hyvään tyyliin". Tarkemmin määriteltynä Jukurisen esimerkissä on kyse havainnollistami-

⁵⁸ Pakinassa oli kuvituksena myös sisä- ja ulkokuva Sauvon myymälästä.

sesta. Havainnollistuksen ei tarvitse olla historiallinen tosiseikka vaan se voi olla mielikuvituksellinen fiktio (Perelman 1996: 122–124). Pakina alkaa tehokkaasti eikä pakinoitsija säästele sanoja funktionalismia kritisoidessaan:

Sanoaksemme suoran totuuden – ja se kuuluu moniin hyviin tapoihimme – on meidän tunnustettava Pekka Jukurisen ensi kerran funkistyyllisen rakennuksen nähdessään suhtautuneen siihen melko suurella vastenmielisyydellä. [..]

Se [osuuskaupan uusi rakennus] oli hänestä kuin mikäkin laatikko, vailla kauneutta ja silmän ruokaa. Kuin jokin vanhan testamentin [aikainen] savimaja, jossa muinainen patriarkka tai erämaan heimopäällikkö piti majaa ja sen kuumuudesta halkeilevien muurien sisällä säilytti aarteitaan, vaimojaan ja muita tavaroita. Tosin suurennetussa koossa, sen hän ymmärsi ja myönsi. Sekä nykyaikais-tettuna W. C: llä, ikkunoilla ja muilla mukavuuksilla. Mutta itse aate ja rakennus-tyyli oli sama. (Yhteishyvä 28/1934: 6–7.)

Jukurisen ajattelutavassa korostuu "ajan hengen" käänköpuoli ja siinä on nähtävissä yhteyksiä Saksan kansallissosialisteihin, jotka inhosivat Bauhaus-koulun luomia moderneja tasakattoisia rakennuksia. Vastustajat jopa julkaisivat fotomontaasin keinoin luodun postikortin Stuttgartin "arabikylästä", jossa oli modernien rakennuksien ympäristössä arabiväestöä ja kameleita.

Kuva 17. "Arabikylä" (Jourden 2008).

Ja tämä oli sitten olevinaan kehitystä. Vuosituhansia ovat Marokon ja Itämaiden asukkaat asuneet samanlaisissa laatikoissa ja asuvat edelleen, siitä mihinkään kehittymättä. Oliko nyt tarkoitus sulkea sivistyneiden länsi-maiden asukkaat samanlaisiin laatikoihin, niissä vuosisatoja ja tuhansia samanlaisina kuukki-akseen? (Yhteishyvä 28/1934: 6–7.)

Pekka Jukurisen käsitys funktionalismista hieman muuttuu, kun oman kylän uusi liiketalo valmistuu ja se on sisustettu sekä tavarat ovat paikoillaan:

Oli tilaa ja valoa. Tavarat olivat hyvässä järjestyksessä hyllyillä. Ostajat voivat kaikki nähdä ja tarkastella. Puhdasta myös oli. Ei ollut tomukerroksia tavaroiden päällä, ei myöskään astioista tihkuvaa öljyä permannolla. Kullakin tavaralla oli oma paikkansa ja kukin tavara oli paikallaan. Ei voinut Pekka Jukurinen muuta sanoa, kuin että hyvä on. (Emt.)

Sen sijaan ulkomuotoon suhtautumisessa Jukurinen ei ollut päässyt vielä ehdottoman myötämielisyyden asteelle. Jukurisen mielestä rakennuksen ulkoasu pitäisi olla edes jossakin määrin toisenlainen, jotta se voisi sopeutua paikkakunnan oloihin. Valmiiseen liiketaloon ei enää muutoksia voinut tehdä, mutta Jukurinen oli saanut päähänsä, että kun Laitaperän myymälä pian rakennetaan uudestaan, silloin hän esittää omat piirustuksensa. Ne sisältävät silloin kaikki funkistyylin hyvät puolet, mutta lisäksi niihin on sovitettu eräitä muunnoksia, jotka tekevät rakennuksen myös paikkakunnan kansanomaiseen rakennustyyliin sopeutuvaksi. (Emt.)

Jukurisen pakinan lopetus on yhtä tehokas kuin aloituskin:

Suomen kansa saa nyt jännityksellä odottaa, kuinka Pekka Jukurinen tämän arkkitehtuurisen ongelman ratkaisee. Hän on koettanut ottaa mallia omasta asuinrakennuksestaan, mutta toistaiseksi vielä onnistumatta. (Emt.)

Pakinassa toistuvat samankaltaiset retoriset kuviot kuin Aulangon ja Huttusen teksteissä. Funktionalismin vastustamista käsitellään Jukurisen pakinassa pidempään ja humoristisesti, mutta yhtäläillä funktionalismin vasta-argumentit tuodaan esille *proplepsiksen* muodossa. Eli funktionalismin kritiikki tuodaan esille vain kumottavaksi. Pakinassa osoitetaan naurunalaiseksi vaatimukset "vanhaan hyvään tyyliin" rakentamisesta. Naurunalaiseksi joutuminen on tehokas argumentaation keino, joka voi johtaa maineenmenetykseen (Perelman 1996: 64). Kun pakinassa on tehty funktionalismin vastustaminen naurunalaiseksi, on rakennusosaston suunnitelmia kritisoivilla riski joutua naurunalaiseksi tosielämässä. Jos haluaa säilyttää muiden kunnioituksen, pitää pyrkiä kaikin keinoin välttämään naurunalaisuutta (emt.).

Pakina tuo esiin, että funkistyyliin on suhtauduttu ristiriitaisesti – etenkin maaseudulla. Funktirakennusten ulkoasu erosi niin radikaalisti aiemmista tyylilajeista. Sen sijaan interiööri ei herättänyt niinkään negatiivista vastaanottoa vaan sitä jopa ihailtiin. *Sisustukseen [Jukurinen] on suorastaan ihastunut, sillä niin hyvä se hänen mielestään on. (Yhteishyvä 28/1934: 6–7.)* Sisustus, jossa oli käytetty lasia ja kiveä

olikin hyvin edustava ja käytännöllinen. Pakina oli suunnattu kaikille osuuskauppojen jäsenille. Pakina antaa maaseudun asukkaille mahdollisuuden identifioitua Jukuriseen kaikkine funktionalismin vastustamisineen, mutta yhtäläillä se antaa mahdollisuuden perääntyä funktionalismin ja rakennusosaston suunnitelmien vastustamisesta. Pakinan tyyli muistuttaa *Acceptera*-julkaisussa esitettyä ilmeisesti kuvitteellista dialogia (*Samtal med en skeptiker*), jossa funkiksen kannattaja ja vastustaja kohtaavat ⁵⁹. (Asplund et al 1931: 91–92)

Kuka tai ketkä kirjoittivat tämän Jukurisen pakinan? Artikkelin lopussa on kirjoittajan nimenä Pisa Pakanen, mutta tämä saattaa olla yhtä pseudonyymi kuin itse Jukurinen. Rakennusosaston suunnitelmien vastustaminen ennen rakennuksen valmistumista ja toisaalta tunnustuksen osoittaminen valmistunutta rakennusta kohtaan viittaavat Valde Aulankoon. Hän kirjoitti samasta asiasta omalla nimellä artikkelissa *Osuuskauppojen rakennustoiminnasta*. Lisäksi osuuskauppojen vaatimukset rakentamisesta vanhaan hyvään tyyliin tukevat olettamusta.

Pakinan kirjoitustyyli viittaa puolestaan Erkki Huttuseen. Olettamusta tukee pakinoitsijan osoittama asiantuntemus arkkitehtuurin historiaa kohtaan, taitava ironian käyttö ja samankaltaisten ilmaisujen käyttäminen kuin Huttusen omissa kirjoituksissaan. Esimerkiksi *Funktionalismi – rakennustaiteen ”tarvetyyli”* – artikkelissa Huttunen käsitteli kuvitteellisen vuoropuhelun keinoin funktionalismin sopivuutta maaseudulle. Huttusella oli myös taustaa karikatyristina useassa lehdessä 1920-luvun lopulla ⁶⁰. Niin ikään viittaukset ”bolsevismin” vastaisuudesta löytyvät myös Huttusen esitelmästä *myymälärakennusten kehityksestä*. Yhtä kaikki, todennäköisesti pakinan taustavaikuttajat löytyvät SOK:n rakennusosastolta.

Pakinoitsija vetoaa keneen	millä?
osuuskauppojen jäseniin	<i>funktionalismin puhtaudella, uutuudella, järjestyksellä, myynnin kasvulla</i>
	huumorilla, ironialla, lukijaan samaistumisella, naurunalaiseksi joutumisella

⁵⁹ – Förhätliga ord!! Jag vill ha ett hem och ni bjuder mig ett standardhus med standardmöbler!!!... en bostadsmaskin... funkis... (Asplund et al 1931: 91–92.)

⁶⁰ Vuonna 1927 Huttunen kuvitti Ylioppilaslehdessä Mika Waltarin ja Olavi Paavolaisen runoja ja myös Akateemisen Karjalaseuran (AKS) erikoisnumeroa. Vuosina 1928–1929 hän kuvitti ainakin Yhteishyvä-lehteä ja Osuuskauppalehden pakinoitsija Ikämiehen kertomuksia. (Jokinen 1992: 222.)

Varsinaisten tekstiartikkelien lisäksi lehdissä julkaistiin paljon osuuskauppojen arkkitehtuuria käsitteleviä valokuvia sekä myös pohjapiirroksia. Osuuskauppa-lehdessä julkaistiin kuvia mm. uusista myymälä- ja tuotantorakennuksista. Vuonna 1936 julkaistiin Osuuskauppalehdessä artikkeli otsikolla **Osuuskauppojen rakennustoiminta**. Tekstin pääpaino on lähinnä rakennustoiminnan ja talouden suhteessa. Artikkelia elävöittivät kuvatestit, jotka olivat välillä hyvinkin lennokkaita. Kuvatestit on poimittu Osuuskauppalehden (26/1936) artikkelista⁶¹ mutta artikkelin vastaavat kuvat on poimittu Uudisrakennuskuvia 1929–1936 -kirjasta⁶².

Mynämäen osuusliikkeen ja Osuuskunta Aitan myymäläkuvat ovat periaatteessa samoja kuin lehdessä esitetyt. Kuitenkin yllättäen Mynämäen osuusliikkeen kuvaa (kuva 18) on hieman käsitelty. Tarkkasilmäinen lukija huomaa Mynämäen osuusliikkeen rakennuksen edustalla kaksi kuvasta häivytettyä pylvästä. Ilmeisesti kirjasta haluttiin sen verran edustava, että tiepylväät koettiin häiritseviksi. Kuvakulma ei ole kaikkein edustavin ja kuva on selkeästi vinossa. Myymälä näyttäisi olevan vastavalmistunut eikä sitä ole välttämättä kokonaan sisustettu. Myös myymälän edusta näyttää viimeistelemättömältä.

Kuva 18. Mynämäen Osuusliikkeen myymälä, suunnitellut Erkki Huttunen. **Eräs uuden rakennustyylin tyypillisimpiä edustajia.** (Osuuskauppalehti 26/1936: 585).

⁶¹ Artikkelia on kirjoitettu nimimerkillä T.K. Artikkelissa oli lisäksi ulkokuva Kouvolan Ympäristön Osuusliikkeen myymälästä sekä kaksi sisäkuvaa Osuusliike Liiton keskustoimipaikasta.

⁶² Kuvat on skannattu kirjasta, koska painolaatu on parempi kuin aikakauslehdessä.

Kuva 19. Paimion Kauppaosuuskunnan myymälä, suunnitellut Paavo Riihimäki. ***Paimion Kauppaosuuskunnan uusi päämyymälä merkitsee uutta kautta paikkakunnan myymäläkulttuurissa*** (Emt. 586). Purettu 1990-luvulla.

Paimion kauppaosuuskunnan myymäläkuva (kuva 19) on jo selkeästi harkitumpi otos kuin Mynämäen Osuusliikkeen kuva. Kuvausilma on ollut aurinkoinen ja myymälän vasempaan pätyyn piirtyy varjo. Kuitenkin juuri auringonpaisteesta johtuen katsoja ei näe myymälän sisälle. Edusta on viimeistelty ja tiellä sijaitsee polkupyöriä, joka kertonee siitä että myymälä on auki ja sisällä on asiakkaita.

Sauvon Aitasta (kuva 20) otettu kuva on yksi mielenkiintoisimmista osuuskaupafunkiksen edustuskuvista. Talon edustalla näkyy hevoscärryt, mutta ei yhtään autoa. Suomessa autojen määrä oli vielä varsin vähäinen, mutta kovassa kasvussa. Kuvan taka-alalla on perinteisempi puurakennus, joka on kuin eläköitynyt modernin aikakauden sivustakatsoja. Kaksi aikakautta kohtaavat, mutta moderni tulee syrjäyttämään vanhan. Itse myymälärakennus on vastavalmistunut, sillä sitä ei korista liikekilvet tai reklaamit ja talon etupiha odottaa vielä viimeistelyä. Hienoimpia yksityiskohtia on vaalean julkisivun hohtaminen ja puun varjon piirtyminen auringonvalon vaikutuksesta. Tämä on kuin Huttusen runollisen kirjoituksen representaatio Nuori Voima-lehdestä, jossa hän ylistää funktionalismin soveltuvuutta maaseudulle. Kyllä näillä funkiksen rauhallisilla ja sileillä pinnoilla kelpaa puitten ja lehvien varjojen vapaasti pelehtiä. Kuva näyttäisi olevan ylivalotettu; tämä olikin aikalaisten tehokeino korostaa funkiksen valkeutta (Standertskjöld, 2008: 34).

Kuva 20. Osuuskunta Aitan myymälä Sauvossa, suunnitellut Erkki Huttunen. **Sauvon Aitan uusi tyylipuhdas rakennus** (Osuuskauppalehti 26/1936: 586). Rakennus on suojeltu.

Itse kuvan lisäksi huomio kiinnittyy kuvatekstin sanaan "tyylipuhdas". Tekstin julkaisun aikoihin funktionalismi-termi oli jo vakiintunut, mutta jostain syystä sitä ei tässä yhteydessä käytetty. Tyylipuhdas-sanalla saatettiin viitata siihen, että Sauvon myymälä on tyyliiltään puhtainta funktionalismia. Toisaalta kyseessä voisi olla myös sanaleikkely "tyyleistä puhdas". Tätähän monet funktionalistit halusivat olla. Artikkelissa oli kerätty yhdelle sivulle Ruokolahden, Paimion ja Sauvon funkismyymälät sekä viereiselle sivulle ko. osuuskauppojen vanhat myymälät. Sauvon osuuskaupan kuvateksti kertoi, että *Vanha Aitta oli jo käynyt ahtaaksi* (emt. 587). Kuvassa oli vanhan puurakenteisen myymälän edessä lava-auto, jonka lavalla seisoivat useita ihmisiä. Kuvatekstin ja kuvan suhde on hieman koominen. Ikään kuin myymälä olisi käynyt niin pieneksi, että asiakkaat joutuivat seisomaan auton lavalla. Sitä ei artikkelissa kuitenkaan kerrottu, että vanha Aitta oli purettu uuden tieltä. Toinen kuvateksti kertoi, että *Paimion Kauppaosuuskunnan vanha päämyymälä toimii nykyään tavallisena myymälänä* (emt.).

Kuva 21. Ruokolahden osuuskaupan uusi myymälä (Imatran Vuoksenniskalla), suunnitellut Paavo Riihimäki. **Verratkaapa Ruokolahden uutta ylvästä taloa oikealla olevaan vanhaan.** (Emt. 586). Purettu 1990-luvun alussa.

Ruokolahden uusi myymälä (kuva 20) on kuvattu puolipilvisellä säällä ja rakennuksen siilomaiseen portaikkoon piirtyy geometrinen varjo. Kauppapaikka näyttää elävältä; näyteikkunat on sisustettu ja ohi kulkee useita ihmisiä. Salkoon vedetty suomenlippu kertoo meneillään olevasta juhlapäivästä ja toimii myös vahvana kansallisena symbolina. Kuvatekstit huokuvat edistystä ja teknistä kehitystä. Nykyaika vaatii uudenlaisia rakennuksia, jotka tulevat korvaamaan vanhat, joskin idylliset myymälärakennukset (kuva 22). Uusi uhkea on funktionalismin metafora. Uhkean synonyymeja ovat mm. rehevä, runsas, täyteläinen, muhkea ja kookas. Liikerakennusta kuvaillaan samoilla ominaisuuksilla kuin ihmiskehoa, vrt. uhkeat muodot. Tekstistä on aistittavissa ajanmukaista koneromantiikkaa. Ylväällä on samaan aikaan viittauksia menneisyyteen (majesteettinen) kuin tulevaisuuteen (uljas). Ylvään synonyymi "uljas" assosioituu myös Aldous Huxleyn vuonna 1932 julkaistuun tietoisromaniin *Uljas uusi maailma*. Ylväs on hieman ristiriidassa osuuskauppojen arkkitehtuurista käydyn keskusteluun⁶³ kanssa, sillä osuuskauppojen uutta arkkitehtuuria ja sisustusta on perusteltu sillä,

⁶³ Esimerkiksi Osuuskauppalehden (10/1933: 223) Yksinkertaisuuden tarkoituksenmukaisuus-artikkelissa kritisoitiin loistomyymälöitä ja todettiin, että vaatimaton sisustus herättää vaatimattomammassakin ostajassa eräänlaisen turvallisuuden tunteen, jommoiseen hän ei pääse eläytymään, jos myymälän asu muodostaa kovin jyrkän vastakohdan hänen yksinkertaiselle olemukselleen ja ehkä vähäiselle ostokyvylleenkin. Sellaisessa liikkeessä, jolle ei leimaa anna joutava prameilun halu, viihtyy ja voi esiintyä luontevasti jokainen ostaja, kuuluipa hän mihin yhteiskuntaluokkaan hyvänsä.

ettei niitä ole tarkoitettu prameudellaan häikäisemään. Uuden ja vanhan rakennuksen kuvaaminen vierekkäin on itsessään valinta, jolla pyritään vaikuttamaan mielipiteeseen. Vertaaminen on tosin kvasilooginen argumentti, kun siinä ei käytetä todellisia paino- ja mittajärjestelmiä hyödyntävää punnitsemista (Perelman 1996: 86). Vanha rakennus esitetään idyllisenä, mutta joka tapauksessa menneeseen aikaan kuuluvana. Uusi uljas edustaa nykyaikaa ja tulevaisuutta.

Kuva 22. Ruokolahden osuuskaupan vanha myymälä (Imatran Vuoksenniskalla). **Idylliseltä tämä Ruokolahden vanha päämyymälä näyttää, mutta uusi uhkea on ajan vaatimuksia vastaava.** (Osuuskauppalehti 26/1936: 587). Purettu, ajankohta ei ole tiedossa.

Viimeinen kuva (kuva 23) on otettu Kotkan Ol. Liiton päämyymälästä. Kuvaus- sää on ollut puolipilvinen ja tummannäköiset pilvet näyttävät hieman uhkaavilta. Kuitenkin funktionalismin valkeus hohkaa osuuskaupan rakennuksesta ja luo vaikutelman lähes taivaallisesta ilmestyksestä. Rakennuksen edustalla on autoja, mutta ihmisiä ei näy missään⁶⁴. Aikaisemmista kuvista poiketen nyt ollaan kaupungissa, joka osittain selittää kuvatekstin sisällön. Kuusikerroksinen rakennus jättää varjoonsa viereisen puutalon ja se kertoo omaa tarinaansa modernismin voittokulusta ja matalamman rakennuskannan väijäämättömästä poistumisesta.

⁶⁴ Artikkelin yhteydessä julkaistu kuva on otettu lähempää ja toisesta kuvakulmasta korostaen parvekkeita. Kuvassa näkyy myös muutamia ihmisiä rakennuksen edustalla.

Kuva 23. Osuusliike Liiton keskustoimipaikka Kotkassa, suunnitellut Erkki Huttunen. **Tämä kuva ei ole ulkomailta kuten luulisi, vaan Ol. Liiton hiljan valmistunut keskustoimipaikka Kotkassa.** (Osuuskauppalehti 26/1936: 589).

Vertailu ulkomaihin tuntuu hieman naiivilta, mutta toisaalta ajan henkeen kuu-
luvana. Pitkin 1920- ja -30-lukuja Osuuskauppalehdessä esitettiin kuvia ulkomail-
ta eikä kuvauksissa säästelyjä kehuja. Kun suomalaisen keskikokoiseen kau-
punkiin oli saatu korkea funkisrakennus, ja vieläpä osuuskaupan rakentamana,
niin tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että teki mieli hieman kehuskellakin.

Edellä esitellyt kuvat ovat keskenään hyvin samantyyppisiä. Kuvista on luettavis-
sa ilmiselvä merkityssisältö eli denotaatio, mutta konnotaatiot eli toissijaisiin mer-
kitykset ja laajemmat kulttuuriset yhteydet eivät ole yhtä ilmiselviä. Valokuvat
eivät kuitenkaan ole täysin objektiivisiä. Valokuvaamista ohjaavat monet normit,
kuten sopivan valaistuksen ja valotuksen löytäminen ja kuvakulman ja rajauksen
valinta. Nämä valinnat ovat denotaation ja konnotaation rajamaastossa. Kuvat
ovat viestejä, joissa on useampi lähettäjä. Valokuvaajan lähettämän viestin
sisältö ei täysin samanlainen kuin kuvan otsikoijan. Kun valokuvaajan ja otsikoi-
jan viestit yhdistetään, niistä muodostuu vahva sanoma. Lukija tulkitsee kuvaa
suhteessa kuvatekstiin. Useat valokuvat voivat muodostaa yhdessä säännön-
mukaisen sarjan ja konnotaation merkittäjää ei löydykään enää yksittäisestä
valokuvasta vaan koko ketjusta (Barthes 1977: 21–22). Osuuskauppojen kuvasar-
ja viestii edistyksestä, funktionalismin voittokulusta ja osuustoiminnan vahvasta
taloudellisesta kasvusta.

Maksuton retkeilymatka

SOK:sta käytiin ahkerasti erilaisilla koti- ja ulkomaan matkoilla tutustumassa osuuskauppojen toimintaan. Sotien aikaan ei ollut mahdollista lähteä stipendimatkoille tutustumaan Suomen tai muiden maiden myymälöihin. Tämän vuoksi SOK:n mainososaston kustantamassa Myymälä-lehdessä esiteltiin SOK:n osuuskauppojen myymälärakennuksia kuvin ja tekstein. Aiheesta julkaistiin kaksi artikkelia vuonna 1942, jotka julkaistiin otsikolla **Maksuton retkeilymatka**. (Myymälä 2/1942: 2–3; Myymälä 3/1942: 2–3.) Artikkelin kirjoittajat olivat anonyymeja, mutta oletettavasti kirjoituksesta vastasivat päätoimittaja Evert Holmberg ja toimittuss sihteeri Wilho Kajo. Kirjoittajat pyrkivät suhtautumaan sota-aikaan huumorilla:

Etteivät toimihenkilöt jäisi reissuamisen ilosta osattomiksi, niin tehkäämme yhdessä, Te ja Myymälä-lehti, pieni »opinto- & stipendimatka». Kun järjestämme sen oikein mukavasti, emme tarvitse minkäänlaisia viisumeja emmekä matkalupia, ei matkalippuja, ei kulkuvälineitä eikä kiinteätä matkaohjelmaa. Sen kun reissaamme ristiin rastiin, aivan kuten päähämme kulloinkin pälkähtää. Mitään anomuksia ei siis tarvita, ei lomaa eikä muita valmisteluja, – kaikki vain mukaan, se on tarkoitus! (Myymälä 2/1942: 2–3.)

Artikkelissa esiteltiin kuvia rakennuksen julkisivuista ja jonkin verran myös sisältä. Kuvateksteissä mainittiin mm. liikkeenjohtajan tai myymälänhoitajan nimi. Artikkelissa luotiin vaikutelma, että kirjoittajat olisivat käyneet lyhyen ajan sisällä kaikissa esitetyissä myymälöissä ja tavanneet johtajia. Tosin pienen särön vaikutelmaan luo kuvat, jotka oli otettu eri vuodenaikoina. Selostus oli mukaansa tempaavaa. Ensimmäinen artikkeli loppuu Yli-lin myymälään: *Huh, kun täällä on kylmä. Ensi numerossa tapaamme itsemme taas etelämpänä*. (Myymälä 2/1942: 2–3.) Toisessa artikkelissa jatkettiin siitä mihin ensimmäisessä jäätin: *Maksuton retkeilymatkamme jäi viime numerossa ikäänkuin kesken, kun siellä pohjoisessa oli niin kylmä. Tällä välin olemme tehneet pitkän matkan, johon meni koko päivä*. (Myymälä 3/1942: 2–3.)

Funkismyymälöiden lisäksi artikkelissa palstatilaa saivat funkiskautta edeltäneet myymälät. Elias Paalasen vuoden 1916 tyyppimyymälä III:sta esiteltiin alkuperäisenä sekä muutostöiden jälkeen. Artikkelin mukaan myymälää oli laajennettu ja rakennettu johtajalle oma huone. Lisäksi näyteikkunat oli suurennettu ja "laskettu" sekä "nykyaikaistettu" ja talo maalattu. *Siinä koko juttu. Pienillä kustannuksilla saa vanhasta uutta, kun vain älyää ryhtyä tuumasta toiseen*. Myymälöiden

modernisoinnin aate oli edelleen vahvaa, mutta pragmaattisempaa kuin 1930-luvun funkishuumassa. Ajan niukkuuden vuoksi ei vanhojen myymälöiden purkaminen ja uusien rakentaminen ollut mahdollista.

Myymälä-lehdessä tehtiin "maksuton retkeilymatka" myös naapurimaan puolelle. Artikkelissa **Kuvasatoa Petroskoin seudun kauppa-oloista** (Myymälä 11/1941: 4) julkaistiin kuvia Neuvostoliiton alueelta, jonka suomalaiset sotilaat olivat miehittäneet. Kuvat oli ottanut luottotarkastaja, korpraali Albin Aaltonen ja oletettavasti kirjoituksesta vastasivat päätoimittaja Holmberg ja toimitussihteeri Kajo. Artikkelin mukaan kuvista saa käsityksen »ihannevaltion» myymälärakennuskulttuurista. Kuvissa näkyi vaatimattomia karjalaistyyppisiä hirsirakennuksia. Tekstiasu on korostuneen nationalistista. Petroskoin myymälöistä kirjoitettiin väheksyvään sävyyn ja milloin annettiin hieman kehuja, murskattiin nekin jopa samassa lauseessa: *Sisustus oikean myymälän tapainen, kunto ryssäläinen*. Artikkelin mukaan myymälöiden ikkunat ja ovet oli vankoilla luukuilla ja rautapuomeilla teljettäviä, jottei omavaltaiset asiakkaat pääse sisälle. Lisäksi kerrottiin, että näyteikkunoita ja tavaramainostuksia ei tarvittu, sillä eihän myymälöissä ollut paljon myytävääkään. Tässä kohtaa voidaan viitata Burken identifiointiin. Sota-aikana vastakkainasettelu oli vahvaa ja tuolloin haluttiin lujittaa maanpuolustustahtoa. Identifiointin avulla voitiin vahvistaa yhteistä osuustoiminnallista ja kansallista identiteettiä. Samalla kuitenkin tehtiin erotteluita meihin ja "toisiin". Matkakertomusten julkaiseminen sekä Suomesta että Itä-Karjalasta loi vaikutelmaa Suomen ja sen osuuskauppojen ylivoimaisuudesta Neuvostoliittoon nähden.

Osuuskauppojen kuvakirjat

Osuuskauppalehdessä julkaistujen kuvasarjojen lisäksi SOK julkaisi myös laajemman kuvateoksen **Uudisrakennuskuvia 1929–1936**⁶⁵, jossa esiteltiin SOK:n myymälä-, tuotanto-, konttori- ja varastorakennuksia. Julkaisu liittyi täydennyksenä Yleisten Osuuskauppojen Liiton 35:n edustajakokouksen alustukseen *Osuuskauppojen kiinteistöt*, esittämällä kuvin, mitä SOK ja sen jäsenosuuskaupat uudisrakennusosalalla olivat saaneet aikaan (SOK 1937: esipuhe).

⁶⁵ Teos julkaistiin myös ruotsiksi nimellä Bilder av nybyggen 1929-1936 : Centrallaget för handelslagen i Finland.

Kuvateoksen tekstuaalinen puoli on vähäinen. Esipuheen lisäksi jokaisen kuvan yhteydessä oli vain mainittu kuvan kohde. Kuvateksteistä loisti poissaolollaan se lennokas retoriikka, jota oli käytetty mm. Osuuskauppalehdessä uudisrakennuksia esiteltäessä. Syynä saattaa olla se, että kuvateoksella on ollut erilainen yleisö ja ehkä kuvateoksen julkaisuajankohtana vuonna 1937 ei enää tarvinnut vakuuttaa yleisöä funktionalismin välttämättömyydestä. Funktionalismista oli tullut itsestäänselvyys. Esipuheen alku on eräänlainen "ryysyistä rikkauksiin -tarina", jossa osuuskauppaliike oli aloittanut toimintansa *vähin varoin ja sangen vaatimattomissa olosuhteissa* (emt.). Osuuskauppojen ja SOK:n vaurastuessa, ei tarvinnut enää toimia *ahtaissa, pimeissä ja kaikin puolin puutteellisissa vuokrahuoneistoissa*, vaan aikojen kuluessa oli päästy paremmille liikepaikoille ja *siedettävämpiin olosuhteisiin* (emt.). Kuvaus on varsin vaatimaton kun otetaan huomioon 1930-luvun laman jälkeinen rakentamisbuumi osuuskaupoissa ja osuuskauppojen huomattava markkinaosuus.

[..] *Myymäläkulttuurin kohottaminen onkin ollut tärkeänä tekijänä osuuskauppojen toiminnassa, velvoittaen niitä jatkuvasti huolehtimaan toimipaikkojensa suojien saattamisesta ajan vaatimusten tasalle* (emt.).

Myymäläkulttuurilla tarkoitettiin myymälän sisätiloja, ml. kalusteita, sisustusta ja tuotteiden esillepanoa. Ajan vaatimusta korostetaan esipuheessa samalla tavalla kuin Osuuskauppalehden artikkeleissa. Ajan vaatimusta ei tarkenneta, mutta tällä viitattaneen kiristyneeseen hygienialainsäädäntöön ja toisaalta asiakkaiden vaatimuksiin. Ostava yleisö vaati enemmän kuin aikaisemmin ja kilpailussa pärjätäkseen on uudistettava myymälöitä. Esipuhe jatkuu kertomalla, että *uudet myymälärakennukset ja myymälöiden kalustot on suunniteltu ja rakennettu ensisijaisesti ostavan yleisön asiallista palvelua silmällä pitäen* (emt.). Arkkitehtuurin tyylitermejä ei esipuheessa käytetä vaan kerrotaan, että *liiketalojen ulkoasussa ja myymälöiden kalustoissa on kaiken asiallisuuden lisäksi pyritty tyylikkääseen yksinkertaisuuteen* (emt.). Kirjan kuvat ovat suurelta osin funktiorakennuksia, mutta joitakin 1920-luvun klassismin edustajiakin on päässyt kuvaan. Yhtä kaikki, yksinkertaisuus saneli sekä funktionalismia että 1920-luvun loppupuolen klassismiakin.

Mikä oli SOK:n kuvakirjan julkaisemisen tarkoitus? Kysymystä pohdittaessa saattaa vastaus löytyä länsinaapurista, sillä ruotsalainen Kooperativa Förbundet julkaisi myös kuvakirjoja rakennuksistaan. Vuonna 1935 julkaistu *Swedish Coope-*

rative Wholesale Society's Architects' Office ei vielä suoranaisesti anna vastausta tähän kysymykseen, mutta sen sijaan vuonna 1949 julkaistu *Swedish Co-operative Union and Wholesale Society's Architect's Office 1935–1949* käsittelee kysymystä suuremmin:

*Me emme julkaise näitä kirjoja siksi, että pitäisimme tekemäämme jollakin tavalla merkittävänä. Sen sijaan uskomme, että osuustoimintaliikkeen jäsenet tässä maassa ja myös muissa maissa saattavat saada iloa ja hyötyä tästä kuvakoelmasta, jossa on ruotsalaista osuustoimintaliikkeen palveluksessa olevia rakennuksia. Jos meidän rakennuskollegat löytävät näistä kirjoista jotain hyödyllistä, myös se tuo meille mielihyvää. (Carlheim-Gyllensköld 1949: 7.)*⁶⁶

Myös ruotsalaisessa osuuskauppaliikkeessä oltiin sangen vaatimattomia, kun otetaan huomioon, että KF:n arkkitehtiosasto oli aikoinaan Pohjoismaiden suurin rakennustoimisto. On hyvin merkittävää, että KF julkaisi jo 1935 englanninkielisen kuvakirjan, jossa oli seikkaperäisesti esitelty modernin myymälän suunnitteluperiaatteita. KF oli suunnittelussaan yleensä ottaen askeleen edellä Suomen vastaavia rakennusosastoja. Funktionalismi saavutti Ruotsin ennen Suomea ja KF:n rakentamisen volyymi oli moninkertainen Suomeen vastaaviin organisaatioihin verrattuna.

⁶⁶ Vapaa käänös englanninkielisestä tekstistä.

UUDEN ARKKITEHTUURIN REETTORIT

Tämän tutkimuksen ydinkysymyksenä oli, miksi ja millä tavalla SOK:n sidosryhmiin vaikutettiin arkkitehtuurin kysymyksissä lehdistön avulla? Nyt on aika tehdä yhteenvetoa tutkimuksen tuloksista.

Suomalaisten osuuskauppaliikkeiden, erityisesti SOK:n, suunnittelu oli poikkeuksellisen keskusjohtoista, yhtenäistä ja laadukasta. SOK:n rakennusosaston tehtävien painopiste siirtyi jäsenosuuskauppojen myymälöiden suunnittelemiseen 1920-luvun lopulta alkaen ja rakentamisen volyymi moninkertaistui 1930-luvulla. SOK:n rakennusosasto institutionalisoitui ja lopulta lähes kaikki jäsenosuuskaupat käyttivät yksinomaan SOK:n rakennusosaston palveluja arkkitehtisuunnittelussa.

Arkkitehti-lehdessä ja osuuskauppojen aikakauslehdissä esiteltiin kattavasti uudentyylisiä myymälä-, konttori ja tuotantorakennuksia. SOK:n arkkitehdit ja johtohenkilöt käyttivät vaikutusvaltaa kirjoittamalla uuden arkkitehtuurin sekä rakennusosaston suunnitelmien puolesta. Kuvat, tehokkaine kuvateksteineen, toimivat vahvoina viesteinä osuuskauppaliikkeen ajanmukaisuudesta, edistyksestä ja taloudellisesta kasvusta. Uusilla ajanmukaisilla myymälöillä haluttiin rationalisoida ja kehittää suunnitteluprosesseja, edistää myymäläkulttuuria sekä saavuttaa kilpailuetua muihin yrityksiin nähden. SOK:n funktionalismista tuli selkeästi tunnistettavaa "osuuskaupafunkista".

Uusi arkkitehtuuri tarvitsi taitavien suunnittelijoiden lisäksi hyviä kirjoittajia, jotka selvensivät syitä uudelle "tarvetyylille". Ilmeisesti osa SOK:n sisäisistä sidosryhmistä eli jäsenosuuskaupoista ja niiden jäsenistä sekä päättäjistä ei ollut täysin vakuuttuneita funktionalismin ylivoimaisuudesta ja rakennusosaston asiakkuuden välttämättömyydestä. Osuuskaupat olivat rakennuskysymyksiä koskevassa päätöksenteossa itsenäisiä. SOK:n arkkitehdit ottivat tehtäväkseen valistaa osuuskauppojen päättäjiä ja jäsenistöä uudesta arkkitehtuurista sekä rakennusosaston erityisroolista.

Edellä esitellyissä artikkeleissa kirjoittajat ylistivät funktionalismia ja rakennusosaston asiantuntemusta. Yhtään funktionalismiin tai SOK:n rakennusosastoon kriittisesti asennoituvaa artikkelia ei tutkimusaineistosta löytynyt. Kriittistä keskustelua

ei myöskään ole löytynyt SOK:n hallintoneuvoston ja johtokunnan pöytäkirjoista⁶⁷. Hieman yllättävää oli, ettei kirjoituksissa käsitelty lainkaan osuuskauppojen demokraattista päätöksentekoa. Viime kädessä kuitenkin jäsenet tai heidän edustajansa päättävät osuuskauppansa suuremmista suuntaviivoista – myös rakentamiskysymyksistä.

Parhaiten valistustehtävässään onnistui Erkki Huttunen. Hän osoitti kirjallista lahjakkuutta monissa artikkeleissaan. Ammattitaito näkyi teksteissä, mutta Huttunen varoi silti asettamasta itseään rahvaan yläpuolelle – ainakaan näkyvästi. Tämä oli eräänlainen keino saada myös maallikot ymmärtämään funktionalismia. Toisaalta Huttunen käytti teksteissään paljon kielikuvia ja taisi myös ironian keinot. Hän onnistui pukemaan funktionalismin kaunokirjalliseen asuun ainoana varteenotettavana vaihtoehtona ”nykyajan” rakentamisessa. Huttusen kirjoituksista huokuu palava innokkuus uutta rakennustyyliä kohtaan ja hän käsitteli vähemmän suoraan rakennusosastoon liittyviä kysymyksiä kuin Aulanko. Huttuselle funktionalismissa oli kyse enemmästä kuin arkkitehtuurin suuntauksesta, se oli ideologian paloa. Hänen kirjoituksissa näkyy Le Corbusierin huomattava vaikutus esimerkiksi puhtaan geometrian ikuisten muotojen ihailemisessa ja kertaustyylien inhoamisessa.

Huttunen hyödynsi jo Aristoteleen tehokkaiksi osoittamia keinoja. Hän esimerkiksi liitti lauseita yhteen ja rakensi niistä kokonaisuuksia, jossa ”liitântä osoittaa suuruutta ja kysymyksessä näyttää olevan suurten asioiden alku ja syy.” (Retoriikka 1365a.) Hän rakensi vaikuttavia kokonaisuuksia myymäläarkkitehtuurin kehityksestä, jossa funktionalismi oli kehityksen päätepiste. Huttusella oli yhtä lailla halussa monet Perelmanin esittämät retoriset keinot. Huttunen pyrki siirtämään premisseille (esim. hyvän myymälän kriteerit) osoitetun hyväksynnän koskemaan myös johtopäätöksiä (funktionalistisen tyylin välttämättömyys). Argumentoinnissa hyödynnettiin myös esisopimuksia, vetoamalla esimerkiksi osuustoiminnan edistyksellisyyteen.

Valde Aulangon kirjoituksissa arkkitehtuurin tyylliseikat olivat sivuroolissa ja hän

⁶⁷ Jokisen mukaan (1992: 32) hallintoneuvoston ja johtokunnan pöytäkirjoihin ei ole kirjattu mahdollisia kommentteja arkkitehtuurityylien sopivuudesta järjestön rakennuksiin. Allekirjoittanut ei myöskään löytänyt kriittistä keskustelua funktionalismin sopivuudesta paikallisten osuuskauppojen, esimerkiksi Osuusliike Auran ja Ruokolahden Osuuskaupan pöytäkirjoista. Edes Yleisen Osuuskauppojen Liiton 1935 vuosikirjasta ei löytynyt kommentteja Huttusen funktionalismista pitämää esitelmää kohtaan.

käsitteli enemmän käytännön rakentamiskysymyksiä ja rakennusosaston toimeksiantoja. Aulanko oli Huttusta paljon suoraviivaisempi ja jopa kärkevä. Aulangossa aiheutti närää "kaikenlaisten kokemattomien paikallisten piirtäjien" käyttäminen maaseudun osuuskaupoissa ja hän halusi keskittää jäsenosuuskauppojen rakennusten suunnittelutehtävät omalle osastolleen. Aulangon tyyli oli pragmaattinen ja hän vetosi tekniikkaan, talouteen ja ammattitaitoon. Aulangon teesit liittyivät läheisesti tieteelliseen liikkeenjohto-oppiin. Aulangon tyyliä leimasi hieman kuivahko asiallisuus toisin kuin Huttusta, joka käytti välillä hyvinkin lennokasta kieltä kiinnittääkseen yleisön huomion.

Yhtenäistä Aulangolle ja Huttuselle oli valistuksenomaisuus ja valistustyö olikin hyvin perinpohjaista. Artikkeleissa menttiin jopa Antiikin Kreikkaan asti kerrottaessa myymälärakennuksen tyyleistä. Funktionalismi näyttäytyi luonnollisena osana koko arkkitehtuurin historian jatkumoa. Tyyliseikat ohitettiin vetoamalla funktionalismin rationaalisuuteen vaikka funktionalismin rationaalisuus oli osittain kyseenalaista. Esimerkiksi arkkitehtien vaatimukset tasakattoisista betonirakennuksista jouduttiin usein toteuttamaan valetasakaton keinoin.

Huttusen, Aulangon, Mikkosen sekä pseudonyymi Jukurisen artikkeleille on yhteistä tähtääminen samaan päämäärään; yleisön saaminen myötämieliseksi funktionalistiselle arkkitehtuurille erityisesti osuuskauppojen uudisrakentamisessa ja toimeksiantojen osoittaminen ainoastaan SOK:n rakennusosastolle. Yleisöjohon pyrittiin vaikuttamaan, vaihteli universaaliyleisöstä erityisyleisöön. Laajimpana yleisönä oli koko Suomen kansa ja osuuskauppojen asiakkaat. Erityisyleisönä olivat yleinen arkkitehtikunta ja osuuskauppojen päättäjät. Sosiaaliseen konstruktionismiin viitaten voidaan todeta, että kirjoittajat rakensivat sosiaalista todellisuutta kielen avulla, jossa heidän todellisuuden kuvaus sai vahvan sijan.

Useat artikkelit oli esitetty osuuskauppojen johtohenkilöille suunnatuissa tilaisuuksissa puhutun esitelmän muodossa. Aristoteleen luokittelua käyttämällä voidaan todeta, että suurin osa esitelmistä ja artikkeleista edusti poliittisia puheita, johon mm. kehottaminen viittaa. Funktionalismia kohtaan esitetty ylistys viittaa puolestaan epideiktiseen eli eräänlaiseen juhlapuheeseen. Niinikään myös oikeudellisen puheen elementtejä oli havaittavissa aineistossa puolustuspuheen muodossa.

Uuden arkkitehtuurin reettorien käyttämä puhevalta suhteessa paikallisiin osuuskuntiin oli ongelmallista osuuskuntien itsehallinnon ja osuustoiminnan periaatteiden, erityisesti demokratian, kannalta. Kirjoittajat kyseenalaistivat osuuskauppojen jäsenten sekä päättäjien ammattitaidon rakennuskysymyksissä. Paikallisilla osuuskaupoilla ei ollut juridista velvoitetta hankkia myymälöiden piirustuksia SOK:n rakennusosastolta, mutta Aulangon ja Huttusen mukaan osuuskauppojen ehdoton enemmistö tilasi piirustukset heiltä. Syynä tähän osaltaan oli piirustusten tarjoaminen edulliseen hintaan sekä em. henkilöiden harjoittama valistustoiminta osuuskaupan jäsenistölle ja päättäjille suunnatuissa lehdissä. Hierarkiat SOK:n ja sen jäsenosuuskauppojen välillä oli selkeät vaikka jäsenosuuskaupat olivat muodollisesti itsenäisiä ja SOK:n osakkaita. Vuoden 1936 Osuuskauppalehdessä esitetty toivomus SOK:n rakennusosaston ja jäsenosuuskauppojen läheisestä yhteydestä ja vuorovaikutuksesta toteutui – tosin rakennusosaston ehdoilla.

Kehottamalla ja jopa painostamalla jäsenosuuskauppoja käyttämään yksinomaan SOK:n rakennusosaston palveluita suunnittelutyössä ajateltiin osuuskauppojen parasta, mutta keinot olivat ristiriidassa osuustoiminnan periaatteiden kanssa. Paikallinen demokraattinen päätöksenteko joutui keskusjärjestön intervention kohteeksi. Aulanko ja Huttunen valjastivat SOK:n ja jäsenosuuskaupat omien arkkitehtonisten ambitioiden toteuttamisen välineiksi. Arkkitehdit vastasivat ajan vaatimukseen: kiristyneeseen kilpailuun sekä hygienialainsäädäntöön, mutta samalla ajoivat jääräpäisesti läpi puhtaan functionalistisen tyylin käyttämisen käytännössä kaikissa SOK:n ja sen jäsenosuuskauppojen rakennuksissa. Paikalliset osuuskaupat olivat altavastaajina. Heillä ei ollut käytössä sellaista asiantuntemusta, joka löytyi SOK:n rakennusosastolta. Kun rakennusosasto propagoi omaa asiantuntemustaan ja tarjosi piirustuksia edullisesti, ei osuuskaupoilla juurikaan ollut muita vaihtoehtoja kuin hankkia myymälärakennusten piirustukset keskusjärjestöltä.

Arkkitehdit vetosivat kirjoituksissaan erityisesti rationaalisuuteen, siisteyteen ja myös myymäläkulttuurin edistämiseen. Nämä teemat olivat kytköksissä myös ajalle ominaiseen tieteelliseen liikkeenjohto-oppiin, joka tunnettiin hyvin SOK:n johtoportaan. Rationaalisuuteen pyrkiminen arkkitehtuurissa edisti taloudellista tehokkuutta. Suunnittelu tehostui, kun pystyttiin varioimaan muutamaa myymälätyyppiä ja käyttämään standardikalusteita. Rakennusosastolla suunnittelu oli

ositettua, mutta myös joustavaa. Tieteelliseen liikkeenjohto-oppiin olennaisesti kuuluneet hierarkiat olivat selkeät myös SOK:ssa. Keskusorganisaatio edusti ylempää asiantuntijuutta ja auktoriteettia suhteessa jäsenosuuskauppoihin; toiminta oli teknokraattista.

Rationaalisuus, siisteys ja myymäläkulttuurin edistäminen eivät sinänsä olisi vaatineet pelkästään funktionalistisen tyyliuunnan käyttöä, sillä jo 1920-luvun pohjoismainen klassismi vastasi suurelta osin tarpeeseen. Pohjoismaisessa klassismissa koristelu oli niukkaa etenkin 1930-lukua lähestyttäessä, ja pohjaratkaisut noudattelivat usein samaa kaavaa kuin funktionalismissakin. Miksi kaikesta huolimatta juuri funktionalismia haluttiin edistää niin voimakkaasti vaikka tyyliuunta oli kohdannut paljon vastustustakin? Kun suurempaa keskustelua funktionalismin sopivuudesta ei ole löytynyt SOK:n johtokunnan tai hallintoneuvoston pöytäkirjoista, on todennäköistä, että funktionalismin vaatimus lähti liikkeelle rakennusosastolta ja erityisesti Huttusen aloitteesta.

Funktionalismi näyttäytyi taloudellisesti rationaalisena arkkitehtuurin suuntaukseksi ja se sopi hyvin SOK:n johdon korostamaan tieteellisen liikkeenjohto-opin ideologiaan. Kun funktionalismi edisti lisäksi myymäläkulttuuria ja loi modernia yrityskuvaa, sai rakennusosasto toimia hyvin itsenäisesti arkkitehtuurin kysymyksissä. Kuten toimitusjohtaja Mikkonen totesi, *he ammattimiehinä ovat paremmin ajan tasalla näissä asioissa kuin me – ja parempi olisi, jos he voisivat olla ajastaan edellä (Mikkonen 1934).*

SOK:n funkiskauppoja rakennettiin 1930-luvun Suomeen yli 800 kappaletta. Uuden myymälätyypin tuli täyttää tulevienkin sukupolvien vaatimukset, mutta myöhemmät vuosikymmenet ovat kuitenkin osoittaneet asian toiseksi. 1960-luvulle tultaessa suomalainen myymäläkulttuuri oli jälleen murroksessa. Käynnistyi suuri muutto maaseudulta kaupunkeihin, jonka myötä monet vanhat myymälät jäivät oman onnensa nojaan. Elinvoimaisemmillä alueilla valintamyymälät yleistyivät ja myymäläkoko kasvoi. Alkoi vanhojen myymälöiden kovakourainen saneeraaminen tai purkaminen, joka on jatkunut tähän päivään asti. Tavallaan osuuskauppa-funkis oli itse valanut perustukset myöhemmälle kehitykselle.

Osuuskaupat olivat 1930-luvulla edelläkävijöitä uuden arkkitehtuurin omaksumisessa. Nykyisin samanlaista kunnianhimoa arkkitehtuurin suhteen on vaikea havaita. Osaltaan tähän saattaa vaikuttaa oman rakennusosaston lakkauttaminen. SOK lakkautti rakennusosastonsa 1981 ja samana vuonna myös KK lakkautti arkkitehti- ja insinööriosastot⁶⁸ (Brunnström 2004: 33). KF lakkautti oman suunnittelutoimistonsa⁶⁹ vasta vuonna 1994 (emt. 329). Liikkeenjohdon näkökannalta suunnittelun ulkoistaminen oli looginen jatkumo tehokkuuden lisäämisessä.

Voisivatko osuuskaupat nähdä vanhat funkiskiinteistönsä muunakin kuin rasitteena yrityksen taseessa? Vanhan rakennuksen omistamisesta ja kunnossapidämisestä pitäisi olla ylpeä, onhan kyseessä merkittävä osa suomalaisen osuustoiminnan ja modernin arkkitehtuurin kulttuuriperintöä.

Arkkitehtuuri on ihmisryhmän ilmaisua, heidän pyrkimyksiä ja ihanteita. Siksi osuustoiminta-arkkitehtuuri koskettaa jokaista osuustoimintaliikkeen kannattajaa. (Carlheim-Gyllensköld 1949: 14).

⁶⁸ KK:n rakennusosasto jaettiin vuonna 1956 arkkitehti- ja insinööriosastoihin.

⁶⁹ Vuonna 1959 nimeksi vaihtui Kooperativa förbundet arkitekt- och ingenjörskontoret. Vuodesta 1985 alkaen KF Bygg ja 1990 alkaen Arkitektur och Teknik AB.

LÄHDELUETTELO

Aalto, Alvar 1943. Suomen arkkitehtiliiton standardisoimistyö. *Arkkitehti* 5–6/1943. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 41.

Aarrevaara, Eeva 2009. Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnittelu-professio 1900-luvulla. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Alvar Aalto –museo 2011. Alvar Aallon elämä –verkkonäyttely. Saatavissa 12.2.2014: <http://www.alvaraalto.fi/elama.htm>

Aristoteles 2000. *Retoriikka. Runousoppi*. Gaudeamus Kirja, Tampere.

Arkkitehti 1/1935. Kooperativa Förbundet. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 27–28.

Arkkitehti 3/1935. J.I.Packalén on poissa. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 9.

Arkkitehtuurimuseo 2012a. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA. Saatavissa 28.2.2014: <http://www.mfa.fi/arkkitehtiliitto>

Arkkitehtuurimuseo 2012b. Standardisoimislaitos. Saatavissa 28.2.2014: <http://www.mfa.fi/standardisoimis/>

Arkkitehtuurimuseo 2012c. Arkkitehtiesittely. Martti Välikangas. Saatavissa 28.2.2014: <http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3879>

Arkkitehtuurimuseon piirustuskokoelma. Kasarmikatu 24, Helsinki.

Asplund, Gunnar, Grahn, Wolter, Markelius, Sven, Paulsson, Gregor, Sundahl, Eskil, Åhren, Uno 1931. Bokförlagsaktiebolaget Tiden, Stockholm.

Aura, Jalo 1936. Myymäläkulttuuri ennen ja nyt. *Työtoveri* 6/1936. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Helsinki. 242–246.

Aulanko, Valde 1935. Osuuskauppojen rakennustoiminnasta. *Osuuskauppalehti* 4/1935. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 71–76.

Aulanko, Valde 1936. Osuuskauppoja. *Arkkitehti* 6/1936. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 93–96.

Bauhaus Dessau 2014a. Bauhaus 1919–1933. A Chronology. Saatavissa 28.2.2014: <http://www.bauhaus-dessau.de/bauhaus-1919-19333.html>

Bauhaus Dessau 2014b. The Konsum Building by Walter Gropius. Saatavissa 28.2.2014: <http://www.bauhaus-dessau.de/konsum-building.html>

Barthes, Roland 1977. *Image–Music–Text*. Fontana Press, London.

Blomstedt, P.E. 1928. Arkkitehtonista verenvähyyttä? ”Kansallista itsetutkiskelua”. *Arkkitehti* 2/1928. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 26–27.

- Burke, Kenneth 1945. *A Grammar of Motives*. University of California Press, Berkeley, California.
- Carlheim-Gyllensköld, Haqvin 1949. *Swedish Cooperative Union and Wholesale Society's Architect's Office 1935–1949*. Kooperativa Förbundet. Kooperativa Förbundets Bokförlag, Stockholm.
- Colomina, Beatriz 1998. *Privacy and Publicity. Modern Architecture as Mass Media*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts / London, England.
- Cronquist, Gustaf Wernersson 1930. *Stockholmskällan*. Stockholms stad. Saatavissa: <http://www.stockholmskallan.se/PostFiles/SMF/SSMCR000671S.jpg>
- Guillén, Mauro F. 2009 *The Taylorized Beauty of the Mechanical*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Heinonen, Raija-Liisa 1986. *Funktionalismin läpimurto Suomessa*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.
- Huttunen, Erkki 1932. *Myymälärakennusten tyyleistä*. Yhteishyvä 7/1932. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 1, 3.
- Huttunen, Erkki 1935. *Myymälärakennusten kehityksestä*. Teoksessa *Yleisen Osuuskauppaliiton vuosikirja 1935*. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 130–139.
- Huttunen, Erkki 1936. *Funktionalismi – rakennustaiteen "tarvetyyli"*. Hiukan sen edellytyksistä ja sen estetiikasta. *Nuori Voima* 1/1936. Nuoren Voiman Liitto, Helsinki. 12–15.
- Huttunen, Kaisa 2005. *"Kapitalismin aseina kapitalismia vastaan"*. Suomalaisen radikaalin kuluttajaliikkeen vaiheita. *Taloustieteen laitos*. Selvityksiä nro 31. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Häkli, Jouni 2004. *Meta Hodos*. Vastapaino, Tampere.
- Inkinen, Kari 2005. *Uranuurtajien legendan jäljillä*. *Osuustoimintalehti* 5/2005. Pellervo-Seura ry. Saatavissa 22.9.2013: http://www.pellervo.fi/otlehti/uotneuvonta/sankareita/5_05uranuurtajat.htm
- Jokinen, Arja 1999. *Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere. 126–159.
- Jokinen, Teppo 1992. *Erkki Huttunen liikelaitosten ja yhteisöjen arkkitehtina 1928–1939*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Jourden, John 2008. *Archinet. Apparatus of Capture - Architecture in Israel-Palestine, 60 Years On*. Saatavissa 22.9.2013: <http://archinect.com/features/article/75449/apparatus-of-capture-architecture-in-israel-palestine-60-years-on>
- Jung, Bertel 1930. *Arkkitehti* 4/1930. Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, Helsinki. 59.

Kajaanin ammattikorkeakoulu 2013. Teemoittelu. Saatavissa 23.9.2013:
<http://193.167.122.14/Opari/ontTukiLaadullTeemoittelu.aspx>

Kansalliskirjasto 2013a. FENNICA - Suomen kansallisbibliografia. Teostiedot:
Osuuskauppalehti.

Kansalliskirjasto 2013b. FENNICA - Suomen kansallisbibliografia. Teostiedot:
Myymälä: ikkuna- ja mainoslehti.

KF (Kooperativa Förbundet). Bildarkiv, bibliotek. Stadsgården 10, Stockholm.

KF (Kooperativa Förbundet) 1935. Swedish Cooperative Wholesale Society's
Architect's Office 1925–1935. Kooperativa Förbundets Bokförlag, Stockholm.

Korhonen, Anna & Donner, Julia 2003.. Tulenkantajat. Sininen laulu: Suomen
taiteiden tarina. Yle Teema. Yleisradio. Saatavissa 28.2.2014:
[http://yle.fi/vintti/yle.fi/sininenlaulu/yle.fi/teema/sininenlaulu/artikkeli.php-
id=64.htm](http://yle.fi/vintti/yle.fi/sininenlaulu/yle.fi/teema/sininenlaulu/artikkeli.php-id=64.htm)

Koskimies, Tiina 2009. Funkistaloja työväelle. Suur-Jyväskylän Lehti 14.11.2009,
Jyväskylä. 14–15.

Le Corbusier 2004. *Vers une architecture*. Kohti uutta arkkitehtuuria. Alkuperäi-
nen ranskankielinen teos 1923. ARC Books Oy, Helsinki.

Lindh, Tommi 2002. Töölöläisfunktionalismin neljä vaihetta. Teknillisen korkeakou-
lun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2002. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Löytönen, Teija 2007. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdat. Saatavissa
30.1.2014: <http://www.xip.fi/tutkija/0402b.htm>

McLeod, Mary 1983. Art Journal, Vol. 43, No. 2, Revising Modernist History: The
Architecture of the 1920s and 1930s. College Art Association, New York. 132–147.

Maalaisliitto 1921. Maalaisliiton ohjelma. Saatavissa 23.2.2014:
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1921>

Mickelsson, Rauli 2007. Kvalitatiiviset aineistot ja tutkimusmenetelmät. Turun
yliopisto. Saatavissa 1.9.2012: [http://www.soc.utu.fi/laitokset/valtio-
oppi/opiskelu/Kvalikurssi.pdf](http://www.soc.utu.fi/laitokset/valtio-
oppi/opiskelu/Kvalikurssi.pdf)

Michelsen, K.-E. 1992. Arkkitehdit, rakentaminen ja standardit. RT-kortiston
synty ja kehitys. Teoksessa Korvenmaa, Pekka. (toim.) 1992. Arkkitehdin työ.
Suomen arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto Oy,
Helsinki. 91–111.

Mikkola, Kirmo, Keinänen, Timo & Norri, Marja-Liisa (toim.) 1979. Funkis – Suomi
nykyaikaa etsimässä. Modernismens intåg i Finland. Toim: Kirmo Mikkola, Timo
Keinänen, Marja-Riitta Norri. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.

Mikkonen, J. 1934. Osuuskauppa aikansa tasalla. Esitelmä SOK:n jäsenosuus-
kauppojen hallitusten puheenjohtajain kokouksessa. Osuuskauppalehti 23/1934.
Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 509–511.

Myymälä 11/1941. Kuvasatoa Petroskoin seudun kauppaloista. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 4.

Myymälä 2/1942. Maksuton retkeilymatka. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 2–3.

Myymälä 3/1942. Maksuton retkeilymatkamme. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 2–3.

Mäkinen, Anne 2000. Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Niskanen, Aino 1987. Osuusliike rakentaa – ajankuvia arkkitehtuurista. Tammi, Helsinki.

Niskanen, Aino 2002. Osuuskauppaliikkeen arkkitehtuuri ennen toista maailmansotaa. Teoksessa Markkinoilta markettiin. Toim. Marja Ivars. Suomen Kotiseutuliitto. Finnreklama Oy, Helsinki. 58–63.

Niskanen, Aino 2005. Väinö Vähäkallio ja hänen toimistonsa : arkkitehdin elämäntyö ja verkostot. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston tutkimuksia 2005/22. Teknillinen korkeakoulu. Libris Oy, Espoo.

Nummelin, Esko 1991. Itsenäisyys, nationalismi ja arkkitehtuuri Suomessa 1920- ja 1930-luvulla. Suojeluskuntajärjestö rakentajana. Teoksessa Taidehistoriallisia tutkimuksia 12. Toim: Knapas, Marja Terttu & Simpanen, Marjo-Riitta. Taidehistorian seura, Helsinki. 133–157.

Nuoren Voiman Liitto 2013. Historia. Saatavissa 23.9.2013:
<http://www.nuoreuvoimanliitto.fi/liitto/historia/>

Oksala, Teivas 1998. Aristoteleen Poetiikan kolmas tuleminen. Niin & näin – filosofinen aikakauslehti. 2/1998. Saatavissa: http://netn.fi/298/netn_298_aristo2.html

Osuuskauppalehti 14–15/1938. Osuuskauppojen rakennussuunnitelmat ja niiden toteuttaminen. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 290–291.

Osuuskauppalehti kesäkuu 1930. Saksalaisen kaupunkiosuuskunnan uusityylinen toimitalo kohoaa uuden kaupunginosan keskellä juhlallisena kuin kirkko. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 263.

Osuuskauppalehti 5/1934. Konsum-talo Tukholmassa. Kiertokäynti Tukholman osuuskaupan uudessa toimitalossa. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 128.

Osuuskauppalehti 8/1934. Mynämäen Osuusliike. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 203.

Osuuskauppalehti 3/1935. Liikkeenhoitajain neuvottelukunnan kokous 31.1.1935. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki.

Osuuskauppalehti 26/1936. Osuuskauppojen rakennustoiminta. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki. 584–589.

Palonen, Kari 1997. Kootut retoriikat – esimerkkejä politiikan luennasta. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Peltola, Jarmo 2008. Lehdistötiedote. FM Jarmo Peltolan Suomen historian alaan kuuluva väitöskirja. Saatavissa 22.9.2013: <http://www.uta.fi/kirjasto/vaitokset/2008/2008022.html>

Perelman, Chaim 1996. Retoriikan valtakunta. Suomentanut Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.

Pitkänen 1935. Mitä Elanto on tehnyt toimihenkilöittensä hyväksi? Miten Elanto on kohottanut myymäläkulttuuria? Johtajat Tanner ja Pitkänen kertovat. Teoksessa Työtoveri 1935. Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, Helsinki. 265–270.

Puro, Jukka-Pekka 2006. Retoriikan historia. WSOY, Helsinki.

Seeck, Hannele 2008. Johtamisopit Suomessa. Gaudeamus Helsinki University Press Oy, Helsinki.

SAK (Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö) 2008. Taylorismia vastaan. Ammattiyhdistysliikkeen neljä sukupolvea. Saatavissa 27.2.2014: http://www.ay-historia.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=11

SOK (Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta) 1937. Uudisrakennuskuvia 1929–1936. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki.

SOK (Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta) 2013a. S-kanava. S-ryhmän historia. Saatavissa 22.9.2013: <https://www.s-kanava.fi/web/s/s-ryhma/historia>

SOK (Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta) 2013b. Yhteishyvä. Mediakortti 2013. Saatavissa 22.9.2013: http://www.digipaper.fi/sok_mediakortti/104832/

Standertskjöld, Elina 2008. Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1930-1950. Rakennustieto Oy, Helsinki.

Standertskjöld, Elina 2009. Halpoja koteja kaikille. Puisten tyyppitalojen ja teollisen sarjavalmistuksen varhaisvaiheita Suomessa. Teoksessa Rakentajain kalenteri 2009. Rakennustieto Oy, Helsinki. 465–471.

Summa, Hilikka 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) 1996. Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere. 51–84

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997. Kansallisbiografia. Alvar Aalto. Saatavissa 12.2.2014: <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/1408/>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008a. Vuorineuvos Hugo Vasarla. Saatavissa 23.9.2013: <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=402>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008b. Vuorineuvos Väinö Niiniluoto. Saatavissa 23.9.2013: <http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=487>

Suomen Arkkitehtiliitto 2013. Arkkitehti. Historia. Saatavissa 22.9.2013:
http://www.ark.fi/index_history.php

Suomen sosialidemokraattinen puolue 1930. Sosialidemokraattisen puolueen sosialisoimishjelma. Saatavissa:
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpsosialisointi1930>

Taylor, Frederick Winslow 1911. The Principles of Scientific Management. Harper & Brothers Publishers New York And London 1913. Skannattu näköispainos: Prelinger Library. Saatavilla 28.2.2014:
<https://archive.org/details/principlesofscie00taylrich>

Tiula, Martti 2002. Rakennustietoa vuodesta 1905. Teoksessa Rakentajain kalenteri 2002. Rakennustieto Oy, Helsinki. 585–589.

Toulmin, Stephen 1958. The Uses of Argument. Cambridge University Press, Cambridge.

Ur Stockholms Historia 2010. Saatavissa 22.9.2013:
<http://www.stockholmshistoria.com/wp-content/uploads/2010/08/stockholmsutstallningen.jpeg>

Valkeapää, Leena, Salmela, Ulla, Bonelius, Elina 1997. Taidehistorian sanasto. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Pdf-versio 2003. Saatavissa:
<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/taiku/tiedostot/sanasto.pdf>

Vesanen, Viki 1954. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta R.L. Viisikymmenvuotinen toiminta, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki.

WikiArquitectura 2010. Casa del Fascio. Saatavissa 28.2.2014:
http://en.wikiarquitectura.com/index.php/File:Casa_del_Fascio_17.jpg

Wikimedia Commons 2008. Author: Valueyou. Saatavissa 22.9.2013:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/3/3c/VillaSavoye.jpg>

Wikimedia Commons 2007. User: Argus fin. Saatavissa 22.9.2013:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Niinisalon_lamellikasarmi.jpg

Yhteishyvä 28/1934. Pekka Jukurinen suhtautuu funkistyyliin. Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta, Helsinki 6–7.

Myymälä rakennusten tyyleistä.

Kirjoittanut S. O. K:n rakennusosaston
arkkitehti Erkki Huttunen.

